

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA

GINTARĖ BARYSAITĖ

LIETUVOS MOKESČIŲ SISTEMOS POKYČIŲ
VERTINIMAS IR ĮTAKA NACIONALINIO
BIUDŽETO PAJAMOMS

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

doc. dr. R. Dužinskas

VILNIUS, 2011

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA

LIETUVOS MOKESČIŲ SISTEMOS POKYČIŲ
VERTINIMAS IR ĮTAKA NACIONALINIO
BIUDŽETO PAJAMOMS

Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621N30005

Vadovas
doc. dr. R. Dužinskas
2011 12

Recenzentas

2011 12

Atliko
FVmns0-01 gr. stud.
Gintarė Barysaitė
2011 12 19

VILNIUS, 2011

TURINYS

ĮVADAS.....	7
1. LIETUVOS RESBUBLIKOS MOKESČIŲ SISTEMOS ESMĖ IR TEORINIAI ASPEKTAI	10
1.1. Mokesčių reikšmė, būtinumas, funkcijos	10
1.2. Apmokestinimo principai	12
2. LIETUVOS MOKESČIŲ SISTEMOS YPATUMAI IR PAGRINDINIAI MOKESČIAI..	17
2.1. Pridėtinės vertės mokestis	19
2.2. Gyventojų pajamų mokestis	20
2.3. Pelno mokestis.....	22
2.4. Akcizai.....	23
2.5. Mokesčių projektai 2012 m.	25
3. LIETUVOS MOKESČIŲ, KAIP BIUDŽETO PAJAMŲ ŠALTINIO ANALIZĖ IR VERTINIMAS.....	26
3.1. Mokesčių, kaip biudžeto pajamų šaltinio analizė 2007 – 2012 metais	26
3.1.1. Pajamų, gautų iš gyventojų pajamų mokesčio, analizė.....	29
3.1.2. Pajamų, gautų iš pridėtinės vertės mokesčio, analizė	33
3.1.3. Pajamų, gautų iš pelno mokesčio, analizė.....	36
3.1.4. Pajamų, gautų iš akcizų, analizė.....	38
3.2. Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių – Latvijos ir Estijos, palyginimas ekonominės recesijos laikotarpiu.....	41
4. EKSPERTŲ VERTINIMAI ĮVYKDŽIUS MOKESČIŲ POLITIKOS REFORMĄ, ESAMOS IR BŪSIMOS SITUACIJOS ANALIZĖ	53
IŠVADOS IR SPREŠTINOS PROBLEMOS	60
LITERATŪRA	64
ANOTACIJA	70
SANTRAUKA.....	71
PRIEDAI.....	73

PAVEIKSLAI

1 pav. Proliberalios mokesčių sistemos formavimo principai.....	14
2 pav. Mokesčių tarifų ir mokestinių įplaukų priklausomybė (Lafero kreivė)	15
3 pav. Lietuvos Respublikos mokesčių sistema	18
4 pav. Gyventojų pajamų mokesčio tarifai.....	21
5 pav. Pelno mokesčio tarifai Lietuvoje.....	23
6 pav. Gyventojų pajamų, pelno, pridėtinės vertės ir akcizo mokesčio pajamų (mln. Lt) dinamika 2007 – 2012 m.....	27
7 pav. Santykinė mokesčių dalis BVP (proc.) 2007 – 2012 m.....	28
8 pav. Gyventojų pajamų mokesčio dinamika 2007 – 2012 m. LR nacionaliniame biudžete	30
9 pav. Vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio, infliacijos ir nedarbo lygio tendencijos 2007 – 2012 m.	32
10 pav. Pridėtinės vertės mokesčio dinamika 2007 – 2012 m. LR nacionaliniame biudžete	34
11 pav. Namų ūkio vartojimo išlaidos bei mažmeninė prekyba 2007 – 2012 m.	35
12 pav. Pelno mokesčio dinamika 2007 – 2012 m. LR nacionaliniame biudžete.....	36
13 pav. Įmonių grynasis pelnas/nuostolis 2007 – 2010 m.	37
14 pav. Akcizų dinamika 2007 – 2012 m. LR nacionaliniame biudžete	38
15 pav. Akcizai apmokestinamų prekių (kuro, etilo alkoholio ir alkoholinių gėrimų, apdoroto tabako) pajamos LR nacionaliniame biudžete 2007 – 2010 m.	39
16 pav. Lietuvos, Latvijos, Estijos realaus BVP augimo tempai, proc.	41
17 pav. Lietuvos, Latvijos, Estijos nedarbo lygis, proc. 2004 - 2011 m.	43
18 pav. Lietuvos, Latvijos, Estijos mokestinės pajamos, BVP proc. 2007 - 2009 m.	44
19 pav. Lietuvos, Latvijos, Estijos vyriausybės išlaidų koeficientas 2007 – 2011 m.	51
20 pav. Lietuvos, Latvijos, Estijos fiskalinės laisvės rodiklis 2009 – 2011 m.....	51

LENTELĖS

1 lentelė. Lietuvos Respublikos nacionalinio biudžeto pajamos (mln. Lt) 2007 – 2012 m.	26
2 lentelė. Minimalios mėnesinės algos kitimas 2004 – 2008 m.	31
3 lentelė. Lietuvos, Latvijos Estijos mokestinės pajamos 2007 – 2009 m.	45
4 lentelė. Lietuvos, Latvijos Estijos gyventojų pajamų mokesčio dinamika 2008 – 2011 m.	46
5 lentelė. Lietuvos, Latvijos Estijos pridėtinės vertės mokesčio pasikeitimai 2008 – 2011 m.	47
6 lentelė. Lietuvos, Latvijos Estijos pelno mokesčio pasikeitimai 2008 – 2011 m.	48
7 lentelė. Lietuvos, Latvijos, Estijos akcizų tarifai nuo 2011 m. liepos 1 d. (Eur)	49

PRIEDAI

1 PRIEDAS. Apmokestinimo instrumentarijus.....	74
2 PRIEDAS. Mokesčių klasifikavimas	75
3 PRIEDAS. Gyventojų pajamų apmokestinimo tvarka nuo 2011 metų sausio 1 dienos.....	76
4 PRIEDAS. Akcizų tarifai	78
5 PRIEDAS. Ekspertinė apklausa	79

IVADAS

Mokesčiai – tai valstybės biudžeto pajamų šaltinis bei galingas įrankis jos rankose. Mokesčiai suteikia galią valstybei egzistuoti ir veikti. Visi mokesčiai įgyvendinami pagal tam tikrą apmokestinimo instrumentariją, kuris apima mokesčių elementus, mokesčio ėmimo būdą bei nustatymo metodą. Ekonominis bei socialinis valstybės pagrindas pasireiškia per mokesčius ir jų atliekamą fiskalinę, perskirstomąją bei reguliavimo funkcijas. Valstybės mokesčių sistema - tai visuma glaudžiai susietų mokesčių, kuri yra formuojama remiantis teisingumo, ekonominio efektyvumo, administracinio paprastumo ir mokestinių įplaukų produktyvumo bei elastingumo principais. Valstybės mokesčių politika tiesiogiai veikia ne tik pajamų perskirstymą, bet ir finansinę ūkio subjektų padėtį, skatina (arba) neskatina nacionalinės ekonomikos augimą.

Ne tiek gausu yra ekonomikos temų, kurios sukeltų taip daug prieštaravimų, kaip mokesčiai. Nors dauguma sutinka, kad jokia šiuolaikinė valstybė negali išsiversti be mokesčių, tačiau mokesčius labiau linkstama kritikuoti negu girti. Šiuo metu mokesčių reikalingumu ir būtinybe niekas neabejoja, tačiau mokesčių sistemos efektyvumas ir mokesčių naštos paskirstymas yra nuolatinių diskusijų objektas.

Mokesčių politiką nagrinėjo daug įžymių pasaulio mokslininkų, tokių kaip A. Smith (suformulavęs mokesčių sudarymo taisykles), Hobbes (mokesčius vadinęs piktosios ramybės arba taikos kaina), A. Rišeljė (suformulavęs apmokestinimo taisykles), Dž. Keinsas (teorijos “mokesčiai – ekonomikos stabilizavimo priemonė“ pradininkas) ir kt. Lietuvoje šią tematiką plačiai analizuoja E. Buškevičiūtė, V. Jurgutis, R. Stačiokas, V. Meidūnas, G.M. Pajuodienė bei P. Puzinauskas. V. Jurgutis mokesčių esmę ir vaidmenį apibūdino savo knygoje „Finansų mokslo pagrindai“, kurioje jis rašė: „Mokesčiai, tai įnirtęs, užsispyręs revoliucionierius, veiklus, energingas agitatorius, judrus žmonių laisvės skelbėjas, bet drauge žiaurios priespaudos ir kruvinų kančių įrankis“.

Formuojant Lietuvos Respublikos nacionalinį biudžetą daugiausia lėšų yra surenkama iš keturių pagrindinių mokesčių t.y. pridėtinės vertės, gyventojų pajamų, akcizų ir pelno mokesčių. Mokestinės pajamos iš šių mokesčių nacionaliniame biudžete sudaro daugiau nei 90 proc. visų pajamų. Taigi, šiame magistro baigiamajame darbe analizuojami pagrindiniai šalies mokesčiai, jų tendencijos ir perspektyvos laikotarpiu tarp 2007 – 2012 metų, kartu išskiriant ekonomines ir socialines priežastis, įtakojušias mokesčių surinkimą. Taip pat atlikta, trijų Baltijos valstybių – Lietuvos, Latvijos ir Estijos mokestinė analizė, ekonominės recesijos metu.

Temos **aktualumą ir naujumą** atskleidžia tai, kad kai, 2008 metais Lietuva atsidūrė labai sudėtingoje ekonominėje situacijoje, vyriausybė ėmėsi radikalių veiksmų mokesčių politikos srityje, kad užkirstų kelią galimam šalies finansų bankrotui. Tuo metu padidinti pridėtinės vertės, pelno bei akcizo mokesčio tarifai, iš esmės pakeista gyventojų pajamų mokesčio skaičiavimo sistema, šiandien

vadinama „naktine mokesčių reforma“. Tada visuomenės reakcija buvo daugiau nei kritiška, tačiau dabar į tai žvelgiama, kaip į veiksnių visumą, galbūt padėjusią stabilizuoti šalies finansus.

Magistro baigiamojo darbo problema – ar tikrai, tik valstybės vykdoma mokesčių politika tiesiogiai įtakoja nacionalinio biudžeto pajamas, ar yra ir kitų socialinių bei ekonominių veiksnių?

Magistro baigiamojo darbo objektas – Lietuvos mokesčių sistema bei jos pasikeitimai ekonominio sunkmečio metu.

Magistro baigiamojo darbo tikslas – išanalizuoti pagrindinių šalies mokesčių surinkimo į nacionalinį biudžetą tendencijas, nurodant veiksnius, įtakojusius tų pajamų surinkimą, kartu palyginat su Baltijos valstybėse: Latvijoje ir Estijoje vykdoma mokesčių politika.

Magistro baigiamojo darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokesčių sistemą teoriniu aspektu;
2. Charakterizuoti atskirus mokesčius veikiančius Lietuvoje – pridėtinės vertės mokestį, gyventojų pajamų mokestį, pelno mokestį bei akcizus;
3. Atlikti pagrindinių šalies mokesčių, kaip biudžeto pajamų šaltinio analizę ir vertinimą 2007 – 2012 m.;
4. Palyginti Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių: Latvijos ir Estijos, vykdomą mokesčių politiką ekonominės recesijos kontekste;
5. Pateikti ekspertų vertinimus apie Lietuvoje vykdomą mokesčių politiką.

Magistro baigiamojo darbo metodai:

Rašant magistro baigiamąjį darbą buvo naudojami keli skirtingi informacijos rinkimo, tyrimo bei analizės metodai. Taikomų metodų pasirinkimą tam tikra apimtimi įtakojo pagrindinis tikslas bei išskelti uždaviniai tikslui pasiekti.

Visų pirma, formuojant mokslinio darbo tikslus, pateikiant išvadas bei apibendrinimus buvo naudojamas loginis metodas.

Dokumentų analizė taikyta, nagrinėjant Lietuvos Respublikos teisinius aktus bei nutarimus norint suprasti Lietuvos mokesčių sistemą ir ją sudarančius mokesčius. Taip pat atlikta mokslinės literatūros analizė, kuri skirta mokesčių teoriniams aspektams atskleisti, tokiems kaip apmokestinimo instrumentarijus, mokesčių funkcijos, mokesčių klasifikavimas bei apmokestinimo principai.

Tyrimo metu vertinant ir analizuojant mokesčius, kaip biudžeto pajamų šaltinį, buvo naudojamas sisteminės analizės metodas. Šio metodo dėka buvo nustatyta pagrindiniai socialiniai ir ekonominiai reiškiniai, tiesiogiai įtakojantys mokesčių pajamų tendencijas bei perspektyvas. Kartu su sisteminės analizės metodu buvo naudojamas ir kiekybinis metodas t.y. statistinių rodiklių skaičiavimas.

Analizuojant, Baltijos valstybių – Lietuvos, Latvijos ir Estijos, pagrindinius tiesioginius ir netiesioginius mokesčius, jų pasikeitimus ekonominės recesijos metu, buvo naudojamas lyginimo metodas.

Ekspertinis vertinimas – šis vertinimas buvo atliktas pasitelkus 10 ekspertų grupę, jiems pateikiant 8 atvirus klausimus. Sukaupų žinių ir patirties pagalba, ekspertai atliko diagnostinę funkciją t.y. įvertino įvykdytą „naktinę“ mokesčių politikos reformą, kontrolinės funkcijos dėka – ekspertai atliko išsamią ne tik mokesčių politikos, bet ir visos ekonominės situacijos analizę. Dešimties ekspertų grupė vertinimo ne tik buvusią, ar esamą mokesčių politikos situaciją, tačiau pateikė ir prognostinę nuomonę apie Lietuvos ekonomikos perspektyvas.

1. LIETUVOS RESPUBLIKOS MOKESČIŲ SISTEMOS ESMĖ IR TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Mokesčių reikšmė, būtinumas, funkcijos

Visuotinai pripažinta, kad mokesčiai yra privalomi fizinių ir juridinių asmenų mokėjimai valstybei ir jos vietos valdžios institucijoms. Tai svarbiausias valstybės pajamų šaltinis, vienas iš jos egzistavimo pagrindų, vyraujanti biudžeto įplaukų akumuliacinė forma. Mokesčiai padeda paskirstyti ir perskirstyti dalį nacionalinių pajamų. Mokesčiai – svarbiausi finansiniai ištekliai, žinomi nuo seniausių laikų.

„Mokesčiai – tai privalomojo pobūdžio mokėjimai valstybei. Tai sritis kur susiduria gyvybingiausi ir daugeliu atžvilgių prieštaringi valstybės ir visuomenės narių – mokesčių mokėtojų interesai“ – teigė Pajuodienė G. M.

Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatyme pateiktas toks apibrėžimas: „Mokestis – mokesčio įstatyme mokesčio mokėtojui nustatyta piniginė prievolė valstybei, kad būtų gauta pajamų valstybės (savivaldybės) funkcijoms vykdyti. Ši prievolė atliekama įstatymų nustatyta tvarka“.

„... mokesčiai yra privalomi fizinių ir juridinių asmenų mokėjimai valstybei ir jos vietos valdžios institucijoms“ - J. Rimas, R. Stačiokas.

„Mokesčiai – tai valstybės imami juridinių ir fizinių asmenų privalomieji mokėjimai“ - E. Chlivickas, I. Čepienė, V. Meidūnas, P. Puzinauskas. (Meidūnas V., Puzinauskas P., 2001, p. 5)

Mokesčiai yra būtini, nes tai kiekvienos valstybės ekonominio bei socialinio gyvavimo pagrindas. Socialinis ekonominis mokesčių vaidmuo pasireiškia jų funkcijomis. Svarbiausios funkcijos yra trys:

- *Fiskalinė* funkcija pasireiškia tuo, kad nacionalinio biudžeto pajamos iš esmės formuojamos remiantis šalies mokesčių sistema.
- *Perskirstomoji* funkcija pasireiškia tuo, kad gautos į nacionalinį biudžetą mokesčių mokėtojų lėšos perskirstomos tarp šalies gyventojų, ūkio subjektų bei veiklos sričių.
- Mokesčiai yra ne tik valstybės pajamų šaltinis, bet ir galingas įrankis jos rankose. Valstybės mokesčių politika tiesiogiai veikia ne tik pajamų perskirstymą, bet ir finansinę ūkio subjektų padėtį, skatina ar neskatina nacionalinės ekonomikos augimą. Priimdama atitinkamus mokesčių įstatymus, valstybė gali skatinti spartesnę ekonomikos plėtojamą arba stagnaciją bei smukimą, kovoti su infliacija, nedarbu ir pan. Šiuo atveju ir pasireiškia mokesčių *reguliavimo* funkcija (Buškevičiūtė, 2008, p. 153-154)

Visi mokesčiai įgyvendinami pagal tam tikrą apmokestinimo instrumentariją, kuris apima mokesčių elementus (subjektą, objektą, šaltinį, apmokestinimo vienetą, lengvatas, mokesčio sumą), mokesčio ėmimo būdą bei nustatymo metodą (Buškevičiūtė, 2005, p. 89-90) (žr. 1 priedą).

Mokesčio subjektas (mokėtojas) yra fizinis ar juridinis asmuo, privalantis mokėti įstatymų numatytus mokesčius ar rinkliavas. Kiekvienas mokestis turi atskirus konkrečius to mokesčio mokėtojus, priklausomai nuo mokesčio paskirties. Mokesčio subjektas ne visada sutampa su tikroju mokesčio mokėtoju.

Mokesčio objektais laikomos įstatymai apmokestinamos prekės, paslaugos, pajamos turtas. Tai fizinių ir juridinių asmenų pajamos, turtas bei parduodamo turto kitiems asmenims vertė, tam tikros veiklos rūšys, prekių bei paslaugų pridėtinė vertė, teisė naudotis gamtos ištekliais, vertybinių popierių finansinių bei kreditinių operacijų rezultatai ir kiti objektai.

Mokesčio šaltinis – tai subjektų pajamos, iš kurių mokami mokesčiai. Kartais mokesčio šaltinis ir objektas gali sutapti.

Apmokestinimo vienetas – tai ta mokesčio objekto dalis, kuriai nustatomas mokesčio tarifas. Apmokestinimo vienetu dažniausiai laikomas mokesčio objekto matavimo vienetas.

Mokesčio tarifas yra mokesčio dydis už vieną apmokestinamojo objekto vienetą. Mokesčių tarifai gali būti nustatyti absoliučiais dydžiais ir procentais. Procentiniai mokesčių tarifai būna:

- Proporciniai – apskaičiuojami pagal vienodą procentą bendros apmokestinamojo objekto apimties.
- Progresiniai – didėja augant objekto apimčiai.
- Regresiniai – didėjant objekto apimčiai, mažėja mokesčių tarifai.

Mokesčio bazė – mokesčio objekto vertė arba apimtis natūrine išraiška.

Mokesčio lengvata yra mokesčių mokėtojui nustatytos išskirtinės sąlygos, dėl kurių reikia sumokėti mažesnę mokesčių, arba mokesčio mokėjimo terminas atidėtas arba mokesčių galima sumokėti per keletą kartų.

Mokesčio ėmimo būdas – tiesioginis (iš pajamų) ir netiesioginis (per kainų sistemą). Dėl to mokesčiai skirstomi į tiesioginius ir netiesioginius.

Mokesčio nustatymo metodai:

- prie pajamų šaltinio, t.y. pajamų susidarymo ar gavimo vietoje (pvz.: pajamų mokestis);
- pagal pajamų deklaraciją – mokesčio mokėtojo oficialų pareiškimą apie gautas per ataskaitinį laikotarpį pajamas;
- pagal kadastrą. Kadastras yra pagal tam tikrus požymius suklasifikuotas tipinių apmokestinimo objektų sąrašas, kuriame nurodomas vidutinis jų pajamingumas.

Mokesčiai gali būti klasifikuojami pagal įvairius kriterijus: (Aleksnevičienė, 2005, p. 94)

Pagal mokesčių nustatymą, rinkimą ir įplaukų paskirstymą mokesčiai skirstomi į: valstybinius ir vietinius. Valstybiniai mokesčiai mokami į valstybės išdą arba nebiudžetinius fondus, vietiniai – į savivaldybių išdus.

Pagal ėmimo būdą mokesčiai skirstomi į tiesioginius (iš pajamų) ir netiesioginius (per kainų sistemą). Dėl to mokesčiai irgi skirstomi į tiesioginius ir netiesioginius, nors praktiškai nėra griežtos ribos tarp šių mokesčių rūšių, ir riba priklauso nuo mokesčio perkėlimo galimybės.

Pagal apskaičiavimo būdą mokesčiai skirstomi į vienetinius, procentinius ir mišriuosius. Procentiniai gali būti proporciniai, progresiniai ir regresiniai. Vienetiniai mokesčiai yra tokie, kai taikoma konkreti suma apmokestinimo vienetui (jiems priskiriami verslo liudijimai, valstybinės ir vietinės rinkliavos ir kt.). Proporciniai mokesčių tarifai apskaičiuojami pagal vienodą procentą nuo bendros apmokestinamojo objekto apimties (juridinių asmenų pelno mokestis, įmokos į valstybinio socialinio ir privalomojo sveikatos draudimo fondus, įmonių ir organizacijų nekilnojamojo turto mokestis). Progresiniai – augant objekto apimčiai didėja mokesčio tarifas. Taikant *regresinius* mokesčius, didesniu tarifu yra apmokestinamos mažesnės pajamos ir mažesniu – didesnės.

Pagal apmokestinamąjį objektą mokesčiai klasifikuojami į pajamų, turto ir vartojimo. Dalis mokesčių turi kelis apmokestinimo objektus, todėl įgauna dviejų ar trijų klasifikacinių grupių bruožus. Pajamų mokesčiams priskiriami pelno ir gyventojų pajamų mokesčiai; turto mokesčiams priklauso žemės, įmonių ir organizacijų nekilnojamojo turto mokesčiai; vartojimo mokesčiams priskiriama muitai, akcizai, pridėtinės vertės ir kiti mokesčiai. (žr. 2 priedą).

1.2. Apmokestinimo principai

Visi įvairių rūšių mokesčiai, kuriais įgyvendami tam tikri principai, sudaro šalies mokesčių sistemą. Ji formuojama atsižvelgiant į apmokestinimui keliamus uždavinius. Atskirose valstybėse tie uždaviniai gali būti skirtingi, nes priklauso nuo konkrečios šalies ekonominių sąlygų, ekonominės politikos tikslų. Tačiau pagrindinis apmokestinimo uždavinys visur tas pats – gauti valstybei pajamų, reikalingų jos išlaidoms (valstybės valdymui, nacionalinei apsaugai, švietimui, sveikatos apsaugai, transferiniams išmokėjimams). Mokesčiai gali būti ir valstybės fiskalinės politikos poveikio ekonomikai bei ūkio stabilizavimui priemone.

Apmokestinimas jokiu būdu neturi stabdyti ūkio plėtos ar neigiamai jį veikti. Gali pakenkti per dideli mokesčiai arba netinkama jų sistema. Apmokestinimas turi padėti kurti naujas darbo vietas, nuolat stiprinti ir plėsti šalies ekonomiką, prisidėti prie pajamų ir turto perskirstymo. Todėl, kuriant mokesčių įstatymus ir vykdant ekonominę politiką, labai svarbu atsižvelgti į tai, kas, kaip ir iš kokių

šaltinių tuos mokesčius mokės, koks mokėtojų finansinis pajėgumas, ar mokesčiai nebus nepakeliama našta, stabdanti viso ūkio plėtojimąsi. Tuo tikslu reikia laikytis ir bendrų apmokestinimo principų.

Klasikinius principus dar 1776 metais veikale „Tautų turto prigimties ir priežasčių tyrinėjimas suformulavo A. Smitas. Ekonomistai išskiria pagrindinius apmokestinimo principus: (Rakauskienė, 2006, p. 265-268)

Teisingumo. Remiantis šiuo principu, mokestis turėtų būti matomas pagal bendras objektyvias taisykles, kurias visuomenės dauguma pripažįsta kaip teisingas ir protingas. Kiekvienas turi atiduoti valstybei „teisingą savo dalį“. Vienas iš apmokestinimo teisingumo principų yra reikalavimas, kad mokesčius mokėtų tie, kurie naudojami valstybės teikiamomis paslaugomis. Pagal kitą teisingumo aspektą reikalaujama, kad apmokestinant būtų atsižvelgta į mokėtojo mokumą, tai yra gebėjimą mokėti. Mokumas pripažįstamas bei taikomas daugelyje pasaulio valstybių ir laikomas apmokestinimo teisingumo etalonu.

Ekonominio efektyvumo. Remiantis šiuo principu, mokesčiai turi ne trukdyti, o skatinti ekonomiką ir visus su ja susijusius procesus. Ekonomikos teorijos požiūriu ekonominis efektyvumas yra pasiekiamas tada, kai neiškreipiamas optimalus išteklių paskirstymas. Tačiau dauguma mokesčių sukelia šalies išteklių perskirstymą, nes tiesiogiai veikia prekių ir paslaugų kainas. Apmokestinimas neturi veikti minimalaus vartojimo dydžio, mažinti žmonių darbingumo lygį.

Administravimo paprastumo. Šio principo esmė – lengvas mokesčių surinkimas. Su tuo susijusios sąnaudos turi būti minimalios ir pagrįstos. Pažymėtini tokie aspektai: paprastumas, apibrėžtumas, pigumas ir patogumas mokėtojui. Todėl siekiama, kad apmokestinimas be reikalo nebūtų pernelyg sudėtingas, tai yra nebūtų numatyta per daug mokesčių bei sudėtingų ir painių jų taisyklių. Išsivysčiusių šalių praktika rodo, kad itin sudėtingi ir nepakankamai apibrėžti mokesčiai paprastai visi nesurenkami ir yra ne tokie teisingi ir efektyvūs, kaip tikėtasi. Mokesčių surinkimo sąnaudos turi būti minimalios, taip pat svarbu, kad mokesčiai būtų imami patogiausiu mokėtojui būdu ir laiku.

Mokestinių įplaukų produktyvumo ir elastingumo. Mokesčių produktyvumas – tai pajamų valstybės išlaidoms padengti užtikrinimas. Valstybei naudinga ir patogus turėti mokesčių sistemą su elastingomis įplaukomis, kai neįvedant naujų mokesčių ir nedidinant esamų mokesčių tarifų, įplaukos iš mokesčių didėja sparčiau nei nacionalinės pajamos. Esant mokestinių įplaukų automatiškumo didėjimo mechanizmui, pavyksta išvengti dažno ir nenumatyto mokesčio didinimo, į kurį visuomenė paprastai reaguoja neigiamai ir kuris gali neigiamai veikti subjektų investicinį aktyvumą.

Be minėtų keturių pagrindinių apmokestinimo principų, reikia pateikti kitus principus, kuriuos išskiria kiti autoriai, tačiau šie principai tik detalizuoja pagrindinius. Pavyzdžiui, P. ir R. Wonnacottai išskiria *neutralumo, tikslingumo, teisingumo ir paprastumo principus*. Neutralumo principas reiškia, kad mokesčiai kuo mažiau trukdytų laisvosios rinkos egzistavimui ir veikimui, tikslingumo principas

reiškia, kad praktinėje veikloje tikslingumas yra svarbesnis už teisingumą, ir kas teoriškai gali būti teisinga, praktiškai gali būti neteisinga.

Radikalią mokesčių reformą vykdyti Lietuvoje siūlo Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Reformos esmę atspindi septyni proliberalios mokesčių sistemos principai (Buškevičiūtė, 2008, 28 p.) (žr. 1 pav.)

Šaltinis: Buškevičiūtė, E. Viešieji finansai. Kaunas: Technologija, 2008

1 pav. Proliberalios mokesčių sistemos formavimo principai

Pirmasis ir antrasis principas. Valstybė per mokesčių sistemą siekia tik vieno tikslo – surinkti pajamas, būtinas savo funkcijoms vykdyti ir nenaudoti mokesčių kaip įrankio ekonomikai reguliuoti (mokesčių tarifai visiems vienodi, netaikomos mokesčių lengvatos atskiroms šakoms, įmonėms, produktams, asmenims). Apmokestinus ūkio procesų reguliavimą, pažeidžiami natūralūs kapitalo judėjimo dėsniai, žmonių pastangos nenukreipiamos didžiausios naudos linkme. Kartu mokesčiai neturi daryti įtakos mokėtojo pasirinkimui užsiimti viena ar kita veikla, taupyti ar vartoti, investuoti ar skolinti. Reguluojanti mokesčių funkcija dažniausiai atitinka atskirų grupių interesus, ir jų įvertinimas

įstatymuose, nutarimuose verčia kitus žmones taikytis prie nustatytų žaidimo taisyklių. Šių principų laikymasis sudarytų vienodas mokesčines sąlygas tiek vietinėms ir užsienio įmonėms, tiek Lietuvos ir užsienio gyventojams.

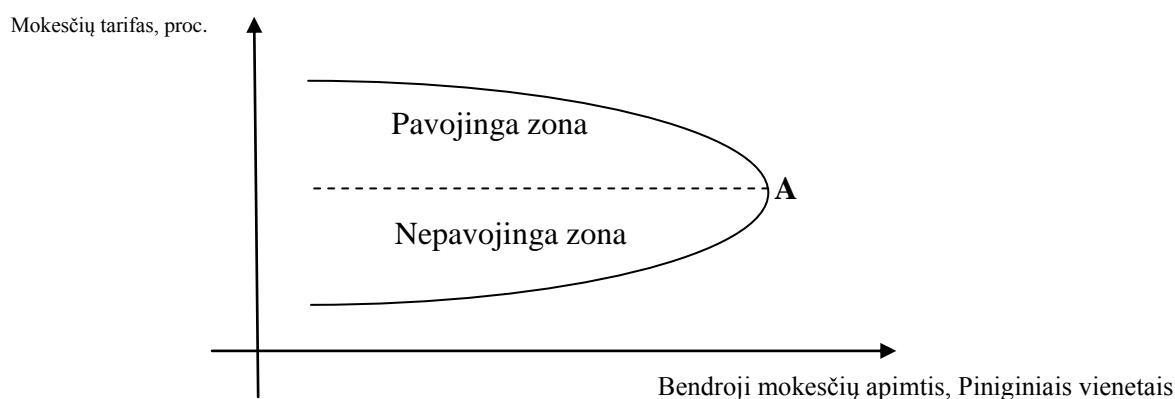
Mažėjantys mokesčiai. Mokesčių našta verslininkams ir gyventojams turi nuolat mažėti dėl valstybės funkcijų siaurinimo ir jo sukeliama finansinių lėšų mažinimo.

Mokesčių visuotinumai, neišvengiamumas ir automatiškas mokėjimas. Mokesčiai turėtų būti taikomi visuotinai, neteikiant kam nors išimčių ir lengvatų. Mokesčiai turi būti apskaičiuojami ir mokami automatiškai ir nepriklausyti nuo mokėtojo ar administratoriaus valios, interpretacijos, susitarimo. Mokesčių sistema neturi sudaryti sąlygų vengti mokesčių ir didinti mokesčių našta sąžiningiems mokėtojams.

Praktiškai įgyvendinti minėtuosius apmokestinimo principus yra gana sunku, nes jie dažnai vienas kitam prieštarauja. Mokesčių politikos kryptis ir efektyvumas iš esmės priklauso nuo to, kokių principu vadovaujantis jiniai bus formuojama. Nuo principų pasirinkimo labai dažnai priklauso pačios mokesčių politikos suvokimas ir jos realizavimo strategija.

Kuriant mokesčių įstatymus ir vykdam šalių fiskalinę politiką, labai svarbu atsižvelgti į tai, koks mokesčių politikos tikslas, kokie keliami uždaviniai, ar atsižvelgiama į bendruosius apmokestinimo principus.

Pasaulio šalių mokslininkai ir praktikai pastebėjo dėsningumą, kad per dideli mokesčiai slopina verslininkų iniciatyvą, tada mokesčiai dažnai slepiami, plėtojasi „šešėlinės ekonomikos“ veikla. Lafero kreivė rodo, kad yra ribinis mokesčių tarifas (A taškas), kurį padidinus, labai sparčiai mažėja ir gaunamos mokesčių pajamos. (žr. 2 pav.) Svarbiausia priežastis – vengiama mokėti mokesčius. (Buškevičiūtė, 2008, p. 170-172)

Šaltinis: Buškevičiūtė, E. Viešieji finansai. Kaunas: Technologija, 2008

2 pav. Mokesčių tarifų ir mokesčių įplaukų priklausomybė (Lafero kreivė)

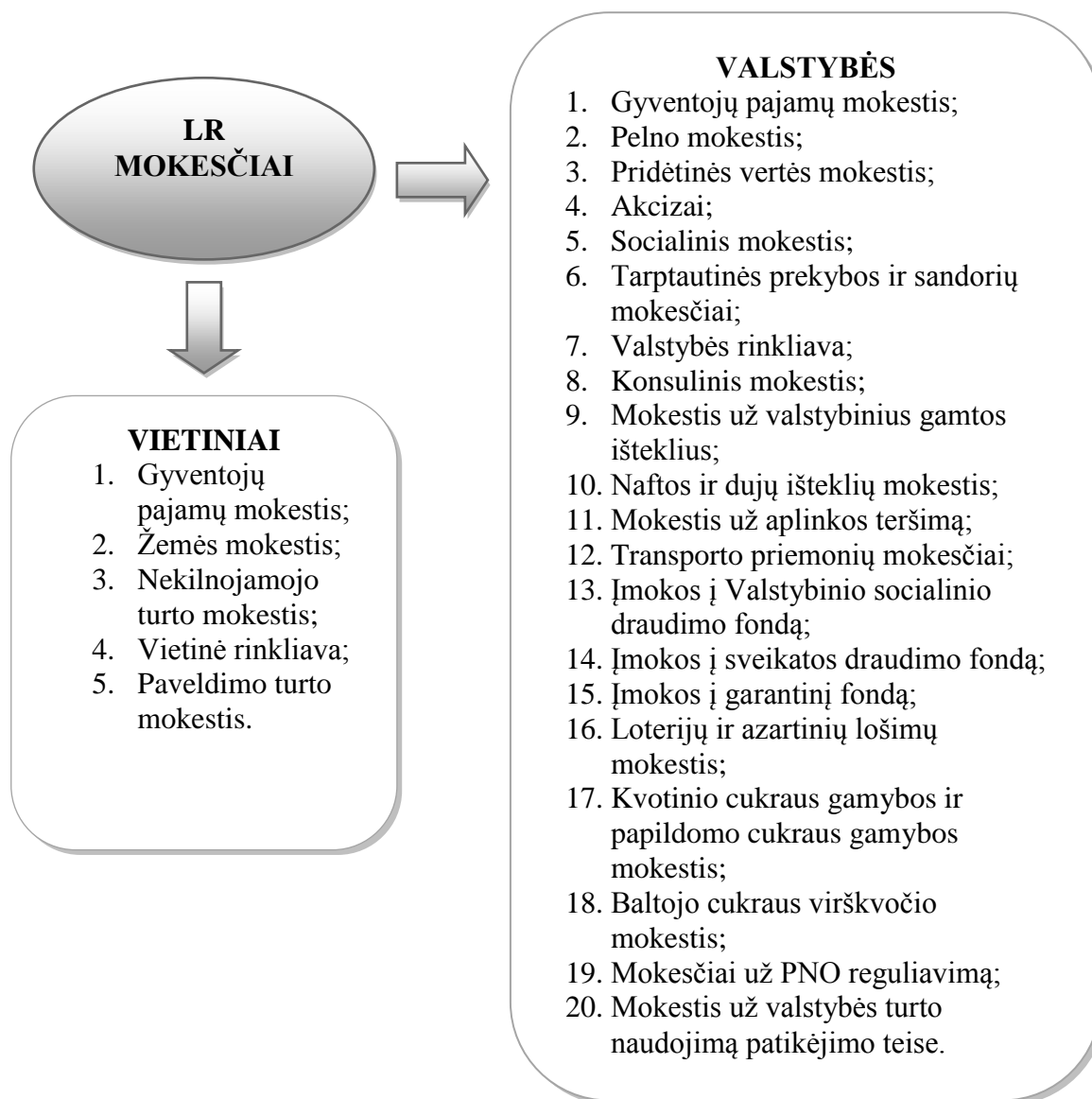
Mokesčių normos didinimas iki tam tikros ribos mokestines pajamas didina lėtėjančiu tempu, o apmokestinimo bazė mažėja, tačiau ne taip sparčiai kaip didėja mokesčių norma. Pasiėkus tam tikrą prisotinio tašką (A), mokesčių normos didinimas pradeda mažinti mokestines pajamas, kadangi ūkio subjektai tampa ne tokie aktyvūs, vengia mokėti mokesčius. Mokesčių bazė mažėja žymiai spartesniais tempais nei auga mokesčių norma.

Formuojant valstybės mokesčių sistemą, svarbus ir kartu probleminis klausimas – apmokestinimo ribos klausimas. Kai kurie ekonomikos šalių tyrinėtojai teigia esant teorinę apmokestinimo ribą, kurios peržengti nepatartina. Tačiau vienareikšmio apmokestinimo ribos įvertinimo būti negali, ir tai priklauso nuo valstybės vidaus bei išorės sąlygų.

2. LIETUVOS MOKESČIŲ SISTEMOS YPATUMAI IR PAGRINDINIAI MOKESČIAI

Lietuvos Respublikos mokesčius administruoja LR mokesčių administravimo įstatymas, kuris buvo priimtas 2004 m. Šis įstatymas nustato pagrindines sąvokas ir taisykles, kurių būtina laikytis vykdant mokesčių įstatymus; pagrindinius apmokestinimo mokesčiais principus; įtvirtina Lietuvos Respublikoje taikomų mokesčių sąrašą; nustato mokesčių administratoriaus funkcijas ir kt.

Lietuvos Respublikos mokesčių sistema atspindi 3 paveiksle. Čia mokesčiai išskiriami į valstybei skirtus (mokamus į valstybės biudžetą, privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetą) ir vietinius mokesčius (mokamus į savivaldybių biudžetus). Lietuvos Respublikos mokesčių sistemą sudaro 25 įstatymais reglamentuojami mokesčiai, iš kurių 20 renkami į valstybės biudžetą, 5 – į savivaldybių biudžetus. Visus mokesčius administruoja Valstybinė mokesčių inspekcija, išskyrus maito, privalomojo sveikatos draudimo ir valstybinio socialinio mokesčius.

Šaltinis: Buškevičiūtė, E. Viešieji finansai. Kaunas: Technologija, 2007

3 pav. Lietuvos Respublikos mokesčių sistema

Mokesčių politikos tikslas yra didinti valstybės pajamas, tuo pačiu didinat ar bent nemažinant visuotinės gerovės. Norint tai įgyvendinti yra svarbu ne tik bendras mokesčių lygis, bet ir pati mokesčių sistema. Per mokesčius stengiamasi surinkti pajamas į biudžetą, kad valstybė galėtų funkcionuoti ir įgyvendinti jai pavestas funkcijas. LR nacionalinio biudžeto mokestines pajamas formuoja keturi pagrindiniai mokesčiai: pridėtinės vertės, gyventojų pajamų, pelno mokesčiai bei akcizai, kurie sudaro daugiau nei 90 proc. visų nacionalinio biudžeto mokestinių pajamų.

Taigi, tolesnėje darbo eigoje analizuojami šių pagrindinių mokesčių aspektai ir nuo 2009 m. įsigalioję mokesčių įstatymų pasikeitimai, kurie buvo didžiausi nuo narystės Europos Sąjungoje

pradžios. 2009 m. daugiausia keitėsi teisės aktų nuostatos, susijusios su pridėtinės vertės, gyventojų pajamų, pelno, akcizų mokesčiais, t. y. svarbiausiais nacionalinio biudžeto pajamų atžvilgiu mokesčiais.

2.1. Pridėtinės vertės mokestis

Pridėtinės vertės mokesčio įstatymas Lietuvoje pirmą kartą buvo priimtas 1993 m. gruodžio 22 d. Nuo 2002 m. liepos 1 d. įsigaliojo naujos PVM redakcijos, kurios įgyvendino pagrindines nuostatas susijusias su Europos Sąjungos teisės aktais.

Pridėtinės vertės mokesčiu (PVM) apmokestinama pridėtinė vertė, t.y. skirtumas tarp prekių ir paslaugų parduodamosios ir perkamosios vertės įvairiose gamybos stadijose. Mokestis sukaupiamas tada, kai produktas parduodamas.

Pridėtinės vertės mokestis – tai netiesioginis vartojimo mokestis, kurio *objektas* yra prekių ir paslaugų tiekimas, tenkinant visas šias sąlygas:

- prekės ir (arba) paslaugos tiekiamos už atlygį;
- prekių ir (arba) paslaugų tiekimas vyksta šalies teritorijoje;
- prekes ir (arba) paslaugas teikia apmokestinamasis asmuo vykdydamas savo ekonominę veiklą

Taip pat prekių įsigijimas už atlygį šalies teritorijoje iš kitos valstybės narės bei importo PVM objektas yra prekių importas, kai prekės laikomos importuotomis šalies teritorijoje.

PVM mokėtojai – tai apmokestinamieji asmenys, kuriais gali būti Lietuvos Respublikos ar užsienio asmuo, tačiau jis būtinai turi vykdyti ekonominę veiklą, kuria siekiama gauti bet kokių pajamų ir tos pajamos per paskutinius 12 mėnesių turi viršyti 100 tūkst. litų.

2009 metais įsigaliojus pridėtinės vertės mokesčio teisės aktų pakeitimams, kai nuo 2009 m. sausio 1 d. buvo padidintas pridėtinės vertės mokesčio (PVM) tarifas nuo 18 iki 19 proc. bei nuo 2009 m. rugsėjo 1 d. mokesčio tarifas padidintas iki 21 proc. Nustatyti lengvatiniai 5 ir 9 proc. PVM tarifai. *5 proc. lengvatinis PVM tarifas taikomas:*

- Vaistų ir medicinos pagalbos priemonėms, kai teikiama asmenims, kuriems šių prekių įsigijimo išlaidos visiškai ar iš dalies kompensuojamos Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymo nustatyta tvarka (iki 2011 metų gruodžio 31 d.).

9 proc. lengvatinis PVM tarifas taikomas:

- Knygoms ir neperiodiniams informaciniams leidiniams (iki 2011 metų gruodžio 31 d.);
- Šilumos energijai teikiamai gyvenamosioms patalpoms šildyti (iki 2011 metų gruodžio 31 d.).

- Turizmo veiklą reglamentuojančių teisės aktų nustatyta tvarka teikiamoms viešbučio tipo ir specialaus apgyvendinimo paslaugoms (nuo 2011 m. sausio 1 d. iki 2011 m. gruodžio 31 d.)

Apibendrinant, galima teigti, kad pridėtinės vertės mokestis Lietuvoje pats svarbiausias biudžetinių įplaukų šaltinis, kurį sumoka galutis vartotojas.

2.2. Gyventojų pajamų mokestis

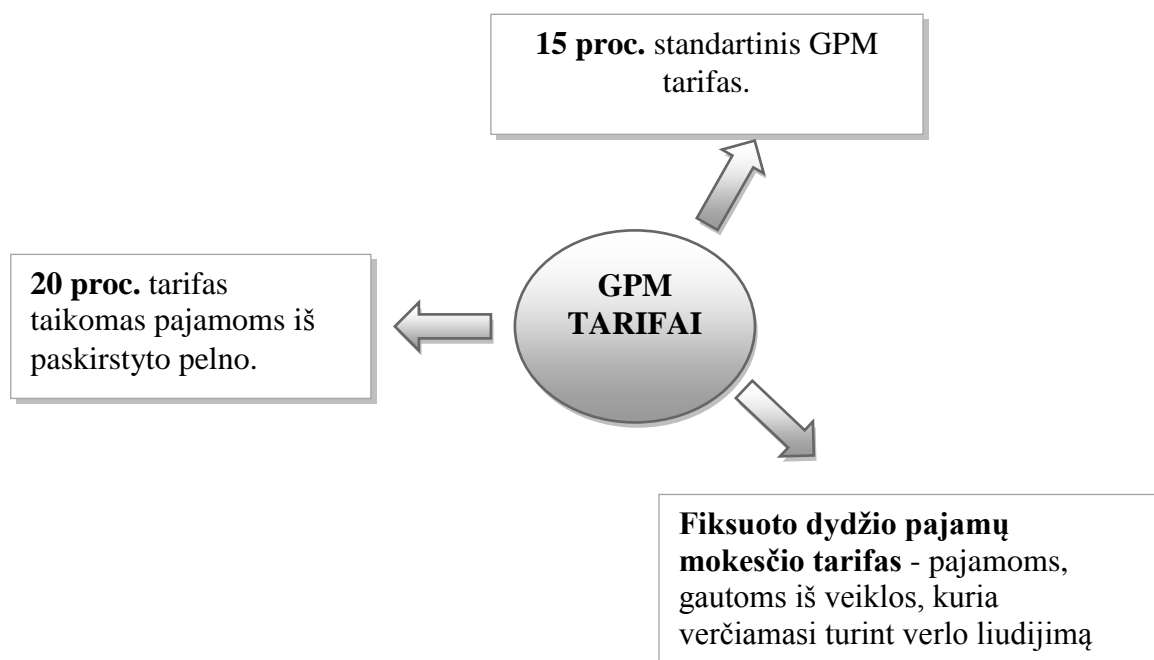
Gyventojų pajamų mokesčio įstatymas įsigaliojo 2003 m. sausio 1 d. Šis įstatymas buvo priimtas pagal prieš tai galiojusį LR fizinių asmenų pajamų mokesčio laikinąjį įstatymą, kuris buvo priimtas 1990 m. spalio 5 d.

Gyventojų pajamų mokestis – tai mokestis, kurį privalo mokėti pajamų gavę gyventojai, kurie yra skirstomi į nuolatinius ir nenuolatinius.

Pajamų mokesčio objektas yra gyventojų pajamos, kurių šaltinis yra Lietuvoje ir ne Lietuvoje. Pagal pagrindines šio įstatymo sąvokas pajamos, kurių šaltinis yra Lietuvoje, tai:

- bet kokios veiklos pajamos;
- nekilnojamo daikto ir kilnojamo daikto, turinčio teisinę registraciją, pardavimo pajamos;
- nuolatinio Lietuvos gyventojų pajamos, gautos iš kitų nuolatinių Lietuvos gyventojų, Lietuvos vienetų, iš užsienio vienetų per jų nuolatines buveines ir iš nenuolatinių Lietuvos gyventojų per jų nuolatines bazines;
- nenuolatinio Lietuvos gyventojų honorarams, palūkanoms iš paskirstyto pelno, nekilnojamojo turto, esančio Lietuvoje, nuomos pajamos, gautos iš nuolatinių Lietuvos gyventojų, Lietuvos vienetų, iš užsienio vienetų per jų nuolatines buveines ir iš jų nenuolatinių Lietuvos gyventojų per jų nuolatines bazines.

Iki 2009 m. sausio 1 d. galiojo 15 ir 24 proc. gyventojų pajamų mokesčio tarifai, tačiau įvykdžius naktinę mokesčių reformą nuo 2009 m. sausio 1 d. buvo nustatytas visoms pajamoms, išskyrus pajamas iš paskirstytojo pelno, vienodas – 15 proc. pajamų mokesčio tarifas bei atskirtos privalomo sveikatos draudimo įmokos (6 ir 9 proc.). (žr. 4pav.) (žr. 3 priedą)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Gyventojų pajamų mokesčio įstatymu. 2002 m. liepos 2 d. Nr. IX-1007. Vilnius

4 pav. Gyventojų pajamų mokesčio tarifai

Nuo 2009 m. sausio 1 d. keitėsi iki tol galiojęs 320 Lt neapmokestinamasis pajamų dydis (NPD). NPD taikomas su darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais susijusioms pajamoms. Neapmokestinamojo pajamų dydžio skaičiavimo tvarka tapo sudėtingesnė: neapmokestinamasis pajamų dydis susietas su gyventojų pajamomis (didėjant pajamoms, neapmokestinamasis pajamų dydis mažėja), be to, metams pasibaigus jis turi būti perskaičiuojamas.

Šiuo metu standartinis NPD dydis yra 470 litų per mėnesį (arba 5640 litų per metus). Jei gyventojų pajamos viršija 800 litų per mėnesį NPD apskaičiuojamas pagal formules:

- Mėnesinis NPD = 470 – 0,2x (mėnesio su darbo santykiais susijusios pajamos – 800);
- Metinis NPD = 5640 – 0,2 x (gyventojų metinės pajamos – 9600)

Gyventojams auginantiems vaikus (įvaikius) iki 18 metų, taip pat vyresnius, jeigu jie mokosi dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose, už kiekvieną auginamą vaiką (įvaikį) yra nustatyti papildomi NPD: už pirmąjį vaiką – 100 litų, už kiekvieną paskesnį – po 200 litų per mėnesį.

Gyventojų pajamų mokestis – tiesioginis mokestis, kuris sudaro gana didelę dalį nacionalinio biudžeto mokestinių pajamų.

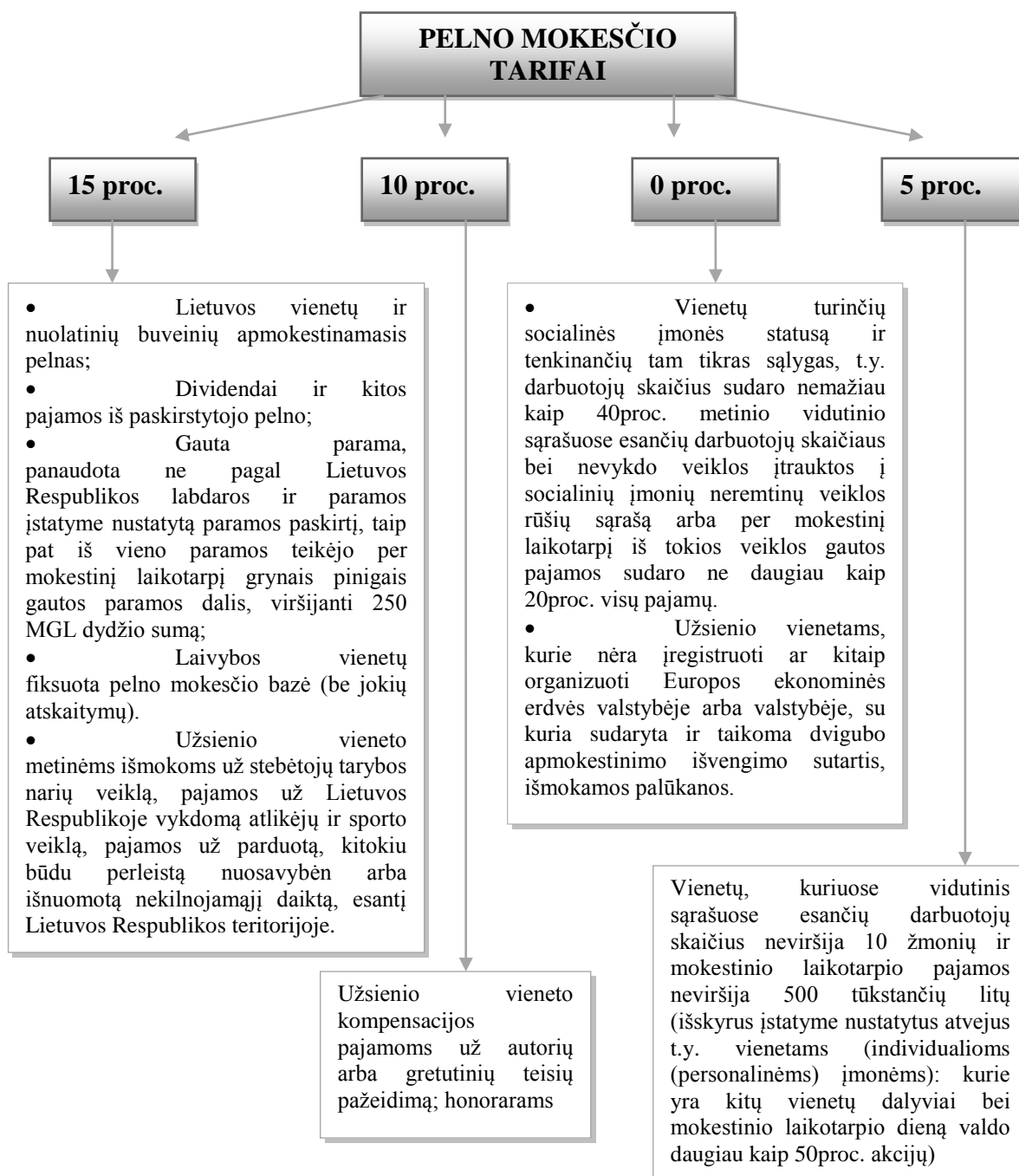
2.3. Pelno mokestis

Lietuvoje pelno mokestis įsigaliojo 2002 m. sausio 1 d., šis įstatymas pakeitė nuo 1990 m. galiojusį Juridinių asmenų pelno mokesčio įstatymą.

Pelno mokesčio objektas yra visos Lietuvos Respublikoje ir užsienio valstybėse uždirbtos pajamos, kurias moka Lietuvos vienetas – juridinis asmuo, įregistruotas Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka bei užsienio vienetas – užsienio valstybės juridinis asmuo ar organizacija, kurių buveinė yra užsienio valstybėje ir kurie įsteigti arba kitokiu būdu organizuoti pagal užsienio valstybės teisės aktus, taip pat bet kuris kitas užsienyje įsteigtas, įkurtas ar kitaip organizuotas apmokestinamasis vienetas.

Pagal pelno mokesčio įstatymą, *pelno mokesčio nemoka* – biudžetinės įstaigos; valstybės ir savivaldybės; valstybės ir savivaldybių institucijos, įstaigos, tarnybos ir organizacijos; valstybės įmonė „Indėlių ir investicijų draudimas“; Europos ekonominių interesų grupė.

Nuo 2009 m. sausio 1 d. įsigaliojo naujas 20 proc. pelno mokesčio tarifas ir pakeitė iki tol galiojusį 15 proc. tarifą, tačiau nuo 2010 m. sausio 1 d. pelno mokesčio tarifas buvo vėl sumažintas iki 15 proc. bei panaikintos lengvatos apmokestinant kredito unijas, Centrinės kredito unijas, žemės ūkio įmonių pelną. Siekiant didinti šalies įmonių produktyvumą, konkurencingumą ir energetinį efektyvumą, nustatyta pelno mokesčio lengvata, leidžianti iki 50 proc. sumažinti apmokestinamąjį pelną įmonėms, investuojančioms į esminį technologinį atsinaujinimą. Pelno mokesčio tarifo dydis daro įtaką motyvacijai dirbti, prekių ir paslaugų kūrimo kaštams, ekonomikos augimui, o tarptautiniu aspektu – šalies konkurencingumui ir investiciniam patrauklumui. (žr. 5 pav.)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Pelno mokesčio įstatymu. 2001 m. gruodžio 20 d.

Nr. IX-675. Vilnius

5 pav. Pelno mokesčio tarifai Lietuvoje

2.4. Akcizai

Lietuvoje akcizų mokesčių reglamentuoja „Lietuvos Respublikos akcizų įstatymas“, įsigaliojęs nuo 1994 m. gegužės 1 d., Lietuvai integruojantis į Europos Sąjungą 2004 m. gegužės 1 d. įsigaliojo naujos redakcijos įstatymas.

Lietuvoje kaip ir daugelyje užsienio šalių, kai kurios prekės apmokestinamos akcizo mokesčiu, kuris yra svarbus papildant nacionalinio biudžeto pajamas. Akcizo mokesčiu yra norima apriboti kai kurių prekių vartojimą. Yra teigiančių, kad akcizais apmokestinamos ne pirmo būtinumo prekės ar paslaugos.

Lietuvoje *akcizo objektas* yra:

- etilo alkoholis ir alkoholiniai gėrimai (alus, vynas iš šviežių vynuogių, kiti fermentuoti gėrimai ir etilo alkoholis);
- apdorotas tabakas (cigaretės, cigarai ir cigarilės, rūkomasis tabakas);
- energetiniai produktai (variklių benzinas, žibalas, dyzeliniai degalai, šildymui skirtas gazolis, skystasis kuras, naftos dujos ir dujiniai angliavandeniai bei gamtiniai angliavandeniai);
- elektros energija;
- akmens anglis, koksas ir lignitas.

Akcizų mokėtojai yra apmokestinamųjų prekių sandėlių savininkai ir šių prekių importuotojai, taip pat bet kurie asmenys, pagaminę, įsigiję ar importavę akcizais apmokestinamas prekes.

Akcizų tarifai gali būti procentiniai, fiksuoti ir mišrūs, šiuo metu Lietuvoje galiojantys mokesčio tarifai yra: (žr. 3 priedą)

- Alui taikomas 8,5 lito už 1 proc. faktinės alkoholio koncentracijos (už produkto hektolitrą);
- Cigaretės apmokestinamos taikant kombinuotąjį akcizo tarifą. Jį sudaro specifinis elementas – 132 litai už 1000 cigarečių ir vertybinis elementas – 25 proc., tačiau bendras tarifas negali būti mažesnis nei 221 Lt už 1000 cigarečių. Cigarams ir cigarilėms taikomas 80 litų, o rūkomajam tabakui – 139 litų akcizo tarifas už produkto kilogramą.
- Variklių benzinui:
 - ✓ Bešviniam benzinui – 1500 litų už 1000 litrų produkto akcizo tarifas; benzinui, turinčiam švino — 2000 litų už 1000 litrų produkto.
 - ✓ Gazoliams — 1043 litai už 1000 litrų produkto akcizo tarifas.

Nuo 2009 m. sausio 1 d. buvo padidinti iki tol galioję akcizų tarifai:

- dujų – 2,4 karto;
- bešvinio benzino – 34,4 proc., benzino, turinčio švino – 37,6 proc.;
- etilo alkoholio (stipriųjų alkoholinių gėrimų grupė) – 15 proc.;
- kitų alkoholinių gėrimų tarifinių grupių (vynų, fermentuotų gėrimų, tarpinių produktų) – apie 10 proc.;
- alaus akcizo – apie 10 proc.
- cigarečių specifinio elemento akcizo tarifas padidintas nuo 79 iki 95 litų, ir nuo 2009 m. rugsėjo 1 dienos – iki 132 litų vertybinio – nuo 20 iki 25 proc.

Apibendrinant, akcizo mokestis, istoriškai taikytas kaip mokestis prabangos prekėms, šiandien tapo tiesiog fiskaliniu įrankiu ir pažeidžia bene visus mokesčiams keliamus reikalavimus. Akcizas neskatina taupymo, racionalaus išteklių naudojimo ir nepanaikina įpročių, kuriems norima užkirsti kelią. Akcizas yra žymi paskata kontrabandai bei nelegaliai prekybai. Kuo jis didesnis, tuo daugiau pelno galima gauti jo išvengus, tuo patraukliau užsiimti šešėline veikla.

2.5. Mokesčių projektai 2012 m.

Finansų ministerija įvertinus euro zonos krizę, sumažino kitų metų Lietuvos ekonomikos augimo prognozes nuo 4,7 iki 2,5 proc. Lėtėjant ekonomikai mažės ir mokesčių surinkimas, todėl Vyriausybė ieško papildomų pajamų, kaip būtų galima papildyti Lietuvos Respublikos nacionalinį biudžetą. Šiuo metu yra numatyti trys mokesčių projektai:

1) *Nekilnojamojo turto (NT) mokestis gyventojams*

1 proc. dydžio nekilnojamojo turto mokesčiu siūloma apmokestinti didesnės nei 1 mln. litų vertės turtą. Neapmokestinamas bus tam tikros paskirties fiziniams asmenims priklausantis turtas (gyvenamosios, sodų, garažų, fermų, šiltnamių, ūkio, pagalbinio ūkio, mokslo, religinės, poilsio paskirties statinių), kurių vertė neviršija 1 mln. lt.

2) *Gyventojų gaunamų palūkanų apmokestinimas*

Šiuo mokesčiu siūloma apmokestinti didesnes nei 200 litų per metus palūkanas, gaunamas už vertybinius popierius, bankuose laikomus indėlius ir suteiktas paskolas.

3) *Mokestis už transporto priemones*

Pagal šio įstatymo projektą siūloma apmokestinti galingesnius nei 150 kilovatų galios per pastaruosius 10 metų registruotus automobilius, didesnės nei 50 kilovatų galios motociklus, burines jachtas ir lėktuvus, išskyrus oro balionus. Pagal projektą, mokestis už automobilius ir motociklus bus skaičiuojamas po 0,5 lito už 1 kilovatą per mėnesį. Burinėms jachtoms siūloma taikyti 30 litų už burinės jachtos gabaritinio ilgio metrą per kalendorinį mėnesį, jei jos ilgis viršija 10 gabaritinių ilgio metrų ir jei ji nėra skirta ūkinės komercinės veiklos pajamoms uždirbti. Bendrosios aviacijos orlaiviams, išskyrus oro balionus, siūloma taikyti 0,3 lito už vieną maksimalios kilimo masės kilogramą mokesčio tarifą už kalendorinį mėnesį.

3. LIETUVOS MOKESČIŲ, KAIP BIUDŽETO PAJAMŲ ŠALTINIO ANALIZĖ IR VERTINIMAS

3.1. Mokesčių, kaip biudžeto pajamų šaltinio analizė 2007 – 2012 metais

Mokesčių politikos tikslas yra didinti valstybės pajamas, tuo pačiu didinat ar bent nemažinant visuotinės gerovės. Norint tai įgyvendinti yra svarbu ne tik bendras mokesčių lygis, bet ir pati mokesčių sistema. Per mokesčius stengiamasi surinkti pinigus į biudžetą, kad valstybė galėtų funkcionuoti ir įgyvendinti jai pavestas funkcijas.

Lietuvos Respublikos nacionalinio biudžeto pajamas sudaro Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyti mokesčiai ir kitos įplaukos. Didžiąją nacionalinio biudžeto pajamų dalį sudaro keturi pagrindiniai mokesčiai: pridėtinės vertės mokestis, gyventojų pajamų mokestis, pelno mokestis ir akcizai. (žr. 1 lentelę)

1 lentelė. Lietuvos Respublikos nacionalinio biudžeto pajamos (mln. Lt) 2007 – 2012 m.

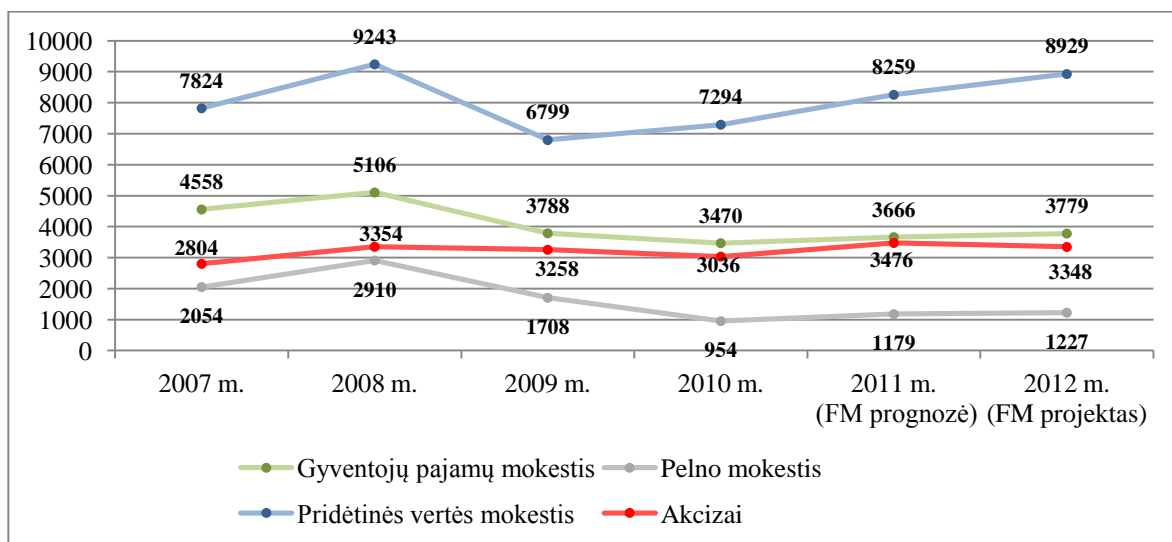
	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m. ¹	2012 m. ²
Gyventojų pajamų mokestis	4558	5106	3788	3470	3666	3779
<i>% , nuo visų pajamų</i>	22%	22%	21%	19%	18%	18%
Pelno mokestis	2054	2910	1708	954	1179	1227
<i>% , nuo visų pajamų</i>	10%	12%	9%	5%	6%	6%
Pridėtinės vertės mokestis	7824	9243	6799	7294	8259	8929
<i>% , nuo visų pajamų</i>	39%	39%	37%	41%	41%	43%
Akcizai	2804	3354	3258	3036	3476	3348
<i>% , nuo visų pajamų</i>	14%	14%	18%	17%	17%	16%
Kiti mokesčiai	3023	2988	2668	3180	3328	3717
<i>% , nuo visų pajamų</i>	15%	13%	15%	18%	17%	18%
LR nacionalinio biudžeto pajamos iš viso	20262	23601	18220	17934	19908	21001
<i>% , nuo visų pajamų</i>	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Finansų ministerijos duomenimis

¹ LR Nacionalinio biudžeto pajamų prognozė pagal Finansų ministeriją

² LR Nacionalinio biudžeto pajamų projekcija pagal Finansų ministeriją

Laikotarpiu tarp 2007 – 2012 m. LR nacionalinio biudžeto pajamos padidėjo apie 4 procentinius punktus arba 739 mln. Lt. Daugiausia pajamų į nacionalinį biudžetą buvo surinkta 2008 m., o mažiausiai – 2010 m. Didėjant nacionalinio biudžeto pajamoms, kartu didėja ir pajamos surenkamos iš skirtingų mokesčių, ir atvirkščiai – mažėjant biudžeto pajamoms, surenkamos pajamos iš mokesčių mažėja. (žr. 6 pav.)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Finansų ministerijos duomenimis

6 pav. Gyventojų pajamų, pelno, pridėtinės vertės ir akcizo mokesčio pajamų (mln. Lt) dinamika 2007 – 2012 m.

Didžiausią nacionalinio biudžeto pajamų dalį, apie 40 proc., sudaro pajamos iš pridėtinės vertės mokesčio. Pajamos surenkamos iš mokesčio kasmet didėjo lyginant su ankstesniais metais, išskyrus 2009 m., kai pajamos sumenko apie 36 proc. Pagal dabartines Finansų ministerijos projekcijas, PVM per nagrinėjamą 2007 – 2012 m. laikotarpį turėtų padidėti apie 14 proc.

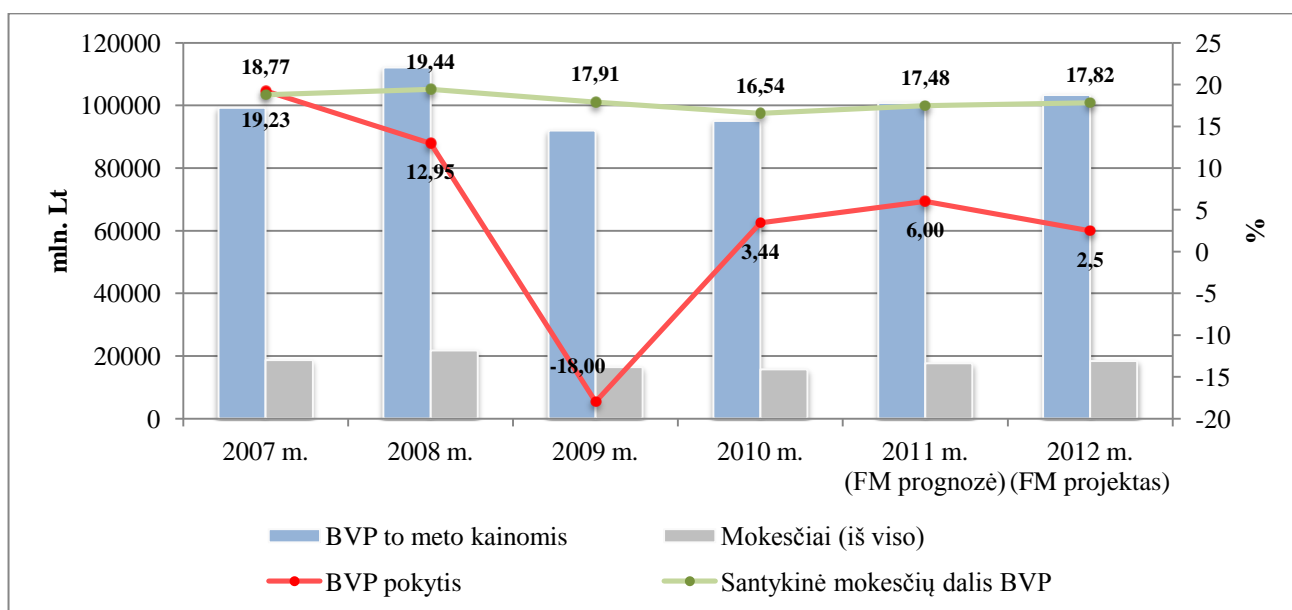
Antroje vietoje pagal svarbą nacionalinio biudžeto pajamų struktūroje yra gyventojų pajamų mokestis. Mokestinės pajamos, nagrinėjamu laikotarpiu, iš šio mokesčio biudžete sudaro apie 20 proc., tačiau gyventojų pajamų mokesčio, kaip biudžeto pajamų šaltinio, reikšmė ženkliai pradėjo mažėti įvykdžius „naktinę mokesčių reformą“. Per visą laikotarpį, pajamos iš šio mokesčio sumenko apie 21 proc. Daugiausia pajamų iš GPM buvo surinkta 2008 m., o mažiausiai – 2010 m.

Akcizai – tai trečias pagal svarbą nacionalinio biudžeto pajamų šaltinis. Pajamos, gautos iš akcizais apmokestinamų prekių per visą analizuojamą 2007 – 2012 m. keitėsi mažiausiai, tačiau jų svarba nacionaliniame biudžete, pagal projektuojamą Finansų ministerijos biudžetą, turėtų padidėti iki 16 proc. nuo buvusių 14 proc. 2007 m. Daugiausia mokestinių pajamų iš akcizais apmokestinamų prekių buvo surinkta 2008 m., o mažiausiai – 2007 m. Apskritai, mokestinės pajamos, gautos iš

akcizais apmokestinamų prekių, projektuojama, kad padidės apie 17 proc. laikotarpiu tarp 2007 – 2012 m.

Pelno mokesčio pajamos turi mažiausią nacionalinio biudžeto mokestinių pajamų lyginamąjį svorį LR nacionaliniame biudžete, t.y. tiriamu laikotarpiu projektuojama, kad pajamos iš šio mokesčio sumažės nuo 10 iki 6 proc. viso biudžeto mokestinių pajamų. Daugiausiai pajamų iš pelno mokesčio į biudžetą buvo surinkta 2008 m., o mažiausiai – 2010 m. Pelno mokestis – tai vienintelis iš visų nagrinėjamų mokesčių, kurio pajamos per visą 2007 – 2012 m. laikotarpį taip ženkliai sumažėjo net 67 proc.

Analizuojamas 2007 – 2012 m. laikotarpis yra įdomus tuo, kad jame galima matyti keturis ekonomikos ciklus. 2007 – 2008 metus galima vadinti ekonomikos pakilimo (perkaitimo) laikotarpiu, kai LR nacionalinio biudžeto pajamos buvo didžiausios, BVP augimo tempai siekė beveik 13 proc. (žr. 7 pav.) Šiuo laikotarpiu Lietuvos ekonomiką veikė skolinimosi ažiotažas, kas sukėlė vidaus vartojimo šuolį ir suaktyvino vidaus rinką, dėl ko susidarė geros sąlygos kainų kilimui ir įmonių pelningumo augimui, šie procesai teigiamai atsiliepė ir valstybės pajamų augimui. 2007 – 2008 m. ekonomikoje susidarė paradoksali situacija – dauguma statistinių duomenų rodė sparčią ūkio plėtrą, gerus valstybės pajamų rodiklius (mokestinės pajamos augo, BVP tempai buvo vieni didžiausių Europos Sąjungoje), buvo pasiekti rekordiniai įmonių pelningumo rodikliai, bet jau tuomet ekspertai kalbėjo apie prieš krizinę Lietuvos ekonomikos būklę.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Finansų ministerijos ir Statistikos departamento duomenimis

7 pav. Santykinė mokesčių dalis BVP (proc.) 2007 – 2012 m.

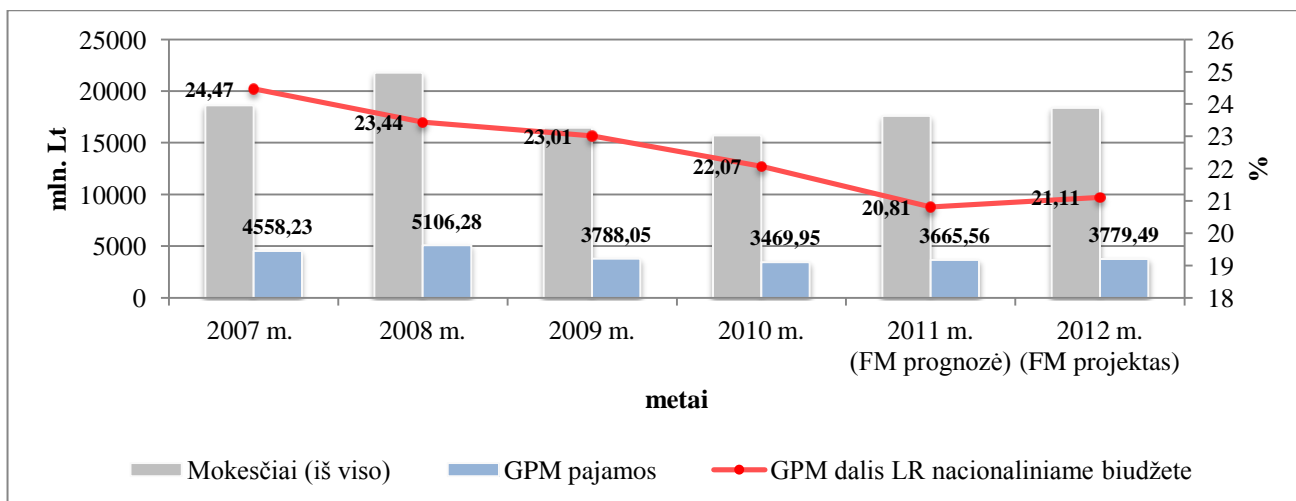
Išankstinės ekspertų prognozės pasiteisino su kaupu. 2008 m. Lietuvos ūkio raidos pobūdis pasikeitė iš esmės – po keletą metų trukusios sparčios plėtros, ūkis pradėjo trauktis. Lietuvos ekonomika 2008 – 2010 m. pateko į gilią recesiją. Tai matydama Vyriausybė ėmėsi koreguoti valstybės biudžetą bei siekdama išplėsti mokestinę bazę skubiai pertvarkė mokesčių sistemą, sukėlusią diskusijų bangą. Tačiau nepaisant išplėtos mokesčių bazės bei padidintų PVM, pelno ir akcizų tarifų, pagrindinis mokesčių reformos tikslas – surinkti daugiau pajamų į nacionalinį biudžetą nepasiteisino. 2009 m. mokestinės pajamos krito apie 22 proc. lyginant su 2008 m., o BVP smuko apie 18 proc. Prasidėjus ekonominiam sąstingiiui pradėjo ryškėti Lietuvos ekonomikos perspektyvos blogėjimo požymiai: sparčiai augo šalies bendroji skola, sulėtėjo eksporto plėtra, vidaus paklausa ėmė rimti bankams sugriežtinus kreditavimo sąlygas. 2008 m. Lietuvos deficitas pakilo iki rekordinio 18 proc. BVP.

Po didelio 2008 – 2009 m. paklausos sumažėjimo, ekonomikos nuosmukis 2010 m. antrajame ir trečiajame ketvirčiuose stabilizavosi – buvo pastebimas teigiamas BVP pokytis. Taigi galima teigti, kad 2010 – 2012 m. – tai ketvirta ekonomikos ciklo fazė – pagyvėjimo fazė. Šiuo laikotarpiu biudžeto pajamos kasmet auga maždaug po 12 proc., prognozuojamas nors ir ne ženklus, bet BVP padidėjimas 2011 ir 2012 metais, atitinkamai 6 ir 2,5 procentiniais punktais. Spartesnis eksporto atsigavimas padidino nacionalinio biudžeto pajamas, kreditavimą, atsigavo investicijos, kas lėmė, kad vartojimas nustojo trauktis bei ekonomika pajudėjo atsigavimo link.

3.1.1. Pajamų, gautų iš gyventojų pajamų mokesčio, analizė

Gyventojų pajamų mokestis – tai vienas iš svarbiausių Lietuvos Respublikos nacionalinio biudžeto pajamų šaltinių. GPM – valstybei reiškia pajamas, priešingai nei mokesčių mokėtojams – tam tikrą lėšų praradimą.

Kaip matyti iš 8 paveikslo mokestinės pajamos iš gyventojų pajamų mokesčio, nagrinėjamu laikotarpiu 2007 – 2012 m. keitėsi netendencingai. Nuo 2007 iki 2008 metų GPM surenkamos pajamos didėjo, nuo 2009 iki 2010 metų – mažėjo bei 2011 ir 2012 metais yra planuojamas nežymus, tačiau augimas. Taip pat iš 8 paveikslo matyti, kad nuo 2007 m. iki 2011 m. pajamų, surenkamų iš šio mokesčio, dalis nacionaliniame biudžete kasmet mažėja. Mažėjanti GPM dalis, nereiškia mažėjančių įplaukų iš šio mokesčio.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Finansų ministerijos duomenimis

8 pav. Gyventojų pajamų mokesčio dinamika 2007 – 2012 m. LR nacionaliniame biudžete

Per visą tiriamą šešių metų laikotarpį, pajamos iš gyventojų pajamų mokesčio projektuojama, kad sumažės beveik 21 proc., arba 779 mln. Lt. 2008 m. palyginus su 2007 m. mokestinės pajamos iš GPM padidėjo 12 procentinių punktų; 2008 m. palyginus su 2009 m. – sumažėjo beveik 26 proc.; 2009 m. palyginus su 2010 m. – sumažėjo 8 proc.; 2010 m. palyginus su 2011 m. – prognozuojama, kad padidės apie 6 proc. ir 2011 m. palyginus su 2012 m. – projektuojamas beveik 3 proc. padidėjimas. Taigi, apibendrinant galima teigti, kad pajamos gautos iš GPM LR nacionaliniame biudžete sumažėjo po 2008 m. įvykdytos mokesčių reformos bei laikotarpyje tarp 2008 ir 2010 m., kai Lietuvos ūkį buvo apėmęs sąstingis. Lietuvai judant ekonomikos atsigavimo linkme, planuojamos ir didesnės pajamos iš gyventojų pajamų mokesčio.

Daugumoje šalių, tiek išsivysčiusių, tiek besivystančių, tarp kurių yra ir Lietuva, yra keletas veiksmų kontroliuojamų įstatymais, kurie įtakoja gyventojų pajamų mokesčio mokestines įplaukas į nacionalinį biudžetą. Vienas iš tų veiksmų yra minimalus mėnesinės algos (MMA) nustatymas, kuris be abejo įtakoja ir vidutinį bruto ar neto darbo užmokestį. Analizuojamu laikotarpiu minimalus darbo užmokestis keitėsi du kartus, t.y. nuo 2007 m. liepos 1 d. minimali mėnesinė alga buvo padidinta nuo 600 litų per mėnesį iki 700 litų, bei nuo 2008 m. sausio 1 d. – iki 800 litų. Jeigu pažiūrėtume į istoriją nuo 2004 metų, minimali mėnesinė alga yra nuolat didinama. (žr. 2 lentelę)

2 lentelė. Minimalios mėnesinės algos kitimas 2004 – 2008 m.

Data	Nuo 2004 m. gegužės 1 d.	Nuo 2005 m. liepos 1 d.	Nuo 2006 m. liepos 1 d.	Nuo 2007 m. liepos 1 d.	Nuo 2008 m. sausio 1 d.
Minimali mėnesinė alga, Lt	500	550	600	700	800

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Statistikos departamento duomenimis

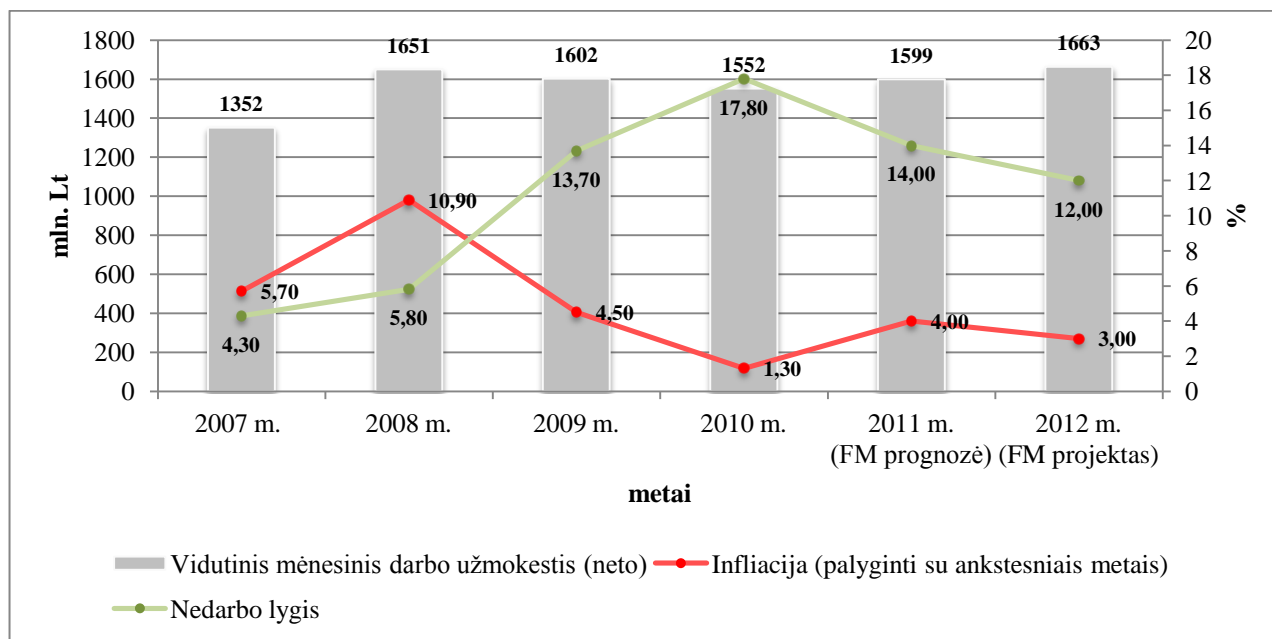
Jeigu žvilgtelėtume į minimalios mėnesinės algos ateitį, šiuo metu Vyriausybė siūlo nuo 2012 m. liepos 1 d. MMA didinti iki 850 litų, tačiau šiam siūlymui nepritaria Profesinės sąjungos, jų nuomone MMA turėtų didėti iki 1000 litų nuo 2012 m. sausio 1 d. Ministras pirmininkas teigia, kad MMA kėlimas daugiau nei iki 850 litų, padidintų našta valstybei bei turėtų įtakos valstybės biudžeto deficitui. Į minimalios algos didinimą reikia žiūrėti atsakingai, nes MMA yra tiesiogiai susieta su valstybės finansiniais įsipareigojimais.

Kitas veiksnys, kuris yra kontroliuojamas įstatymais ir įtakoja gyventojų pajamų mokesčio įplaukas į nacionalinį biudžetą yra neapmokestinamas pajamų dydis bei pats mokesčio tarifas. Nuo 2006 m. palaiptui buvo pradėtas mažinti gyventojų pajamų mokesčio tarifas. Nuo 2006 m. liepos 1 d. 33 proc. mokesčio tarifas buvo sumažintas iki 27 proc., nuo 2008 m. sausio 1 d. – iki 24 proc., nuo 2009 m. sausio 1 d. – iki 15 proc., tačiau taip pat nustatytos 6 proc. privalomojo sveikatos draudimo įmokos nuo darbo užmokesčio. Gyventojų pajamų mokesčio tarifo mažinimas atsiliepia teigiamai dėl to, kad sumažina mokesčių mokėtojų tenkančią mokesčių našta, taip pat yra keliami motyvacija darbuotojams dirbti ir užsidirbti legaliai (šešėlinių pajamų legalizavimas). Mažinant GPM tarifą siekiama padidinti Lietuvos konkurencingumą regione, kas duoda teigiamą poveikį investicijoms ir ekonomikos augimui.

Neapmokestinamas pajamų dydis per analizuojamą 2007 – 2011 metų laikotarpį keitėsi 2007 ir 2009 metais. Nuo 2007 m. NPD buvo padidintas nuo 290 iki 320 Lt bei 2009 m. padidintas iki 470 Lt. Vyriausybės siūlymų didinti ar mažinti NPD 2011 m. ar 2012 m. planuose nėra, tačiau ekspertų teigimu neapmokestinamą pajamų dydį būtų tikslinga didinti kartu su minimalia mėnesine alga, kad mokesčių mokėtojai pajautų apčiuopiamą naudą tiek disponuojamoms pajamoms, tiek vidaus vartojimui.

Nedarbas ir vidutinis mėnesinis darbo užmokestis tiesiogiai veikia gyventojų pajamų mokesčio srautus į nacionalinį biudžetą. 2007 metais Lietuvoje darbo jėgos rezervai praktiškai buvo išsemti, užimtųjų skaičius augo beveik visose ekonomikos veiklose, nedarbo lygis tuo metu tesiekė vos 4,3 proc. Tais pačiais metais į Lietuvos nacionalinį biudžetą įplaukė 4 558, 23 mln. Lt. pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio. Daugiau pajamų iš šio mokesčio nacionaliniam biudžetui pavyko surinkti tik 2008 m. – 5 106,28 mln. Lt. (12 proc. daugiau nei 2007 m.). (žr. 8 pav.) 2007 m. vidutinis

mėnesinis darbo užmokestis (neto) siekė 1 351,90 Lt, lyginant su 2006 m. augimo tempai pasiekė beveik 24 proc. (žr. 9 pav.) .Tai iš dalies įtakojo mažėjanti mokesčių našta (nuo 2006 m. liepos 1 d. buvo sumažintas GPM tarifas nuo 33 proc. iki 27 proc., taip pat 2007 m. buvo padidinta minimali mėnesinė alga iki 700 Lt per mėnesį). 2007 m. Lietuva pagal darbo sąnaudų augimą buvo viena iš pirmaujančių valstybių Europos Sąjungoje, tačiau nepaisant atlyginimų augimo spartos, Lietuva pagal darbo užmokesčio dydį tiek šiuo metu, tiek ankstesniais analizuojamo laikotarpio metais, dar gerokai atsilieka nuo Europos Sąjungos vidurkio.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Finansų ministerijos duomenimis

9 pav. Vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio, infliacijos ir nedarbo lygio tendencijos 2007 – 2012 m.

2008 m. besitęsiantis darbo rinkos pakilimas, nuo tada, kai Lietuvai tapo Europos Sąjungos nare išseko, dirbančiųjų skaičiaus augimas sumenko, o 2007 m. pasiektas nedarbo lygio “dugnas” ėmė stiebtis į viršų. 2008 m. įsisiūbavo ir infliacijos tempai ir šoktelėjo iki 10,90 proc., lyginant su 2007 m. padidėjo 5,2 proc. punktais, tai buvo pats didžiausias padidėjimas per visą analizuojamą laikotarpį. Didėjant infliacijos tempams, taip pat apie 22 proc. didėja ir vidutinis mėnesinis darbo užmokestis. Kaip matyti iš 8 paveikslo 2008 m. pajamos iš gyventojų pajamų mokesčio nacionaliniame biudžete buvo didžiausios per 2007 – 2012 m. laikotarpį.

2009 m. pajamos iš gyventojų pajamų mokesčio sumažėjo drastiškai, beveik 26 proc. palyginus su 2008 m. Tokį rezultatą visų pirma lėmė pakeistas gyventojų pajamų mokesčio tarifas, padidėjęs nedarbo lygis iki 13,7 proc., bei šalyje sumažėjęs vidutinis darbo užmokestis. Jau 2008 m. pradėjus ryškėti pesimistinėms tendencijoms darbo rinkoje, 2009 m. ta tendencija dar labiau išryškėjo, o 2010

m. pasiekė visišką piką, nedarbo lygis šoktelėjo iki rekordinių aukštumų ir pasiekė net 17,8 proc.

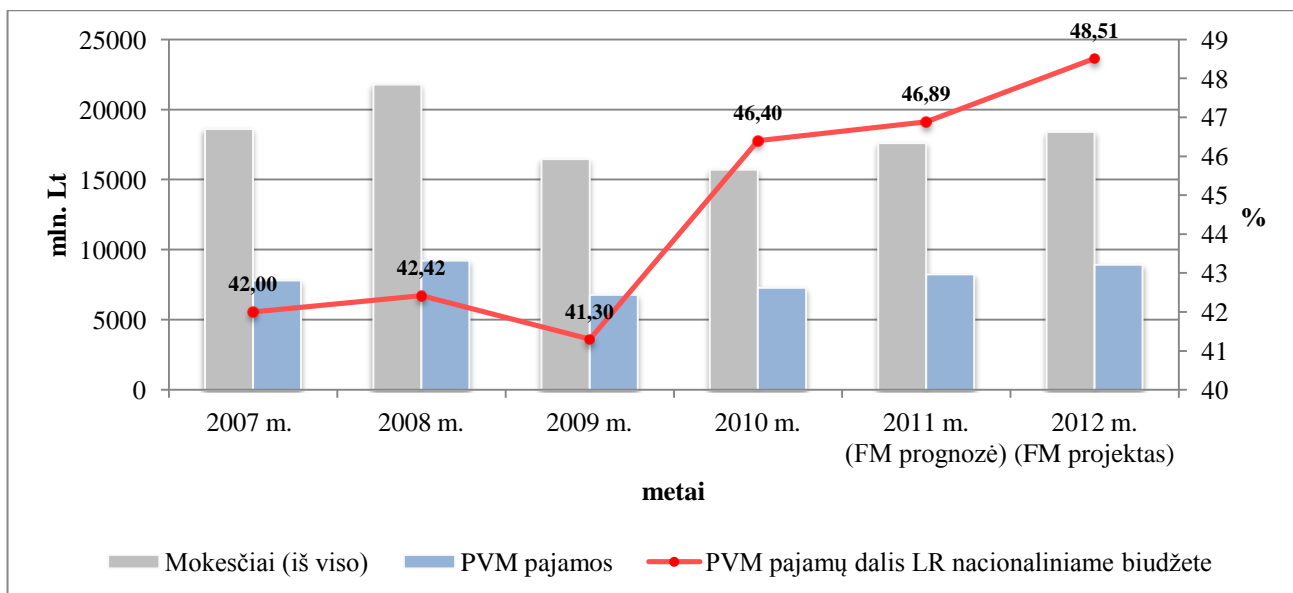
2010 m. toliau krenta pajamos iš gyventojų pajamų mokesčio. Darbo užmokestis taip pat mažėja, 2010 m. vidutinis mėnesinis darbo užmokestis lyginant su 2009 m. sumažėjo 3 procentiniais punktais. Nepaisant aukšto nedarbo lygio, mažėjančio darbo užmokesčio 2010 m. pabaigoje ekonomika po truputį pradeda atsigauti ir jau 2011 ir 2012 m. yra planuojama į biudžetą gauti daugiau pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio. Lyginant 2011 m. su 2010 m. planuojama, kad mokestinės pajamos iš GPM didės maždaug 6 proc. punktais, o 2012 metus lyginant su 2011 metais projektuojamas 4 proc. didėjimas. Mokestinės įplaukos iš GPM projektuojamame 2012 m. biudžete sudarys beveik 20 proc. visų nacionalinio biudžeto pajamų. Šiuos skaičius galima pagrįsti tuo, kad ir 2011 ir 2012 m. prognozuojama, kad nedarbo lygis kris atitinkamai iki 14 ir 12 proc., taip pat prognozuojamas vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio augimas 2011 – 3 proc., o 2012 – 4 proc. Palankias sąlygas atlyginimams augti sudaro gerėjantis bendrovių veiklos pelningumas ir kylantis darbo našumas. (žr. 8 ir 9 pav.)

Apibendrinant pajamas, gautas iš gyventojų pajamų mokesčio, galima daryti išvadą, kad įplaukos į biudžetą tiesiogiai priklauso nuo šalyje vyraujančios ekonominės situacijos, vidutinio darbo užmokesčio bei nedarbo lygio Lietuvoje.

3.1.2. Pajamų, gautų iš pridėtinės vertės mokesčio, analizė

Pridėtinės vertės mokestis – tai daugiausiai pajamų į Lietuvos Respublikos nacionalinį biudžetą atnešantis netiesioginis mokestis. Tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys yra vieno iš svarbiausių vartojimo mokesčių – pridėtinės vertės mokesčio, mokėtojai. Šis vartojimo mokestis turi itin plačią mokesčio bazę, yra lengvai administruojamas bei surenkamas, bet taip pat sunku jo ir išvengti. Kaip teigia mokesčių ekspertai, norint užtikrinti ekonomikos augimą, pirmenybę reikia teikti būtent vartojimo mokesčiams, o vienas iš svarbiausių vartojimo mokesčių, kaip ir minėta, yra pridėtinės vertės mokestis.

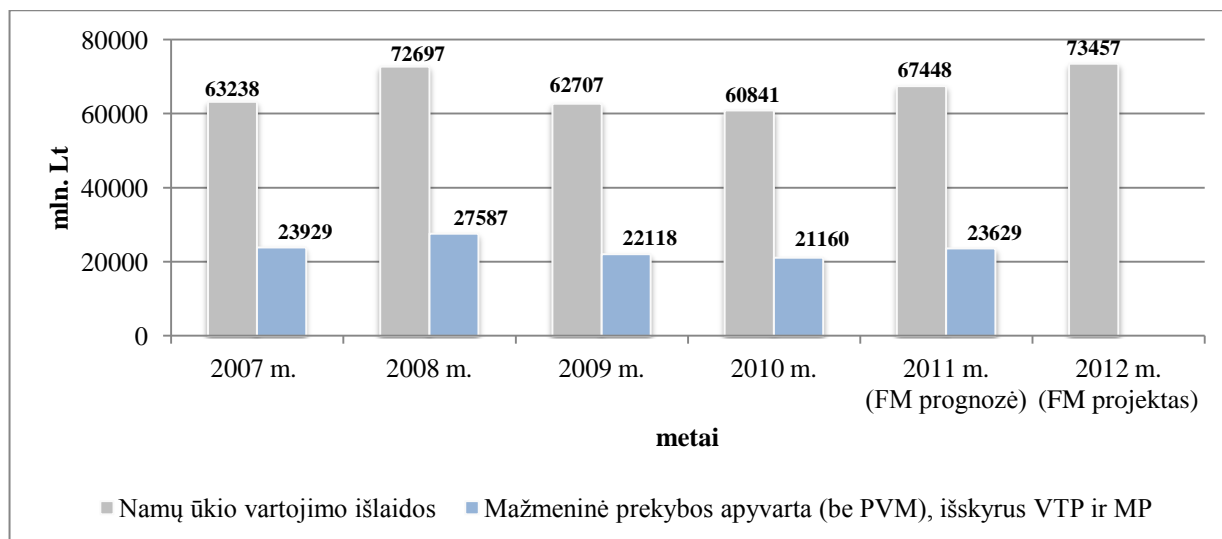
Analizuojamu laikotarpiu (žr. 10 pav.) pridėtinės vertės mokesčio į LR nacionalinį biudžetą įplaukia daugiausiai iš visų mokestinių pajamų. Šio mokesčio procentinė dalis analizuojamu laikotarpiu svyruoja tarp 42 ir 49 proc. Pajamos iš PVM kiekvienais metais vis didėja lyginant su ankstesniais metais, išskyrus 2009 m. Lyginant 2007 ir 2008 m. pajamos 2008 m. iš PVM šoktelėjo beveik 18 proc., 2008 m. lyginant su 2009 m. – sumažėjo 26 proc., 2009 m. lyginant su 2010 m. – pajamos iš PVM padidėjo 7 proc., 2011 m. planuojamas 13 proc. padidėjimas lyginant su 2010 m. bei 2012 m. planuojamas 9 proc. padidėjimas lyginant su 2011 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Finansų ministerijos duomenimis

10 pav. Pridėtinės vertės mokesčio dinamika 2007 – 2012 m. LR nacionaliniame biudžete

Per analizuojamą 2007 – 2012 m. laikotarpį pajamos iš šio vartojimo mokesčio padidėjo beveik 12 proc. arba 1 105 mln. Lt. Nuo 2004 m. įsigaliojo nauja LR Pridėtinės vertės mokesčio įstatymo redakcija, kuri numatė, kad nuo 2004 m. gegužės 1 d. įvežant prekes iš kitų Europos Sąjungos šalių nebereikia mokėti importo, taip pat nuo 2004 m. pasikeitė lizingo sandorių apmokestinimo tvarka. 2009 m. du kartus buvo pakeistas PVM tarifas (pirmą kartą PVM tarifas buvo padidintas nuo 18 proc. iki 19 proc., ir galiojo nuo 2009 sausio 1 d. – rugpjūčio 31 d. ir antrą kartą padidintas – nuo 19 proc. iki 21 proc., kuris įsigaliojo nuo 2009 rugsėjo 1 d.). Taip pat buvo panaikinta daugelis prieš tai galiojusių lengvatų. Pagrindinis veiksnys, įtakojantis pridėtinės vertės mokesčio įplaukas į nacionalinį biudžetą yra namų vartojimo išlaidos. Namų vartojimo išlaidų pasikeitimo dinamika pateikta 11 paveiksle.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Finansų ministerijos duomenimis

11 pav. Namų ūkio vartojimo išlaidos bei mažmeninė prekyba 2007 – 2012 m.

Dar prieš 2007 m. atsigavusią vidaus rinką ištiko tarsi pirkimo priepuolis, kuris tęsėsi ir 2007 m. Jeigu palygintume 2007 metus su 2006 metais, tuomet vartojimo išlaidos augo daugiau nei 18 proc. Tokį namų ūkio vartojimo išlaidų didėjimą lėmė sparčiai didėjančios gyventojų pajamos bei skolinimasis. 2007 m. susidarė tarsi užburtas ratas – pernelyg staigiai auganti paklausa sumažino konkurenciją ir sudarė palankias sąlygas kilti gaminių kainoms bei įmonių pelningumui, kas vedė vis prie didėjančių infliacijos tempų. Namų ūkio vartojimo išlaidos augo ir 2008 m. lyginant su 2007 m., tačiau tas augimas buvo šiek tiek menkesnis nei 2007 m. ir sudarė apie 14 proc. Augant mažmeninės prekybos apyvartai ir vartojimo išlaidoms, 2007 ir 2008 m. atitinkamai augo ir pridėtinės vertės mokesčio pajamos nacionaliniame biudžete.

2008 m. pabaigoje vartojimo ažiotažas išsivėpė, bankai sugriežtino kreditavimo sąlygas, pradėjo trauktis nekilnojamojo turto rinka. 2008 m. palyginus 2009 m. namų ūkio vartojimo išlaidos sumenko bei nukrito beveik 14 procentinių punktų, kas tiesiogiai paveikė ir PVM pajamas nacionaliniame biudžete.

2009 m. pajamų, iš pridėtinės vertės mokesčio kritimas buvo rekordiškas, per visą analizuojamą laikotarpį, kai mokestinės pajamos sumažėjo apie 26 proc. 2009 m. lyginant su 2008 m., sumažėjo ne tik namų ūkio vartojimo išlaidos, bet ir apie 20 proc. mažmeninės prekybos apyvarta. (žr. 10, 11 pav.)

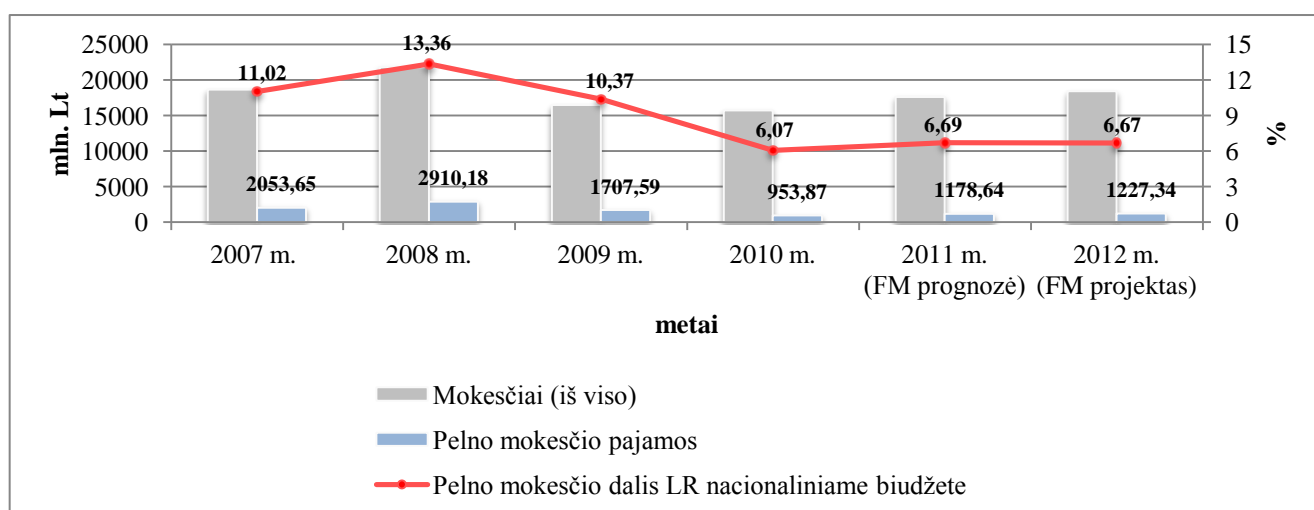
2010 m. ir toliau krenta namų ūkio vartojimo išlaidos ir mažmeninės prekybos apyvarta, atitinkamai 3 ir 5 proc. Tačiau jau nuo 2010 m. pabaigos visuminė paklausa pradėjo judėti iš mirties taško ir jau 2011 m. yra planuojama, kad namų ūkio pajamos paaugs beveik 11 proc. punktų lyginant su 2009 m., o 2012 m. pagal Finansų ministerijos paskaičiavimus, namų vartojimo išlaidos turėtų padidėti apie 9 proc. lyginant su 2011 m. prognozėmis. Vartojimo atsigavimą po truputį skatins šiek

tiek sumažėjęs gyventojų taupymas, ir pagerėję lūkesčiai. Namų ūkio vartojimo augimą taip pat paskatins didėjantis realus darbo užmokestis (žr. 9 pav.) bei gerėjančios kreditavimo sąlygos. Taip pat, nuo 2011 m. tikimasi, kad mažmeninės prekybos apyvarta pajudės teigiama linkme ir jau 2011 m. planuojamas beveik 12 proc. metinis pokytis lyginant su 2010 m. Šios teigiamos prognozės atsispindi ir planuojamose pajamose iš PVM, tiek 2011 m., tiek 2012 m. planuojamas atitinkamai maždaug 13 ir 8 proc. augimas lyginant su ankstesniais metais.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kadangi PVM mokestis yra vartojimo mokestis, tai kaip pagrindinį veiksni, įtakojantį šio mokesčio pajamų surinkimą į nacionalinį biudžetą, galima išskirti namų ūkių vidutinės vartojimo išlaidas, kurių pasikeitimai tiesiogiai atsispindi ir Lietuvos respublikos nacionalinio biudžeto pajamose iš pridėtinės vertės mokesčio.

3.1.3. Pajamų, gautų iš pelno mokesčio, analizė

Pelno mokestis – vienas iš svarbiausių tiesioginių šalies mokesčių. Pelno mokestis yra cikliškas t.y. pelno mokesčio pajamos koreliuoja su ekonomikos ciklais – ekonominio augimo ir klestėjimo metu pajamos iš šio mokesčio yra didelės, o nuosmukio, ar recesijos laikotarpiu jos sumenksta. Analizuojamu laikotarpiu nuo 2007 – 2012 m. pajamos iš pelno mokesčio sumažėjo 826 mln. Lt arba apie 60 procentiniais punktais. Iki 2008 m. augęs pelno mokesčio vaidmuo nacionaliniame biudžete, buvo pasiekęs 13,36 proc. visų nacionalinio biudžeto pajamų, nuo 2008 m. pajamos iš pelno mokesčio pradėjo mažėti ir 2010 m. nukrito šiek tiek daugiau nei iki 6 proc. visų mokestinių pajamų. 2011 ir 2012 m. planuojama, kad pelno mokesčio dalis nacionaliniame biudžete sieks apie 7 proc. (žr. 12 pav.)

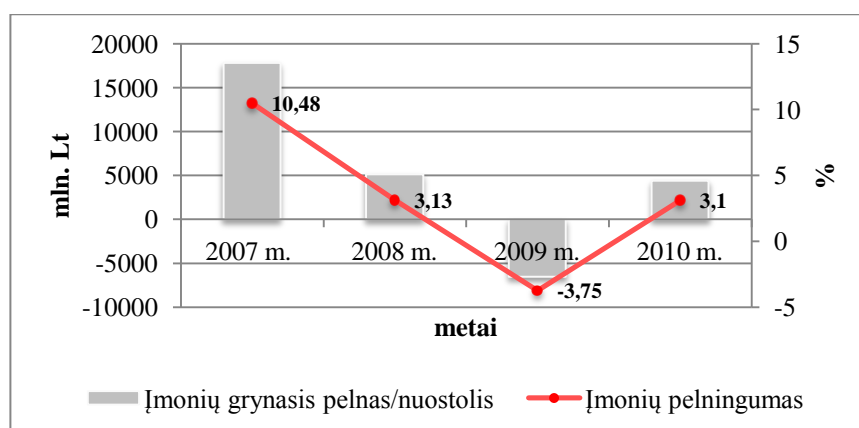

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Finansų ministerijos duomenimis

2007 m. palyginus su 2008 m. pelno mokesčio pajamos nacionaliniame biudžete paaugo apie 42 proc. ir buvo didžiausios per visą analizuojamą laikotarpį. Tokius staigius pokyčius lėmė dideli vidaus vartojimo tempai, skolinimosi karštligė, kuri sukėlė itin spartų prekių ir paslaugų paklausos didėjimą, tuo tarpu pasiūla ėmė atsilikti. Tokie veiksniai įtakojo produkcijos kainų kilimą, o kartu kilo ir įmonių pelningumas. 2007 m. pelno mokesčio pajamos nacionaliniame biudžete sudarė daugiau nei 13 proc. visų biudžeto pajamų.

2008 m. lyginant su 2009 m. pajamos iš pelno mokesčio nacionaliniame biudžete sumažėjo daugiau nei 40 proc. Įmonių pelningumas 2008 m. tesiekė vos 3,13 proc., o 2009 m. nukrito iki -3,75 proc. (žr. 13 pav.) Šiuos skaičius galima pagrįsti tuo, kad nuo 2008 m. pabaigos darbo rinkos padangėje vis dažniau į įmonių duris pradėjo belstis bankrotas, verslai pradėjo trauktis. Tokį dramatišką pelno mokesčio pajamų kritimą lėmė tai, kad nuo 2009 m. sausio 1 d. standartinis pelno mokesčio tarifas buvo padidintas nuo 15 iki 20 proc. Taip pat pasikeitė avansinio pelno mokėjimo nuostatos, nuo 2009 m. sausio 1 d. avansinį pelno mokestį privalo mokėti tie mokesčių mokėtojai, kurių apmokestinamosios metų pajamos viršija 1 mln. litų (iki 2009 m. sausio 1 d. avansinį pelno mokestį privalėjo mokėti, kaip apmokestinamosios pajamos buvo virš 100 tūkst. litų).

2009 m. lyginant su 2010 m. mokestinės pajamos iš pelno mokesčio sumažėjo apie 44 proc. – tai buvo pats didžiausias pelno mokesčio pajamų sumažėjimas per analizuojamą 2007 – 2012 m. laikotarpį. Nors 2010 m. iš pelno mokesčio į nacionalinį biudžetą pavyko surinkti tik šiek tiek daugiau nei 953 mln., bet įmonių pelningumo rodiklis vėl tapo teigiamas ir pasiekė 3,1 proc. Kadangi, pelno mokestis, yra mokamas pagal praėjusių metų veiklos rezultatus 2009-ieji buvo gilaus ekonominio sunkmečio metai, dėl to įmonės uždirbo mažiau pelno. Atitinkamai sumažėjo ir pelno mokesčio įplaukos 2010 metais. Taip pat 2010 m. sausio 1 d. pelno mokesčio tarifas sumažintas nuo 20 iki 15 proc. (žr. 13 pav.)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Statistikos departamento duomenimis

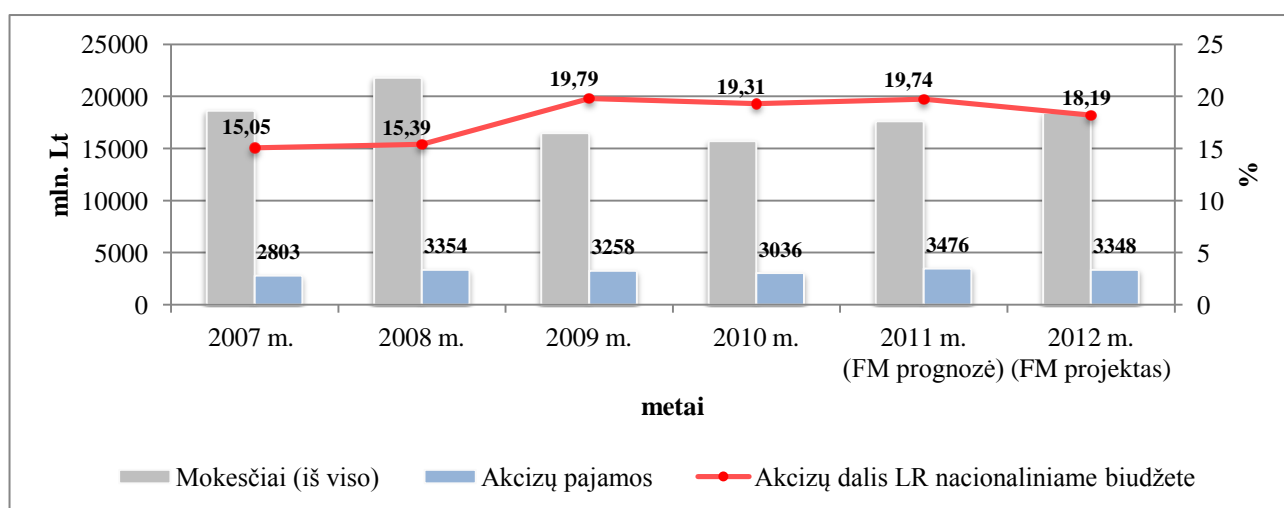
13 pav. Įmonių grynasis pelnas/nuostolis 2007 – 2010 m.

Tiek 2011 m., tiek 2012 m. planuojama, kad į nacionalinį biudžetą įplauks atitinkamai 23 proc. ir 4 proc. daugiau pajamų, lyginant su praėjusiais metais. Tokios prognozės remiasi bendru ekonomikos atsigavimu bei tikėtinu didesniu įmonių pelningumu. Planuojamas mažesnes pelno mokesčio pajamas 2012 m. pagrįsti galima tuo, kad Vyriausybė pritarė siūlymui nuo 500 tūkst. litų iki 1 mln. litų padidinti pajamų ribą, kurios neviršijus galiotų 5 proc. pelno mokesčio tarifas. Įmonės šia lengvata galėtų pasinaudoti apskaičiuodamos 2012 ir vėlesnių metų pelną. Tikimasi, kad šis sprendimas paskatins gyventojus aktyviau steigti savo įmones bei sukurti naują juridinę formą – mažąją bendriją.

Apibendrinant galima teigti, kad pajamos iš pelno mokesčio bei lyginamasis svoris per nagrinėjamą laikotarpį svyravo kartu su ekonomikos ciklais. Pagrindiniai veiksnys įtakojęs pajamų surinkimą buvo didėjantis ar mažėjantis įmonių pelningumas

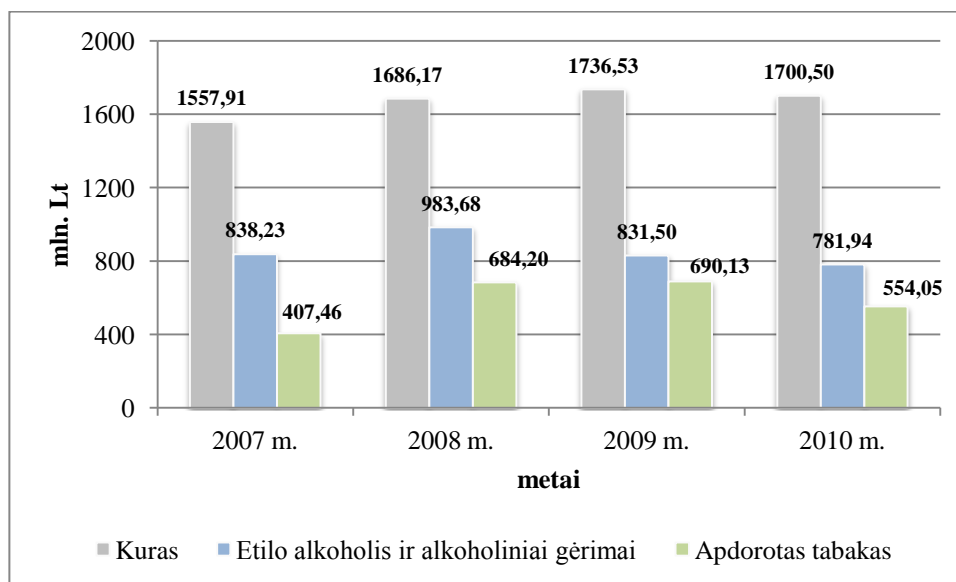
3.1.4. Pajamų, gautų iš akcizų, analizė

Akcizo mokesčio taikymas priešingai nuo prieš tai nagrinėtų mokesčių, paprastai grindžiamas ne tik poreikiu finansuoti biudžetą, bet ir apriboti tam tikrų prekių vartojimą. Akcizai – tai mokestis, kuris yra harmonizuojamas Europos Sąjungoje. Lietuvai harmonizuojant akcizus su Europos Sąjunga teko padidinti akcizus kai kuriems produktams. Nuo 2004 m. įsigaliojo Lietuvos Respublikos akcizų pakeitimo įstatymas, pagal kurį akcizais apmokestinamos šios prekės: etilo alkoholis, alkoholiniai gėrimai, apdorotas tabakas, energetiniai gėrimai bei elektros energija. Šis įstatymas perkėlė ES teisės aktų, reglamentuojančių apmokestinimo akcizais tvarką.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Finansų ministerijos duomenimis

Analizuojant 2007 – 2012 m. laikotarpį vidutinės mokesstinės pajamos gautos iš akcizais apmokestinamų prekių svyruoja virš 3 000 mln. arba sudaro 17,86 proc. visų biudžeto pajamų. Per tiriamą laikotarpį pajamos iš šio mokesčio tikimasi padidės apie 19 procentinių punktų. Iš visų akcizais apmokestinamų prekių didžiausią pajamų dalį apie 55 proc. sudaro akcizai už kurą, atitinkamai akcizų už etilo alkoholį ir alkoholinius gėrimus – 28 proc. bei už apdorotą tabaką – 19 proc. (žr. 15 pav.)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Finansų ministerijos duomenimis

15 pav. Akcizai apmokestinamų prekių (kuro, etilo alkoholio ir alkoholinių gėrimų, apdoroto tabako) pajamos LR nacionaliniame biudžete 2007 – 2010 m.

2008 m. lyginant su 2007 m. 20 proc. šoktelėjusios pajamos iš akcizų, buvo rezultatas to, kad nuo 2008 m. sausio 1 d. įsigaliojo padidėję akcizai apmokestinamų prekių tarifai: bešviniam benzinui ir dyzeliniams degalams akcizo tarifas padidėjo apie 12 proc., tabakui – 10 proc. bei etilo alkoholiui ir kitiems alkoholiniams gėrimams – 20 proc.

Nuo 2009 m. sausio 1 d. padidintas akcizų tarifas etilo alkoholiui – 15 proc.; kitiems alkoholiniams gėrimams – 10-20 proc.; bešviniam variklių benzinui – 25,6 proc.; dyzeliniams degalams ir žibalui – 20 proc., bet nuo rugpjūčio 1 d. tais pačiais 20 proc. sumažintas; suskystintoms automobilių dujoms – 2,4 karto. Nuo 2009 m. kovo 1 d. apie 20,2 proc. ir nuo rugsėjo 1 d. dar kartą apie 28 proc. buvo padidintas cigaretėms taikomas akcizo tarifas. Akcizų padidinimas įtakojo akcizais apmokestinamų prekių vartojimą. Smuko kuro ir alkoholio pardavimai, todėl nacionalinio biudžeto pajamos iš akcizų sumažėjo apie 3 proc.

2010 m. pajamos iš akcizų dar labiau sumenko ir nukrito apie 7 proc. Tam reikšmingos įtakos turėjo dar nuo 2009 m. padidėję visų akcizais apmokestinamų prekių tarifai, kurie visuomenėje iššaukė neigiamą reakciją ir paskatino neteisėtą prekybą alkoholiniais gėrimais, cigaretėmis bei degalais.

Ekonomikos ekspertai paskaičiavo, kad 2010 m. Lietuvoje šešėlinė ekonomika sudarė apie 30 proc. BVP, iš kurių apie trečdalį – kontrabanda – nelegalus prekių įvežimas į šalį, nesumokant mokesčių. Akcizų klausimu turime ribotą veikimo laisvę – minimalius akcizų tarifus nustato Europos Sąjunga, tad šiandien akcizus galėtume mažinti tik alkoholiui, bet ne tabakui ar kurui. Taigi, galbūt būtų verta pagalvoti apie mažesnius akcizo tarifus alkoholiui ir draudimo prekiauti naktį alkoholiu panaikinimą, kas padėtų sumažinti nelegalią prekybą. Į didžiulius šešėlinės ekonomikos mastus sureagavo ir Vyriausybė sudarydama priemonių planą kovai su kontrabanda ir nelegalia prekyba, kuriame numatė griežtesnę vidaus kontrolę bei teises ir administracines priemones.

Nuo 2011 m. sausio 1 d. Lietuva, kad atitiktų minimalius Europos Sąjungos reikalavimus, vėl padidino akcizus dyzeliui, rūkomajam tabakui bei cigarams ir cigarilėms. Tai reiškia, kad pakėlus mokesčius potraukis kontrabandai dar labiau išaugo. 2011 m. planuojama, kad pajamos iš akcizų padidės apie 14 proc. lyginant su 2010 m. Planuojama, kad nuo 2012 m. kovo 1 d. akcizas tabakui ir jo gaminiams didės apie 6 proc., tačiau 2012 m. biudžeto projekte pajamos iš akcizų yra 2 proc. mažesnės lyginant su ankstesniais metais.

Atlikus pajamų iš pagrindinių šalies mokesčių analizę, galima teigti, kad bendroje biudžeto pajamų struktūroje didžiausią dalį 2007 – 2012 metais sudarys pridėtinės vertės mokestis, akcizai, gyventojų ir pelno mokesčiai. Daugiausia pajamų į nacionalinį biudžetą surenkama iš pridėtinės vertės mokesčio, antroje vietoje pagal pajamų surinkimo dydį yra gyventojų pajamų mokestis, trečioje – pajamos iš akcizų, ir mažiausiai pajamų yra surenkama iš pelno mokesčio.

Šie visi paminėti mokesčiai yra ne tik svarbūs pildant nacionalinio biudžeto pajamas, bet ir atspindi Lietuvos mokesčių sistemą. Pagal mokesčių surinkimo apimtį, pirmoje vietoje yra netiesioginis pridėtinės vertės mokestis, kuris yra įskaičiuojamas į prekės ar paslaugos kainą ir jį sumoka galutinis vartotojas. Šio mokesčio surinkimo dydį lemia plati apmokestinimo bazė bei pakankamai aukštas 21 proc. tarifas. Pridėtinės vertės mokesčio surinkimo tempai analizuojamu laikotarpiu buvo nevienodi. Nuo 2007 m. iki 2008 m. pajamos iš šio netiesioginio mokesčio augo, tačiau 2009 m. drastiškai krito žemyn, nuo 2010 m. vėl pradėjo stebtis į viršų, ir planuojama, kad 2012 m. pajamos iš PVM pasieks panašų lygį, koks buvo 2008 m.

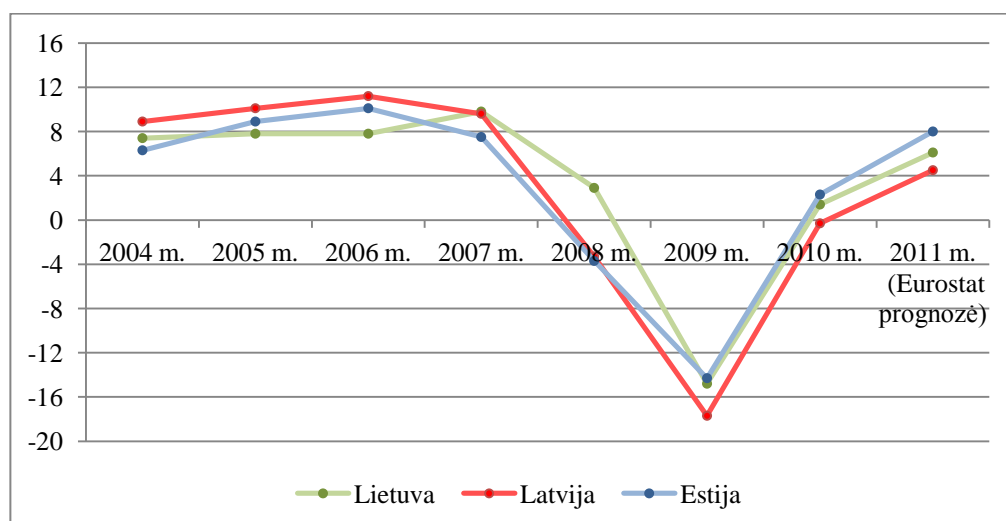
Gyventojų pajamų mokestis apskaičiuojamas ir mokamas nuo gyventojų pajamų. Pajamos gautos iš šio mokesčio tiesiogiai priklauso nuo darbo užmokesčio, gyventojų užimtumo ar nedarbo lygio. 2008 m. pajamos iš gyventojų pajamų mokesčio buvo didžiausios per visą nagrinėjamą šešių metų laikotarpį. Nuo 2009 m. sausio 1 d. sumažinus mokesčio tarifą iki 15 proc. ir padidinus neapmokestinamą pajamų dydį, pajamos iš šio mokesčio nuo 2009 metų iki 2011 metų planuojama, kad mažės. 2011 ir 2012 m. planuojamas mokestinių pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio didėjimas grindžiamas mažėjančiu nedarbu ir ekonomikos atsigavimu.

Trečioje vietoje pagal mokestinių pajamų surinkimo dydį yra pajamos gautos iš netiesioginio akcizo mokesčio. Akcizas panašiai kaip ir pridėtinės vertės mokestis didina kainas galutiniams vartotojams. Nors akcizų tarifai nagrinėjamu laikotarpiu buvo kelis kartus didinami atskiroms prekių grupėms, skatindami šešėlinę ekonomika ir nesąžiningą konkurenciją, tačiau nepaisant to, pajamos gautos iš akcizų svyravo mažiausiai.

Pajamos surenkamos iš pelno mokesčio, palyginti su prieš tai išvardintais mokesčiais nėra labai didelės. Kadangi pelno mokestis yra cikliškas, tiesiogiai koreliuoja su ekonomikos ciklais, tai 2008 m. esant ekonominiam pakilimui jos buvo šoktelėjusios iki beveik 3 000 mln. Lt, bet 2009 ir 2010 m. pajamos iš pelno mokesčio staigiai krito žemyn. Tam reikšmingos įtakos turėjo ne tik pablogėjusi šalies ekonominė situacija, bet ir pelno mokesčio tarifo pasikeitimai, sumažėjęs įmonių pelningumas. 2011 ir 2012 m. planuojama, kad pajamos iš pelno mokesčio nacionaliniame biudžete didės.

3.2. Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių – Latvijos ir Estijos, palyginimas ekonominės recesijos laikotarpiu

Iki 2008 m. Baltijos šalys – Lietuva, Latvija ir Estija Europą stebino stabiliu ekonomikos augimo tempu, tačiau 2009 m. sproguš paskolų sukurtam nekilnojamojo turo burbului, Baltijos šalys tarp Europos Sąjungos narių išsiskyrė didžiausiu ūkio nuosmikiu arba didžiausiu ekonominiu sukrėtimu, kai BVP 2009 m. lyginant su ankstesniais metais Lietuvoje sumenko 15 proc., Estijoje – 14 proc., o Latvijos kritimas buvo didžiausias – 18 proc. (žr. 16 pav.)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Eurostat duomenimis

16 pav. Lietuvos, Latvijos, Estijos realaus BVP augimo tempai, proc.

Išgyvenusios panašius ekonomikos ciklus Baltijos šalys elgėsi visiškai priešingai. Estija jau 2002 m. pirmą kartą sugebėjo suplanuoti perteklinį biudžetą – įplaukos išlaidas viršijo 0,3 proc. Teigiamas balansas kasmet po truputi augo, ir 2007 metais estai sugebėjo surinkti jau 2,6 proc. daugiau nei išleido. Priešingai nei Estijoje, Lietuvoje ir Latvijoje ekonomikos augimas reiškė tik dar didesnį išlaidavimą – biudžetas buvo deficitinis. 2008 m. pradėjus strigti ekonomikai jau ir Estija grąžino į biudžeto deficito eilutę (Estija – 2,7 proc., Lietuva – 3,2 proc., Latvija – 4,1 proc.), tačiau Estijos išlaidų perviršis buvo ne tik mažesnis nei kaimyninių šalių, bet ji galėjo jaustis kur kas saugesnė su šešerius metus kaupu valstybės rezervu.

2009 m. prasidėjus ekonominiam sunkmečiui Estija turėjo solidų apsauginį sluoksnį – vyriausybės disponuojamą rezervą. Sukauptas rezervas estams leido ne tik gerokai lengviau išgyventi ekonominį sunkmetį, bet ir nesiskolinti tarptautinėse rinkose, o tai buvo viena iš lemtingų aplinkybių leidusi Estijai 2011 sausio 1 d. įsivesti eurą, nes nedidelė Vyriausybės ilgalaikių obligacijų palūkanų norma yra vienas iš kriterijų vertinant, ar šalis gali jungtis prie euro zonos.

Nors Baltijos šalys iš krizės kopė panašia trajektorija, svarbu pabrėžti, kad visos šalys naudojo skirtingą strategiją. Estija ekonominio sunkmečio metu rėmėsi sukauptais rezervais ir susitelkė ties Maastrichto kriterijų įgyvendinimu siekdama įsivesti eurą. Nepaisant turimo rezervo Estija ėmėsi labai griežtos taupymo programos, kad išlaikytų kuo mažesnę biudžeto deficitą, kuris taip pat buvo svarbus tampant euro zonos nare.

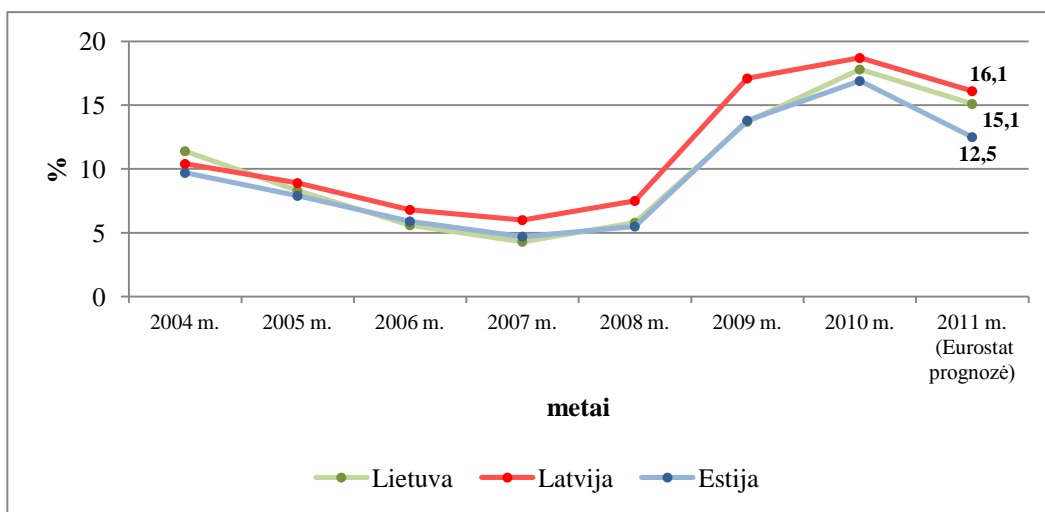
Latvija, kuriai ekonominio pakilimo metu nepavyko sukaupti rezervų, kreipėsi pagalbos į Tarptautinį valiutos fondą (TVF) ir Europos Sąjungą prašydama 7,5 mlrd. eurų krizės programai įgyvendinti, tačiau Latvija neabejotinai gavo daugiau naudos iš tarptautinių skolininkų teikiamos ekspertinės pagalbos ir griežtos priežiūros nei iš pačių pinigų.

Tuo tarpu Lietuva pasirinko trečią kelią, priimdama mokesčių pakeitimo paketą ir siekdama atgauti pasitikėjimą rinkomis. Nors tai galbūt atrodo ypač radikalus sprendimas, tačiau Lietuva nepasidavė Švedijos finansų ministro ir kitų Europos Sąjungos svarbių asmenų spaudimui kreiptis į TVF.

Visos Baltijos šalys pasirinko vidinės devalvacijos kelią, dėl to kiekvienai iš šalių teko bent dešimtadaliu apkarpyti valstybės išlaidas. Baltijos šalys parodė, kad ekonomine ir politine prasme buvo tikslinga mažinti viešąsias išlaidas bei atlikti tam tikras korekcijas mokesčių politikoje. Populiariausios išlaidų mažinimo priemonės buvo valdžios sektoriuje dirbančių pareigūnų skaičiaus ir atlyginimų sumažinimas.

Ekstremalus Baltijos šalių ekonomikos nuosmukis 2009 m. smarkiai apkarpė darbo vietų skaičių ir iki rekordinio lygio išpūtė nedarbo lygį, kai Estijoje nedarbas šoktelėjo beveik iki 17 proc., Lietuvoje iki – 18 proc. ir Latvijoje nedarbo lygis buvo pakilęs aukščiausiai iš visų trijų Baltijos valstybių ir pasiekė beveik 19 proc. Nors ekonomika ir pradėjo atsigausti, bet nedarbas ir nedarbo lygis visose

trijose Baltijos valstybėse išliko gana aukštas. 2010 m. lyginant su 2009 m. labiausiai nedarbo lygis sumažėjo Estijoje apie 5 proc., o Latvijoje ir Lietuvoje – tik apie 2 proc. 2010 m. pradėjus ryškėti teigiamoms nedarbo lygio tendencijoms planuojama, kad 2012 m. nedarbo lygis visose Baltijos šalyse mažės, tačiau tik apie 2 procentiniu punktus (žr. 17 pav.).

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Eurostat duomenimis

17 pav. Lietuvos, Latvijos, Estijos nedarbo lygis, proc. 2004 - 2011 m.

Nors Baltijos šalys 2009 m. išsiskyrė didžiausiu ūkio nuosmukiu, tačiau 2010 m. šalių ekonomikos sėkmingai atsitiesė po gilaus nuosmukio ir pradėjo augti. Visų šalių ekonomikos varomąją jėgą tapo eksportas. Ypač stebina tai, kad pasauliui ruošiantis antrajai galimos krizės bangai, Baltijos šalys ne tik demonstruoja spartų ekonominį augimą, bet tampa fiskalinio apdairumo politikos įgyvendinimo pavyzdžiais krizės nualintos euro zonos šalims.

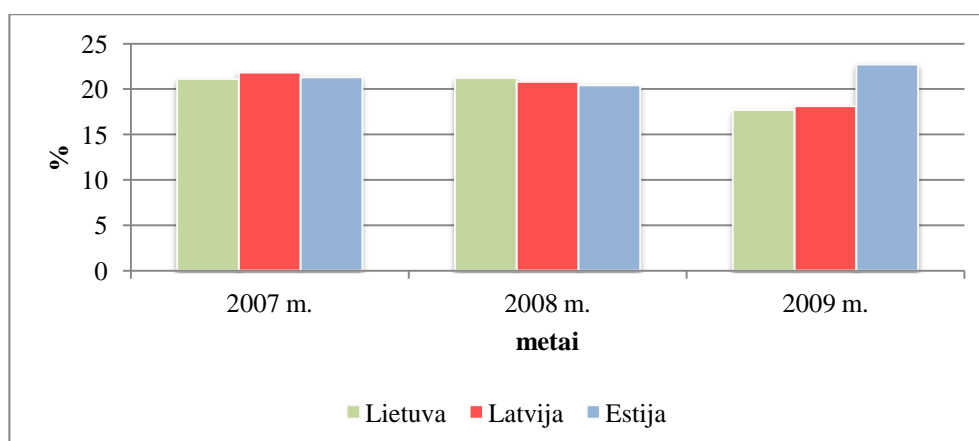
Kaip matyti iš 16 paveikslo visų šalių BVP pradėjo judėti teigiama linkme. Prasidėjus pasaulio ekonomikos krizei buvo nuogaustaujama dėl Baltijos šalių valstybės finansų tvarumo. Tačiau praėjusieji metai parodė, kad jos biudžeto problemas sprendžia gan sėkmingai. Nors 2010 m. Lietuvos ir Latvijos fiskalinių deficitų santykiai su BVP buvo didoki, bet palyginti su 2009 m. pasiekta akivaizdi pažanga, o šiemet prognozuojamas jų sumažėjimas dar maždaug 2 proc. punktais. Atsižvelgiant į patirto ekonomikos nuosmukio mastą galima teigti, kad kitų ES valstybių fone Baltijos šalių pasiekimai konsoliduojant valstybės finansus verti pagyrimo. Be to, visos trys šalys vis dar turi palyginti nedidelę valstybės skolą, tačiau per pastaruosius kelerius metus Latvijoje ir Lietuvoje ji gerokai išaugo. Estija 2010 m. išsiskyrė subalansuotu biudžetu ir menkute valstybės skola. Tuo tarpu Latvijai ir Lietuvai nusiraminti dar anksti – artimiausiais metais šiems šalims teks nemažai skolintis ankstesnių įsipareigojimų refinansavimui ir išdo deficito dengimui.

Artimiausios Baltijos šalių perspektyvos tarytum yra neblogos, nors neapibrėžtumo laipsnis labai didelis – visos trys šalys pasižymi didele priklausomybe nuo aplinkinių rinkų, kurių būsima raida skendi migloje. Jei ES valstybių skolos krizė bus sėkmingai sprendžiama, neabejotina, kad kitąmet Baltijos šalių ūkis augs. Taigi trys Baltijos šalys šiandien galėtų duoti patarimų Graikijai ir kitoms euro zonos šalims, kurios neturi galimybės imtis devalvacijos, tačiau privalo mažinti išlaidas ir didinti konkurencingumą.

Mokesčiai ir mokesčių politika Baltijos valstybėse

Visose trijose Baltijos šalyse – Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje mokestinės pajamos yra svarbus nacionalinio biudžeto pajamų šaltinis. Visose šalyse pajamas gautas iš mokesčių galima suskirstyti į tris grupes: netiesioginiai mokesčiai, susiję su gamyba ir vartojimu (pvz.: pridėtinės vertės mokestis, akcizai); tiesioginiai mokesčiai – pajamų ir turto mokesčiai (pvz.: gyventojų pajamų mokestis, pelno mokestis) bei socialinės įmokos (mokėjimai socialiniam draudimui, socialinio draudimo fondams).

Lyginant Baltijos valstybės laikotarpiu tarp 2007 – 2009 m. mokestinių pajamų santykis su BVP svyravo apie 20 proc., neįskaitant socialinių įmokų. 2007 m. mokestinių pajamų santykis su BVP didžiausias buvo Latvijoje ir sudarė 21,8 proc., Estijoje – 21,3 proc., o Lietuvoje – 21,1 proc. 2008 m. Lietuvoje priešingai nei Estijoje ar Latvijoje pajamų gautų iš mokesčių santykis su BVP paaugo. Estijoje tokį sumažėjimą lėmė, kad nuo 2008 m. Estijoje įsigaliojo nauji pajamų mokesčio tarifai (nuo 2008 m. gyventojų pajamų mokestis buvo sumažintas nuo 22 proc. iki 21 proc.). Tačiau 2009 m. Estijoje pajamų iš mokesčių santykis su BVP ženkliai šoktelėjo į viršų. Lietuvoje ir Latvijoje tas santykis sumažėjo dėl fiskalinės politikos pokyčių reaguojant į ekonominę ir finansinę krizę. (žr. 18 pav.)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Eurostat duomenimis

18 pav. Lietuvos, Latvijos, Estijos mokestinės pajamos, BVP proc. 2007 - 2009 m.

Laikotarpiu tarp 2007 m. ir 2009 m. daugiausia mokestinių pajamų, įtraukiant pajamas iš socialinių įmokų yra surenkama į Lietuvos nacionalinį biudžetą, antroje vietoje pagal mokestines pajamas yra Latvija ir trečioji – Estija. Visose šalyse pajamos iš netiesioginių mokesčių yra didžiausios, antroje vietoje – pajamos iš tiesioginių mokesčių ir mažiausiai mokestinių pajamų į biudžetą yra surenkama iš socialinių įmokų, tačiau jau 2009 m. tiesioginių mokesčių dalis nacionaliniame biudžete ženkliai sumažėjo ir socialinių įmokų dalis tapo reikšmingesnė nei tiesioginiai mokesčiai. (žr. 3 lentelę) Tokį ženklų netiesioginių pajamų sumažėjimą lėmė 2009 m. visose Baltijos šalyse staigiai šoktelėjęs nedarbo lygis (žr. 17 pav.), kuris tiesiogiai įtakoja tiesioginių mokesčių pajamas.

3 lentelė. Lietuvos, Latvijos Estijos mokestinės pajamos 2007 – 2009 m.

		Lietuva	Latvija	Estija
2007 m.	Iš viso pajamų (mln. Eur)	8582,5	6483,6	5066,3
	Netiesioginiai mokesčiai (proc.)	40,2	41,2	43,0
	Tiesioginiai mokesčiai (proc.)	31,0	30,2	23,7
	Socialinės įmokos (proc.)	28,8	28,6	33,3
2008 m.	Iš viso pajamų (mln. Eur)	9858	6793,5	5002,1
	Netiesioginiai mokesčiai (proc.)	39,3	38,3	38,7
	Tiesioginiai mokesčiai (proc.)	31,0	33,4	24,7
	Socialinės įmokos (proc.)	29,7	28,3	36,6
2009 m.	Iš viso pajamų (mln. Eur)	7899,1	5192,3	4992,5
	Netiesioginiai mokesčiai (proc.)	40,3	41,0	42,4
	Tiesioginiai mokesčiai (proc.)	20,6	27,0	21,0
	Socialinės įmokos (proc.)	39,1	32,0	36,6

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Eurostat duomenimis

Lietuva, Latvija ir Estija ekonominio nuosmukio metu ne tik nesivadovavo Keinso išlaidų didinimo politika, bet ėmėsi griežtos fiskalinės politikos. Mokesčių politikoje įvykę pokyčiai, bent jau žvelgiant iš Lietuvos pozicijų, sukėlė didžiulę diskusijų bangą, kai buvo pakeisti pagrindinių mokesčių tarifai. Jeigu lygintume visas Baltijos šalis – daugiausia mokestinių pokyčių, stengiantis pažaboti ekonominį sunkmetį ir išvengti valiutos devalvacijos, įvyko Lietuvoje, mažiausiai mokesčiai ir mokestinė bazė keitėsi Estijoje.

Estijoje atsispindi ilgalaikė ir apdairi fiskalinė politika, kurios siekis buvo suvienodinti pajamų mokestį tiek gyventojams tiek juridiniams asmenims iki 21 proc., šią strategiją Estija įgyvendino ir nuo 2008 m. sumažino pajamų mokestį iki 21 proc. (prieš tai galiojo 22 proc.), kuris yra taikomas tiek su darbo santykiais gautoms pajamoms apmokestinti, tiek pajamoms gautoms iš paskirstyto pelno. Latvijoje gyventojų pajamų mokestis, laikotarpiu tarp 2008 – 2011 m., keitėsi net tris kartus. Nuo 2009 m. sausio 1 d. gyventojų pajamų mokestis buvo sumažintas nuo 25 iki 23 proc., nuo 2010 m. – padidintas iki 26 proc., o nuo 2011 m. – sumažintas iki 25 proc. Kaip ir Estijoje bei Latvijoje, gyventojų pajamų mokestis keitėsi ir Lietuvoje. Nuo 2009 m. įsigaliojo naujas bendras gyventojų pajamų mokesčio tarifas – 15 proc., kuris yra taikomas gyventojų pajamoms, išskyrus dividendus ir kitas pajamas iš paskirstyto pelno – joms yra taikomas 20 proc. tarifas. Be to buvo nustatytas naujas privalomojo sveikatos draudimo įmokos tarifas – 6 proc., kas reiškia kad po įvykdytų gyventojų pajamų mokesčio pasikeitimų, mokesčio tarifas sumažėjo 3 procentiniais punktais ir pajamos gautos susijusios su darbo santykiais yra apmokestinamos taikant 21 proc. tarifą (iki 2009 m. galiojo 24 proc. tarifas). Lyginant visose trijose valstybėse galiojančius neapmokestinamus pajamų dydžius – didžiausias metinis neapmokestinamas pajamų dydis galioja Estijoje – 5966 litai, Lietuvoje – 5640 litų ir Latvijoje – 3120 litų. Metinis NPD kiekvienoje šalyje keitėsi kartu su gyventojų pajamų mokesčiu. T.y. Estijoje naujasis metinis neapmokestinamas pajamų dydis įsigaliojo nuo 2008 m., Latvijoje – nuo 2011 m. ir Lietuvoje – nuo 2009 m. Apibendrinant galima teigti, kad didžiausia mokesčių našta pajamoms gautoms susijusioms su darbo santykiais tenka Latvijoje, nes galioja didžiausias GPM tarifas – 25 proc. bei taikomas mažiausias neapmokestinamas pajamų dydis, Lietuvoje ir Estijoje mokesčių našta pasiskirsto beveik vienodai – abejose šalyse galioja toks pats mokesčio tarifas – 21 proc., tik estai taiko 27 litais didesnę neapmokestinamą pajamų dydį. (žr. 4 lentelę)

4 lentelė. Lietuvos, Latvijos Estijos gyventojų pajamų mokesčio dinamika 2008 – 2011 m.

	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
Lietuva	24 proc.	21 proc. ³	21 proc.	21 proc.
Latvija	25 proc.	23 proc.	26 proc.	25 proc.
Estija	21 proc.	21 proc.	21 proc.	21 proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Eurostat duomenimis

Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje netiesioginiai mokesčiai arba vartojimo mokesčiai taip pat buvo pakeisti. Visų pirma apie pridėtinės vertės mokestį. Pridėtinės vertės mokestis tiek Latvijoje, tiek Lietuvoje keitėsi du kartus, priešingai nei Estijoje. Iki 2009 m. visose trijose Baltijos valstybėse galiojo vienodas pridėtinės vertės mokesčio tarifas t.y. 18 proc. Atėjus ekonominiam sunkmečiui Estijoje šis

³ 21 proc. (15 proc. GPM+6 proc. privalomas sveikatos draudimas (PSD))

tarifas buvo padidintas iki 20 proc. Latvijoje, kaip ir Lietuvoje standartinis PVM tarifas buvo didinamas per du kartus. Pirmą kartą PVM Latvijoje tarifas padidintas 2009 m. nuo 18 proc. iki 21 proc. ir antrą kartą 1 procentiniu punktu iki 22 proc. padidintas nuo 2011 m. Lietuvoje pridėtinės vertės mokestis keitėsi 2009 m. Pirmą kartą standartinis PVM tarifas buvo padidintas iki 19 proc., o antrą kartą – iki 21 proc. Prasidėjus sunkmečiui visos trys Baltijos šalys ėmėsi karpyti ir pridėtinės vertės mokesčio lengvatas. Latvijoje palaiptinui buvo didinamas lengvatinis PVM tarifas nuo 5 proc. iki 12 proc. Pirmą kartą lengvatinis PVM tarifas Latvijoje buvo padidintas iki 10 proc. nuo 2009 m., antrą kartą nuo 2011 m. – iki 12 proc. Estijoje lengvatinis PVM tarifas buvo padidintas 2009 m. nuo 5 proc. iki 9 proc. Lietuvoje, priešingai nei Latvijoje ar Estijoje, lengvatinis PVM tarifas buvo nepakeistas, tačiau buvo panaikinta daugelis iki 2009 m. galiojusių PVM lengvatų. Šiuo metu visose trijose Baltijos valstybėse galioja PVM lengvata vaistams ir medicinos pagalbos priemonių tiekimui, knygoms bei apgyvendinimo paslaugoms. Estijoje yra taikoma PVM lengvata laikraščiams ir periodiniams leidiniams, o Latvijoje – keleivių transportui. (žr. 5 lentelę)

5 lentelė. Lietuvos, Latvijos Estijos pridėtinės vertės mokesčio pasikeitimai 2008 – 2011 m.

	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
Lietuva	18 proc. (5/9 proc.)	19 proc. (5/9 proc.)	21 proc. (5/9 proc.)	21 proc. (5/9 proc.)
Latvija	18 proc. (5 proc.)	21 proc. (10 proc.)	21 proc. (10 proc.)	22 proc. (12 proc.)
Estija	18 proc. (5 proc.)	20 proc. (9 proc.)	20 proc. (9 proc.)	20 proc. (9 proc.)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Eurostat duomenimis

Kalbant apie pelno mokestį Baltijos šalyse reikia išskirti Estiją. Estijoje pelno mokesčio sistema buvo reformuota 2000 m. numatant pritraukti daugiau investicijų ir paspartinti ekonomikos augimą. Pagrindinė reformos idėja buvo atidėti įmonių pelno apmokestinimą iki pelno paskirstymo. Taigi nepaskirstyto pelno mokesčio tarifas lygus 0 proc., o paskirstytas pelnas – dividendai, apmokestinami taikant 21 proc. tarifą. Latvijoje pelno mokesčio tarifas palaiptinui mažėjo 2001-2004 m. nuo 25 proc. iki 15 proc. Iki šiol Latvijoje galioja 15 proc. tarifas. Dividendai Latvijoje apmokestinami:

- 10 proc. – jei dividendai yra išmokami fiziniam asmeniui bei nerezidentui įregistravusiam bendrovę Latvijoje;
- 0 proc. – jei bendrovė yra ekonominės erdvės arba Europos Sąjungos šalis.

Skirtingai nei paminėtose Baltijos šalyse – Estijoje ir Latvijoje, Lietuvoje pelno mokestis buvo keičiamas ir ekonominės recesijos metu. Visų pirmą nuo 2009 m. sausio 1 d. buvo padidintas pelno mokesčio tarifas nuo 15 proc. iki 20 proc., o nuo 2010 m. sausio 1 d. pelno mokesčio tarifas buvo

sumažintas iki 15 proc. ir įsigaliojo naujas 5 proc. pelno mokesčio tarifas mažoms įmonėms (kuriuose dirba ne daugiau kaip 10 žmonių ir mokestinio laikotarpio pajamos neviršija 500 tūkst. litų) ir pakeitė prieš tai galiojusį 13 proc. tarifą. Dividendai Lietuvoje apmokestinami:

- 15 proc. – jei Lietuvos ar užsienio vieneto gaunami dividendai už turimas nuolatinės buveinės ar jai priskirtas Lietuvos vienetų akcijas.
- 20 proc. – jeigu jie yra išmokami fiziniam asmeniui;
- 0 proc. – jei Lietuvos vieneto gaunami dividendai iš kitų Lietuvos vienetų, kuriuose dividendus gaunantis Lietuvos vienetas ne trumpiau kaip 12 mėnesių be pertraukų valdo ne mažiau kaip 10 proc. balsus suteikiančių akcijų.

Apibendrinant, daugiausiai pasikeitimų susijusių su pelno mokesčiu įvyko Lietuvoje, Estijoje ir Latvijoje pasikeitimai pelno mokesčio srityje nebuvo atliekami. (žr. 6 lentelę)

6 lentelė. Lietuvos, Latvijos Estijos pelno mokesčio pasikeitimai 2008 – 2011 m.

	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
Lietuva	15 proc.	20 proc.	15 proc.	15 proc.
Latvija	15 proc.	15 proc.	15 proc.	15 proc.
Estija	0 proc.	0 proc.	0 proc.	0 proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Eurostat duomenimis

Kalbant apie akcizus visose trijose Baltijos šalyse minimalius akcizų tarifus reglamentuoja Europos Sąjunga. Prasidėjus ekonominiam sunkmečiui visos šalys akcizų tarifus kilstelėjo į viršų. Latvija nuo 2009 m. sausio mėn. padidino akcizus tabakui, kurui ir alkoholiui akcizo. Tarifai pirmą kartą buvo padidinti nuo 2008 m. sausio 1 d., antrą kartą nuo 2009 m. vasario mėn., tačiau padidinti tarifai neviršijo Europos Sąjungos nustatytų minimalių tarifų. Lietuvoje nuo 2009 m. buvo padidinti akcizai alkoholiui tabakui ir kurui. Estijoje akcizai alkoholiniams gėrimams ir tabakui didėjo 2008 m. ir viršijo ES nustatytus minimalius tarifus, nuo 2008 m. sausio 1 d. taip pat buvo padidinti tarifai bešviniui benzinui ir dyzelinui iki Europos Sąjungos minimalaus lygio, tai reiškia kad kainos atitinkamai padidėjo 25 ir 35 proc. 2009 ir 2010 m. Estijoje dar kartą 10 proc. buvo padidinti akcizai alkoholiniams gėrimams ir tabakui. Tais pačiais metais buvo padidinti akcizai kurui bei dyzelinui, kurie viršijo Europos Sąjungos nustatytą minimalią ribą.

Nuo 2011 m. liepos 1 d. visose Baltijos šalyse įsigaliojo nauji akcizų tarifai, kurie galioja iki šiol. Bešviniam benzinui aukščiausią tarifą taiko Lietuva, visos šalys viršija minimalius ES reikalavimus; dyzelinių degalų aukščiausias tarifas galioja Estijoje, taip pat Estijoje galioja aukščiausi akcizų tarifai visiems alkoholiniams gėrimams. (žr. 7 lentelę)

7 lentelė. Lietuvos, Latvijos, Estijos akcizų tarifai nuo 2011 m. liepos 1 d. (Eur)

	Lietuva	Latvija	Estija	Minimalus ES tarifas
Benzinas su švinu (už 1000 l/Eur)	579,24	450,83	422,77	421,00
Bešvinis benzinas (už 1000 l/Eur)	434,43	579,24	422,77	359,00
Dyzeliniai degalai (už 1000 l/Eur)	302,07	329,67	392,92	330,00
Cigaretės (specifinis elementas, Eur)	38,23	35,22	38,35	-
Cigarilės (už kg/Eur)	23,19	36,63	191,73	-
Alus (už produkto hektolitraž/Eur)	2,46	3,07	5,43	-
Vynas (alkoholio koncentracija>8,5 proc.) (už produkto hektolitraž/Eur)	57,34	63,40	73,11	-
Etilo alkoholis (už produkto hektolitraž/Eur)	1278,96	1324,32	1418,00	550,00

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Eurostat duomenimis

Kol Lietuvoje vyksta diskusijos dėl nekilnojamojo turto ar automobilių apmokestinimo, šie mokesčiai Latvijoje įsigaliojo nuo 2010 m., o 2011 m. nekilnojamojo turto mokestis buvo dar padidintas. Šiuo metu Latvijoje nekilnojamojo turto mokestį moka turto savininkai ar juridiniai turto turėtojai. Bendra mokesčių norma yra 1,5 proc. nuo kadastrinės turto vieneto vertę. Gyvenamosios paskirties nuosavybė yra apmokestinamas tarifu 0,2 proc. - 0,4 proc. - 0,6 proc. priklausomai nuo turto vertės. Nuo 2010 m. sausio 1 d. Latvijoje taip įsigaliojo mokestis automobiliams, pagal kurį transporto priemonės savininkas turi sumokėti anglies dvideginio išmetimo mokestį.

Apibendrinant galima teigti, kad fiskalinis konsolidavimas, mokesčių politikos reformos ne tik nesužlugdė Lietuvos, Latvijos ir Estijos, bet padėjo pakilti iš prarajos ir vėl tapti konkurencingomis valstybėmis.

Siekiant dar detaliau palyginti Baltijos šalis, derėtų pasiremti visuotinai pripažįstamų nepriklausomų organizacijų atliekamais vertinimais. Fondas "Heritage Foundation" ir JAV laikraštis "The Wall Street Journal" vertina šalis pagal ekonominės laisvės indeksą (The index of economy freedom). Norint nustatyti ekonominės laisvės indeksą yra vertinama dešimt veiksnių – kiekvienam iš jų teikiant vienodą vertę:

1. Verslo laisvė – vertinama, kaip lengva pradėti, vykdyti ar uždaryti verslą;
2. Prekybos laisvė – ar esama importo ir eksporto reguliavimų;
3. Fiskalinė laisvė – mokesčių naštos dydis;

4. Vyriausybės išlaidos – vyriausybės išlaidų santykis su BVP, proc.;
5. Monetarinė laisvė – kainų stabilumo ir kainų kontrolė (infliacija);
6. Investicijų laisvė – nėra apribojimų investicinio kapitalo judėjimo srautams;
7. Finansinė laisvė – bankų efektyvumas ir nepriklausomumas nuo valdžios finansų sektoriaus;
8. Nuosavybės teisė – valstybės gebėjimas apsaugoti asmenų privatų turtą;
9. Laisvė nuo korupcijos – korupcijos masto vertinimas pagal verslo atstovus;
10. Darbo laisvė – šis kiekybinis matas žiūri į įvairius aspektus – teisinę ir reguliavimo sistemą šalies darbo rinkoje (minimalus darbo užmokestis, išaitinės kompensacijos, įdarbinimo sąlygos).

Aukščiausiai pagal ekonominės laisvės indeksą yra vertinama Estija, tada Lietuva ir Latvija. Estija iš 43 reitinguojamų Europos valstybių užima 5 vietą, Lietuva – 13, Latvija – 24.

Estija taip aukštai buvo įvertinta dėl savo lanksčios ir atviros ekonomikos gebančios prisitaikyti prie išorės sukrėtimų. Kalbant apie Lietuvą ir jos ekonominės laisvės indeksą, pakilti į aukštesnes pozicijas trukdo šalyje veikiančias „žymus“ korupcijos aparatas, neefektyvi teismų sistema bei trūkumas ryžtingesnių veiksmų pokyčiuose susijusiųose su darbo rinka. Latvija iš visų trijų Baltijos valstybių buvo įvertinta prasčiausiai. Tam reikšmingos įtakos turėjo šalį užklupęs ekonominis sunkmetis, neproduktyvi teismų sistema bei biurokratinės kliūtys, trukdančios pradėti verslą.

Kalbant apie mokesčius, Baltijos valstybes – Lietuvą, Latviją ir Estiją verta palyginti pagal dvi ekonominės laisvės rodiklio dalis t.y. pagal vyriausybės išlaidų dydžio indeksą ir fiskalinės laisvės rodiklį.

Vertinant valstybes pagal išlaidų dydžio indeksą, šio rodiklio reikšmė gali svyruoti nuo geriausio – 0, kas reiškia visišką laisvę iki blogiausio – 100, kuomet viešosios išlaidos yra lygios sukurtam BVP. Šis rodiklis apskaičiuojamas pagal formulę:

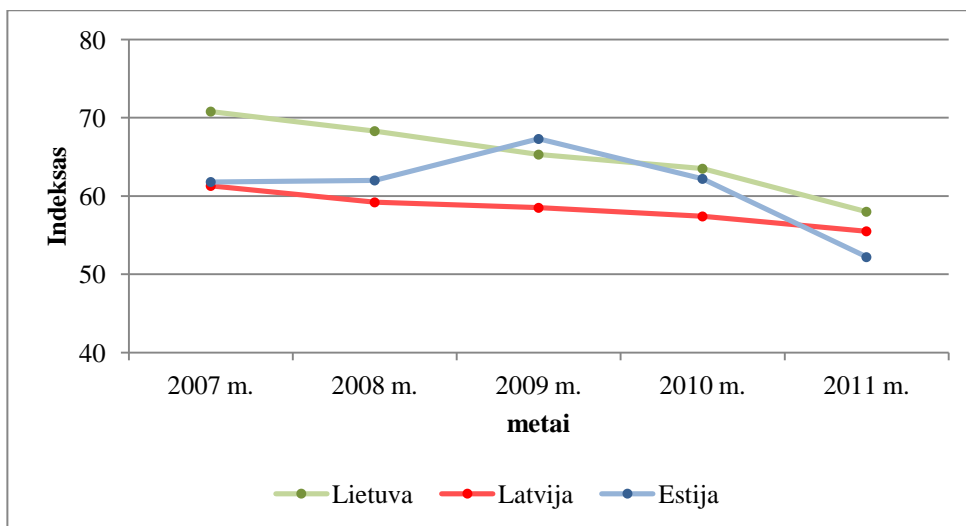
$$GE_i = 100 - \alpha \times (\text{išlaidos}_i)^2 \quad (1)$$

Čia: GE_i – Vyriausybės išlaidų dydžio rodiklis i valstybėje;

α – kiekybinių reikšmių variacijos koeficientas (koeficiento reikšmė lygi 0,03)

išlaidos_i – valdžios sektoriaus išlaidų dalis i valstybėje nuo BVP, proc.

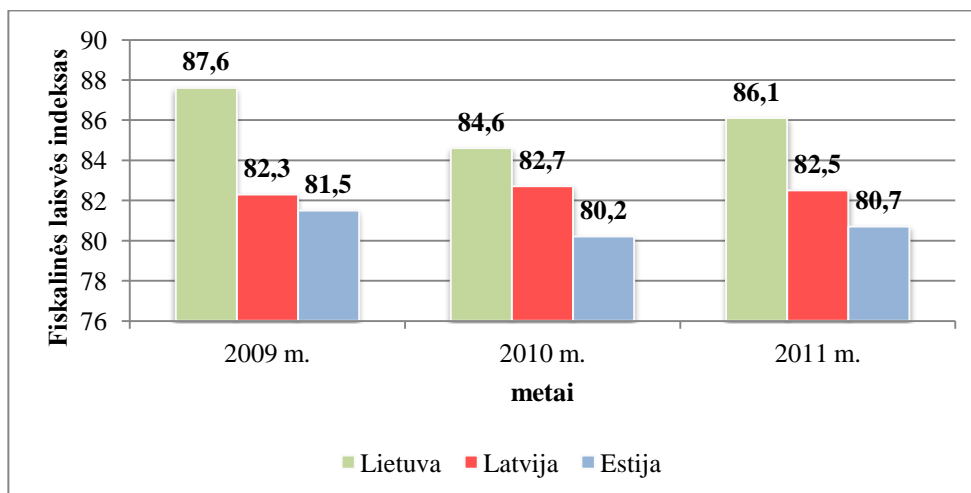
Lyginant Baltijos valstybių viešųjų išlaidų pokyčius (žr. 19 pav.), galima fiksuoti teigiamą šio indekso tendenciją t.y. indeksas mažėja, kas reiškia mažesnes vyriausybės išlaidas lyginant su BVP (proc.) 2011 m. mažiausiai išlaidaujanti buvo Estijos vyriausybė, o daugiausiai – Lietuvos.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis „The Heritage Foundation“

19 pav. Lietuvos, Latvijos, Estijos vyriausybės išlaidų koeficientas 2007 – 2011 m.

Kitas rodiklis – fiskalinės laisvės rodiklis, kuris atspindi mokestinės naštos dydį iš surenkamų pajamų bei pelno mokesčių, taip pat mokestinių pajamų ir BVP santykį. Pagal 20 pav. galima teigti, kad Lietuvoje tarp trijų Baltijos valstybių mokesčių našta yra pati mažiausia, tačiau finansinės laisvės indeksas tarp visų trijų valstybių yra labai panašus ir skiriasi ne ženkliai.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis „The Heritage Foundation“

20 pav. Lietuvos, Latvijos, Estijos fiskalinės laisvės rodiklis 2009 – 2011 m.

Tokią aukštą rodiklio kartelę galima pagrįsti tuo, kad visose Baltijos valstybėse vykdoma fiskalinė politika yra nukreipta į ekonomikos skatinimą, kadangi mažesnė mokesčių našta didina ūkio subjektų disponuojamas pajamas, kurios gali būti realizuojamos ir vartojimui, ir investicijoms – taip yra įgyvendinamas svarbiausias vyriausybės tikslas – ekonomikos augimo siekimas.

4. EKSPERTŲ VERTINIMAI ĮVYKDŽIUS MOKESČIŲ POLITIKOS REFORMĄ, ESAMOS IR BŪSIMOS SITUACIJOS ANALIZĖ

Ekspertams vertinant mokesčių politikos praeitį, esamą situaciją ir prognozuojant ateitį, nuomonių būta visokių: ir teigiamų ir neigiamų, tačiau beveik visi vienbalsiai pripažino, kad nors galbūt atrodytų, ir nepopuliarūs A. Kubiliaus Vyriausybės priimti sprendimai mokesčių politikos srityje, Lietuvai atnešė daugiau naudos nei žalos.

Ekspertams vertinant mokesčių politikos praeitį, t.y. tą laiką, kai buvo pakeista dauguma mokesčių, dauguma ekspertų sutiko, kad A. Kubiliaus vyriausybė jokių būdu negalėjo laikytis tradicinių ekonomikos teorijų. Pvz.: ekonomikai esant nuosmukio fazėje reikia mažinti mokesčius bei didinti išlaidas. Lietuvos atveju buvo daryta priešingai – didinami mokesčiai ir mažinamos išlaidos. Kalbant apie šiuo metu valdančią vyriausybę, dauguma ekspertų išskyrė ir prisiminė prieš tai buvusią vyriausybę, kurios padarytas klaidas, teko taisyti šiųmetinei vyriausybei. Kokios tos pagrindinės G. Kirkilo vyriausybės klaidos? Ekspertai paminėjo tai, kad ekonomikai esant pakilimo fazėje sumažintas gyventojų pajamų mokestis – buvo pati didžiausias klaida, atnešusi nacionaliniam biudžetui didžiulius nuostolius. Taip pat nepamatuotas pensijų padidinimas ir per didelis vyriausybės išlaidavimas – skolinimasis užsienio rinkose, dėl ko išaugo infliacija.

Kalbant konkrečiai apie A. Kubiliaus vyriausybę – ekspertų nuomonės išsiskyrė, tačiau didžioji dauguma teigia, kad Lietuvai tiesiog nebuvo jokių kitų alternatyvų, kaip vykdyti stabdančią fiskalinę politiką. Alternatyva – vykdyti skatinančią ekonomiką tiesiog buvo neįmanoma – finansų rinkos tam nebūtų skolinę lėšų, o vidinių resursų nebuvo. Aišku buvo galima kreiptis pagalbos į Tarptautinį valiutos fondą, tačiau Vyriausybė nenorėjo prisiimti dar griežtesnių reikalavimų fiskalinei politikai. Jei žvelgiant dar plačiau, skatinančią fiskalinę politiką, esant ekonomikos nuosmukiui, gali vykdyti tik tos šalys, kurios leidžia rezervinę valiutą. Taigi A. Kubiliui ir jo Vyriausybei buvo du pasirinkimai arba devaluoti valiutą arba pasirinkti kitą makroekonominį modelį – vidinę devalvaciją, kartu prijungiant ir mokesčių didinimą. Kelių ekspertų nuomonė buvo priešinga, jie teigė, kad griežta, stabdanti fiskalinė politika buvo nenaudinga, nes šalies viduje sumažėjo paklausa ir buvo žlugdomas smulkusis verslas. Taip pat vienas iš ekspertų išskyrė tai, kad siekiant subalansuoti biudžeto pajamas ir išlaidas, tai buvo daroma pensininkų ir mažas pajamas gaunančių asmenų sąskaita. Bet vėl gi, net keletas ekspertų pabrėžė, kad būtent tada, kai ekonomika buvo pakilime, prieš tai buvusi Vyriausybė tiesiog privalėjo sukaupti rezervą, kuris būtų padėjęs lengviau išgyventi ekonominį sunkmetį, kaip pavyzdį paminėdami kaimyninę Estiją, kai ji ekonominio bumo metu sukaupe tam tikrą rezervą, dėl kurio valdžios priemonės krizės metu buvo švelnesnės ir ne tokios skausmingos visuomenei.

Žvelgiant konkrečiai į mokesčių politiką, o dar konkrečiau į vadinamą „naktinę mokesčių reformą“ ekspertų nuomonė buvo gan įvairi ir kontraversiška. Vieni teigė, kad mokesčių reforma

pasiteisino, nors visuomenėje ir buvo tam tikros įtampos ir šurmulio. Kaip teigia ekspertai, naktinė mokesčių reforma iš esmės yra tai, ką dabar tik „ne naktimis“ daro kitos Europos Sąjungos valstybės stengdamos subalansuoti savo finansus. Kitaip tariant, galima būtų nujausti, jog jei ne prieš tris metus įvykę sisteminiai pokyčiai mokesčių politikoje, jų galbūt būtų reikėję imtis dabar. Dauguma ekspertų sutiko kad pridėtinės vertės mokesčio padidinimas davė daugiau naudos nei žalos, tačiau mano, kad Vyriausybė šiuo klausimu galėjo elgtis ryžtingiau PVM mokesčio tarifą padidindama iš karto iki 21 proc., o nedidinant per du kartus, nes tuo metu vartojimas šalyje buvo perteklinis ir jį reikėjo slopinti. Ekspertų teigimu PVM tarifo padidinimas padėjo subalansuoti importo ir eksporto srautus, ko pasekmė buvo gan spartus eksporto atsigavimas po ekonominio nuosmukio. Kalbant toliau apie PVM mokestį, vieni ekspertai teigiamai vertina mokestinių lengvatų panaikinimą, pagrįsdami tuo, kad PVM lengvatos iškraipo santykinų prekių ir paslaugų kainas, o tai nulemia nevienodas konkurencijos sąlygas panašioms prekėms ir paslaugoms. Kitų ekspertų požiūris priešingas – PVM lengvatų panaikinimas sužlugdė smulkųjį Lietuvos verslą. Padidintas pridėtinės vertės mokestis maisto produktams, stabdė smulkių įmonių gamybą, dėl apyvartinių lėšų trūkumo maisto produktų kainos tapo nekonkurencingos, ko pasekmė buvo lietuvių kelionės į Lenkiją ieškoti pigesnių maisto produktų. Vienas iš ekspertų, kalbėdamas apie PVM lengvatas pabrėžė, kad Lietuvoje nėra bendros valstybės strategijos, kas mūsų šalyje yra remiama ir į ką yra orientuotas mūsų verslas, taip PVM lengvatų turi būti, bet jos turi būti apdairiai apgalvotos ir įvertintos.

Visi ekspertai vienbalsiai pritaria, kad gyventojų pajamų mokesčio sistema buvo visiškai sujaukta ir jos pasikeitimai ne tik tiesiogiai paveikė nacionalinio biudžeto pajamas, bet ir verslui sukėlė papildomą galvos skausmą. Nors pas mus šalyje galioja proporcinė mokesčių sistema, bet įvedus naują neapmokestinamo pajamų dydžio skaičiavimo tvarką, skaičiuojant gyventojų pajamų mokestį, proporcinė mokesčių sistema labiau tapo panašia į progresinę.

Pelno mokestis – tai dar vienas mokestis kuris susilaukė neigiamos ekspertų nuomonės. Keli ekspertai pabrėžė tai, kad pelno mokesčio padidinimas akivaizdžiai parodė, kad didesnis mokesčio tarifas nebūtinai reiškia didesnes mokestines pajamas. (Nuo 2009 m. sausio 1 d. įsigaliojus didesniai pelno mokesčio tarifui mokestinės pajamos lyginant su 2008 m. mokestinėmis pajamomis iš pelno mokesčio nacionaliniame valstybės biudžete sumenko net apie 40 proc.). Taip pat ekspertai pabrėžia tai, kad pelno mokesčio padidinimas buvo visiškai nenaudingas ir netikslingas, dėl to, kad aukštas pelno mokesčio tarifas „atbaido“ užsienio investicijas, kurių Lietuvai reikia kaip oro. Dar kas buvo paminėta dėl pelno mokesčio? Dividendai, t.y. dividendų tarifo fiziniams asmenims padidinimas iki 20 proc.

Beje, kalbant apie naktinę mokesčių reformą buvo nepamiršta paminėti ir šešėlinės ekonomikos, kaip teigia ekspertai įvykdyta mokesčių reforma privertė verslą trauktis į šešėlį ir nuslėpti dalį mokesčių, kas neigiamai atsiliepė nacionalinio biudžeto pajamoms.

Taigi, prasidėjus ekonominiam sunkmečiui A. Kubiliaus vyriausybei buvo galvosūkis kaip pažaboti visą Europą, o kartu ir Lietuvą užplūdusią ekonominę recesiją. Jo atlikti darbai mokesčių politikoje nesulaukė visuomenės palaikymo, tačiau dabar galime sakyti, kad ta „naktinė mokesčių reforma“ ir vidinė devalvacija Lietuvai padėjo atsispirti nuo „dugno“ ir pajudėti ekonomikos pakilimo link.

Nagrinėjant ekspertų nuomonę dėl aukšto nedarbo lygio ir didžiulių emigracijos mastų, visi ekspertai vieningai pritaria – tai didžiulės problemos ir jas būtina spręsti. Nedarbo lygis šalyje jau pradėjo mažėti ir daugėti stabilizacijos ženklų. Tai pastebėjęs vienas iš ekspertų pabrėžė, kad nedarbo lygis pakankamai smarkiai lėtėja, vien nuo metų pradžios nukrito per du procentinius punktus, todėl galima teigti, kad yra kuriamos naujos darbo vietos. Kadangi Lietuvoje verslas atsigauja, dauguma ekspertų tiki, kad nedarbas mažės, tačiau ne tik dėl verslo plėtros, bet ir dėl per didelės emigracijos. Esant dideliems ekonomikos išsivystymo skirtumams tarp Lietuvos ir Vakarų Europos vargu ar būtų galima pažaboti didžiulius emigracijos mastus. Kaip teigia vienas iš ekspertų, trečiąjį šių metų ketvirtį, remiantis Lietuvos Statistikos duomenimis užfiksuotas didžiausias laisvų darbo vietų skaičius nuo ekonominės krizės pradžios, kitaip tariant greičiausiai darbo paklausa netenkina darbo pasiūlos sąlygos (pvz.: atlygis už darbą, darbo sąlygos ir kt.), tačiau to priežastis greičiausiai – žemo ekonominio išsivystymo pasekmės. Taip pat vienas iš ekspertų pabrėžė, kad dėl tokių didžiulių emigracijos mastų Lietuvoje pradės trūkti kvalifikuotų specialistų. Apibendrinant visų ekspertų teiginius apie nedarbą ar emigraciją, galima neabejotinai teigti, kad darbo rinkoje po truputį galima pastebėti paradoksalią situaciją, kuomet esant aukštam nedarbo lygiui, trūksta reikalingos kvalifikacijos darbuotojų. Pagrindinė to priežastis, be abejo – emigracija. Taigi, tenka konstatuoti, kad Lietuva mokesčių mokėtojų sąskaita kvalifikuotai ruošia specialistus turtingesnėms ir žymiai labiau išsivysčiusioms valstybėms.

Planuodami 2012 metų biudžetą Vyriausybė yra užsibrėžusi tikslą – biudžeto deficitas negali viršyti 3 proc. nuo BVP. Šiuo klausimu ekspertai taip pat turi aiškia nuomonę, tačiau ji nėra vienareikšmė. Vieni iš jų sutinka, kad toks vyriausybės siekis yra teisingas ir tiesiog būtinas, kiti mano priešingai – vyriausybės vykdoma politika turėtų būti nukreipta, ne į biudžeto subalansavimą, o būtent į užimtumo ir verslo skatinimą bei naujų darbo vietų kūrimą. Pasisakantieji už tai, kad biudžeto deficitas negali viršyti 3 proc. nuo BVP, kaip pagrindinį argumentą įvardija tai, kad – esant dabartinei Europos šalių biudžetų krizei, pasiskolinti tarptautinėse finansų rinkose, biudžeto deficitui ir jau esamai skolai dengti, yra pakankamai brangu. Kuo didesnė šalies skola, tuo žemesni jos skolinimosi reitingai, ir tuo brangesni tampa skolinti pinigai. Tarsi užsisuka užburtas ratas, iš kurio išbristi, kaip teigia ekspertai, yra tik viena išeitis – mažinti šalies biudžeto deficitą ir suvaldyti viešuosius įsipareigojimus. Tie ekspertai, kurie pabrėžė, kad vyriausybei nebūtina laikytis 3 proc. biudžeto deficito nuo BVP, savo nuomonę grindžia ir tuo, kad 3 proc. biudžeto deficitas nuo BVP – tai vienas iš

Mastrichto kriterijų, kurį būtina pasiekti norint įsivesti eurą, tačiau ar euras dabar Lietuvai reikalingas? Ypač kai šiuo metu kalbama apie galimą euro žlugimą. Taigi, ekspertų teigimu, šiuo metu vyriausybės prerogatyva turėtų būti verslo skatinimas ir visuomenės gerovės kūrimas.

3 proc. biudžeto deficitui nuo BVP pasiekti vyriausybė gali imtis dviejų alternatyvų – valstybės išlaidų mažinimas arba esamų mokesčių didinimas ar „naujų“ įvedimas.

Ekspertų nuomonės dėl „naujų“ mokesčių būta visokios, vieni pasisako už kilnojamo ir nekilnojamo turto apmokestinimą, prabangos apmokestinimą ir teigia, kad šie mokesčiai padėtų išspręsti fiskalines problemas. Kiti mano priešingai, kad turto ar prabangos apmokestinimas – tai yra socialiai neteisingi mokesčiai.

Kalbant apie konkrečius mokesčius – nekilnojamojo turto mokestį fiziniams asmenims. Apie šį mokestį Lietuvoje jau kalbama metai iš metų, tačiau vyriausybė nesiima jokių konkrečių veiksmų. Vienas iš ekspertų pabrėžė, kad nekilnojamojo turto mokestis atrodo nevisiškai socialiai teisingas, nes pajamos, už kurias įsigijamas nekilnojamas turtas jau būna apmokestinamos visais gaunamoms pajamos taikomais mokesčiais ir neįsivaizduoja priežasčių, kodėl turėtų būti apsunkinamas nekilnojamojo turto įsigijimas, ypač jei tas turtas, būstas. Taip pat teigia, kad nekilnojamojo turto mokestį galbūt būtų naudinga nukelti ateičiai, kai rinka stabilizuosis ir ekonomikos augimo tendencijos bus aiškios. Eksperto nuomone, nekilnojamojo turto mokesčio administravimas gali sukelti daugiau vargo nei valstybė gaus naudos bei visuomenės nepasitenkinimą.

Tačiau dauguma ekspertų mano priešingai, ir pasisako už nekilnojamojo turto mokestį. Jų teigimu, tai yra socialiai teisingas mokestis, mažinantis socialinę atskirtį tarp valstybės piliečių. Koks turi būti mokestis? Ekspertai teigia, kad įvedus nekilnojamojo turto mokestį yra būtina nustatyti neapmokestinamo turto minimumo ribą bei mokesčio progresyvumą, kas reiškia – kuo brangesnis žmogaus turimas nekilnojamas turtas, tuo didesnė to turto vertės dalis sudaro už jį mokamą mokestį. Tai yra reikalinga tam, kad nenukentėtų vidutinė klasė ir tie piliečiai, kurie gyvena vargingai. Beje, vienas iš ekspertų pabrėžė, kad nekilnojamojo turto mokestį Lietuvai įsivesti jau reikėjo seniau, tada kai pūtėsi nekilnojamojo turto burbulas.

Kitas mokestis, apie kurį šiuo metu yra intensyviai diskutuojama ir vyriausybėje – tai mokestis už automobilius, arba kitaip tariant „žaliojo mokesčio“. Šio mokesčio klausimu ekspertų nuomonė labiau teigiama, nei neigiama. Vieni ekspertai mano, kad šis mokestis pristabdytų importo didėjimą, nes būtina stabilizuoti valstybės importo ir eksporto balansą. Taip pat šis mokestis, kaip teigia ekspertai, būtų naudingas dėl ribojimo naudoti aplinkai kenksmingų produktų – automobilių.

Kalbant apie abu šiuos turto, ar „prabangos“ mokesčius, kokią naudą jie duotų biudžetui dabar sunku pasakyti, nes nėra aišku nuo kurios ribos ir kam juos teks mokėti. Gal šiuos mokesčius labiau reikėtų vertinti ne pačių mokesčių prabangos kontekste, bet mokesčių sistemos visumoje? O galbūt tiesiog reikia įvertinti, kaip socialinio teisingumo įrankį, o ne reikšmingą biudžeto pajamų šaltinį?

Vienintelis iš apklaustų ekspertų paminėjo, kad galbūt šiuo metu nebūtų labai „skausminga“ padidinti ir pridėtinės vertės mokestį, pagrįsdamas tuo, kad valstybės išlaidų mažinimas nėra pats tinkamiausias būdas valstybės biudžetui subalansuoti. Pridėtinės vertės mokestis yra lengvai administruojamas ir jo teigimu, tarifo padidinimas duotų savų plusų. Taip pat ekspertas pabrėžia, kad pridėtinės vertės mokesčio padidinimas nėra toks žalingas ekonomikai, kaip darbo jėgos sąnaudų apmokestinimas ar pelno mokesčio didinimas. Šiuo atveju galima sakyti, kad PVM didinimas yra mažesnė blogybė, nes didinant su darbo jėga susijusius mokesčius šalis prarastų konkurencingumą. Taip pat, tiek viešųjų išlaidų mažinimas, tiek mokestinių tarifų padidinimas mokesčių mokėtojams, ekonomiką veikia vienodai t.y. slopina vartojimą. Taigi, kyla klausimas – kas yra geriau ar mažinti viešąsias išlaidas ar didinti mokesčius, kai efektas yra tas pats? Įsivaizdavimas, kad valstybės išlaidų mažinimas neveikia ekonomikos ir vartojimo yra neteisingas.

Eikime prie antrosios alternatyvos, 3 proc. biudžeto deficitui nuo BVP pasiekti t.y. valstybės išlaidų mažinimas. Šiuo klausimu ekspertų nuomonės pasidalino maždaug per pusę.

Vieni ekspertai sutinka, kad vyriausybė turi mažinti asignavimus, kiti mano, kad jau išlaidų mažinimo ribos yra pasiektos ir nebėra ko mažinti. Pasisakiusieji už taupymą pabrėžia, kad taupyti reikia, tačiau ne labiausiai pažeidžiamų piliečių sąskaitą t.y. pensininkų. Asignavimų mažinimas turi būti nukreiptas ne tiesiogiai į žmogų t.y. ne pensijų ar socialinių išmokų mažinimą, bet į valstybės valdymo aparatą bei biurokratinę mašiną. Ekspertai siūlo peržiūrėti valstybės valdymo sistemą iš esmės. Pasak ekspertų išlaidų mažinimas, turėtų būti valstybės prioritetas – ypač atrandant tas sritis, kuriose lėšos panaudojamos neatsakingai, neskaidriai ar neefektyviai.

Tie ekspertai, kurie pasisakė, kad išlaidų mažinimo ribos jau yra pasiektos, kaip pagrindinį argumentą mini tai, kad valstybė turi deramai finansuoti socialinę apsaugą, mokėti tokias pensijas, kurios leistų gyventi ne žemiau skurdo ribos. Taip pat pabrėžia tai, kad vyriausybės pareiga yra mokėti atlyginimus viešojo sektoriaus darbuotojams, kuris šiuo metu santykinai yra mažas, ko pasekmė dažniausiai būna kvalifikuoto viešojo sektoriaus darbuotų pasitraukimas į privatų verslą ar netgi emigracija.

O galbūt egzistuoja dar vienas kelias į taip siekiamą 3 proc. biudžeto deficitą nuo BVP? Taip – valstybė gali skolintis ir nesvarstyti jokių alternatyvų išlaidų mažino ar mokesčių didinimo srityje. Tačiau yra vienas bet. Toks pasirinkimas būtų žalingiausias ir pavojingiausias, ne tik valstybei ir jos gyventojams, nes turi esminį trūkumą. Nevykdoma su Europos Komisija suderinta Konvergencijos programa ir nesumažintas biudžeto deficitas bent iki 3 proc. smarkiai padidintų valstybės skolinosi kainą. Turint omenyje, kad kitais metais valstybei teks nemažai skolintis norint refinansuoti ankstesnius įsipareigojimus, biudžeto deficito nesumažinimas valstybei gali turėti labai neigiamų pasekmių ir galimybė pasiskolinti užsienio rinkose gali visiškai išnykti.

Kalbant apie ateitį ir ją siejant ne tik su 3 proc. biudžeto deficitu, bet žvelgiant konkrečiai į biudžeto pajamų eilutę, vieni ekspertai mano, kad pajamų planas 2012 m. yra per daug optimistinis, kiti teigia, kad realistinis. Kaip yra iš tikrųjų? Pasisakiusieji už realistinį planą pabrėžia tai – ekonomika kitamet turėtų augti, todėl galime tikėtis ir didesnių pajamų. Tikėtinas didesnes pajamas iš gyventojų pajamų mokesčio ekspertai grindžia tuo, kad šalyje turėtų mažėti nedarbas bei augti vidutinis darbo užmokestis, kas tiesiogiai reiškia didesnes pajamas į biudžetą. Svarstant pridėtinės vertės mokesčio perspektyvas, pajamų iš šio mokesčio tikimasi surinkti taip pat daugiau, nes kaip rodo statistika ekonomika atsigauna – vartojimas kyla. Kadangi PVM yra vienas iš vartojimo mokesčių, tai ekspertų teigimu yra tikslinga teigti, kad pajamos iš šio mokesčio 2012 m. bus didesnės nei praėjusiais metais.

Ekspertai, kurių nuomone biudžeto pajamos yra per daug optimistinės, kaip pagrindinį argumentą pateikia tai, kad kitais metais vargu ar galima tikėtis didelio ekonomikos augimo dėl sudėtingos situacijos visoje Europos Sąjungoje. Taip pat mano, kad ir eksporto paklausa gali sumažėti, kas yra pagrindinis Lietuvos ekonomikos variklis.

Paprašius ekspertų pasamprotauti, kas Lietuvos ekonomikos laukia sekančiais metais, nuomonių būta visokiausių. Visų pirma ekspertai pabrėžia, kad vyriausybei būtina sutvarkyti viešuosius finansus, sugebėti protingai valdyti skolą, imtis užimtumo ir verslo skatinimo programų bei visapusiškai įsisavinti Europos Sąjungos lėšas ir jas panaudoti kuo tikslingiau ir efektyviau. Vienas iš ekspertų paminėjo ir minimalų darbo užmokestį, linkėdamas vyriausybei nepasiduoti opozicijos bei profsąjungų spaudimui didinti minimalų darbo užmokestį. Net keli ekspertai paminėjo, kad vyriausybė turi, ar net privalo, išaiškinti visuomenei, kad ilgalaikė fiskalinė drausmė yra vertybė, kurios nereikėtų paminti dėl trumpalaikių populistinių tikslų. Šiam teiginiui pagrįsti, kaip pavyzdį, paminėjo kasos aparatų įvedimas visose turgavietėse susilauks daug pasipriešinimo, bet būtų svarbi priemonė šešėlinės ekonomikos mažinimui.

2012 m. vyriausybei bus kritiškai svarbu sekti pasaulyje vykstančius procesus ir sugebėti greitai ir laiku reaguoti į netikėtus iššūkius. Griežta finansų politika, taikant jei prireiks tą pačią vidinę devalvaciją, taip pat yra labai svarbu. Didžiausia rizika, anot ekspertų, su kuria gali susidurti vyriausybė yra didesnis nei prognozuota Lietuvos ekonomikos augimo sulėtėjimas ir tikėtina antroji recesija euro zonoje. To rezultatas būtų nenaudingas ir visuomenei, nes pakirstų vartotojų pasitikėjimą, sulėtėtų vartojimas, tuo pačiu sumažėtų surenkamos pajamos iš pridėtinės vertės ir akcizų mokesčio. Sumažėjus Lietuvos eksporto augimui, sumažės ir įmonių pelnas, o tai sumažins valstybės biudžeto gaunamas pajamas iš pelno. Paaikškęjus niūresnėms ekonomikos prognozėms, jog užsienio rinkų augimas lėtėja sparčiau nei planuota, vyriausybei gali tekti tikslinti, jau trečią kartą nacionalinio biudžeto projekcijas, o to padarymas laiku yra labai svarbu.

Taigi, apibendrinant artėjančius naujuosius metus, vyriausybės laukia tikrai didžiuliai iššūkiai ir darbai, kurie galbūt labiau priklauso užsienio rinkų, nei nuo pačios vyriausybės.

Ekspertinės apklausos pabaigoje, ekspertų buvo paprašyta, A. Kubiliaus vyriausybę įvertinti balais nuo 1 (blogiausio) iki 10 (geriausio). Susumavus bendrą ekspertų vertinimą, išvada tokia – ekspertai A. Kubiliaus vyriausybės darbą vertina vidutiniškai.

Ekspertų teigimu, pagrindinis trūkumas vertinant vyriausybės darbą – nepakankamai greitos struktūrinės reformos, galėjusios padėti sumažinti išlaidas valstybės valdymui ir neefektyvioms viešosioms paslaugoms. Verslo skatinimo nebuvimas – tai kitas esminis minusas vyriausybei. Reikia skatinti naujoves, aukštos kvalifikacijos žmonių aktyvumą, staiga padidinti mokesčiai smulkiam verslui, tiesiog jį sužlugdė. Ne visi mokesčių pasikeitimai, ekspertų nuomone buvo įvertinti teigiamai. Vienas iš ekspertų pabrėžė, kad galbūt vyriausybei vertėjo prisiminti ekonomistams puikiai žinoma Lafero kreivę, kuri parodo įplaukų į biudžetą priklausomybę nuo mokesčių tarifų. Pagal šią Lafero kreivės teoriją – kiekvieną kartą padidinus mokesčių tarifus, jų surinkimas neišauga, o galiausiai peržengus tam tikrą ribą pradeda ir mažėti. Šia konkrečią Lafero teoriją vienas iš ekspertų pritaikė pelno mokesčiui, ypač neigiamai vertindamas pelno mokesčio tarifo padidinimą.

Pakankamai aukštą vyriausybės vertinimą lėmė tai, kad ekspertai sutiko, jog esant tokioje sudėtingoje makroekonominėje situacijoje pasiektas rezultatas džiugina. Dar prieš porą metų, dauguma tarptautinių institucijų skeptiškai žiūrėjo į Lietuvos galimybę „susitvarkyti“ su ekonomine krize be devalvacijos, ar pasiskolinti savarankiškai bei suvaldyti valdžios sektoriaus finansus be Tarptautinio valiutos fondo pagalbos. Tačiau vyriausybė savo ryžtingumu ir politiškai nepopuliariais sprendimais sugebėjo stabilizuoti padėtį pati be išorės pagalbos ar itin skausmingų priemonių gyventojams, tokių kaip devalvacija. Šiuo metu pastebimas ekonomikos augimas, leidžia daryti vieną išvadą – A. Kubiliaus ministrų kabinetui pavyko Lietuvą prikelti iš ekonominio „snaudulio“.

IŠVADOS IR SPREŠTINOS PROBLEMOS

- Mokesčiai – tai privalomojo pobūdžio mokėjimai valstybei, įgyvendinami pagal tam tikrą instrumentariją, kuris apima mokesčių elementus, mokesčio ėmimo būdą bei nustatymo metodą. Formuojant valstybės mokesčių sistemą svarbu, kad nebūtų peržengta tokia apmokestinimo riba, kai per dideli mokesčiai slopina verslininkų iniciatyvą, dėl ko mokesčiai yra slepiami ir plėtojasi „šešėlinė ekonomika“. Lafero kreivė rodo, kad yra ribinis mokesčių tarifas, kurį padidinus sparčiai mažėja mokesčių pajamos, svarbiausia priežastis – vengimas mokėti mokesčius. Tinkamai vykdoma apmokestinimo politika stiprina ir plečia šalies ekonomiką, padeda kurti naujas darbo vietas, sąlygoja pajamų ir turto perskirstymą. Mokesčių politikos tikslas yra didinti valstybės pajams, tuo pačiu didinat ar bent nemažinant visuotinės gerovės.

- Lietuvos Respublikos mokesčių sistemą sudaro 25 įstatymais reglamentuojami mokesčiai, iš jų pridėtinės vertės mokestis, gyventojų pajamų mokestis, pelno mokestis bei akcizai yra svarbiausi nacionalinio biudžeto pajamų šaltiniai ir sudaro daugiau nei 90 proc. visų mokestinių pajamų.

- Laikotarpis tarp 2007 – 2011 metų yra unikalus ne tik Lietuvos ekonomikai, kai ekonomika išgyveno keturis ekonomikos ciklus – ekonomikos perkaitimo, nuosmukio, recesijos ir pakilimo, bet ir mokesčių politikai. 2008 metais Lietuvos ekonomikai patekus į gilią recesiją, vyriausybė siekdama išplėsti mokestinę bazę skubiai pertvarkė mokesčių sistemą, kuri įsigaliojo nuo 2009 m. sausio 1 d.:

- Gyventojų pajamų mokestis – tarifas nuo 24 proc. sumažintas iki 15 proc. bei nustatytas naujas 6 proc. privalomojo sveikatos draudimo tarifas. Taip pat padidintas neapmokestinamas pajamų dydis nuo 320 iki 470 litų.
- Pridėtinės vertės mokestis – tarifas nuo 18 proc. padidintas iki 19 proc., o nuo 2009 m. rugsėjo 1 d. dar kartą padidintas iki 21 proc.
- Pelno mokestis – tarifas nuo 15 proc. padidintas iki 20 proc., bet nuo 2010 m. sausio 1 d. vėl sumažintas iki 15 proc.
- Padidinti akcizai, akcizais apmokestinamoms prekėms.

- 2007 – 2012 m. didėjant biudžeto pajamoms, atitinkamai didėja ir pajamos surenkamos iš mokesčių ir atvirksčiai – mažėjant biudžeto pajamoms, pajamos iš mokesčių mažėja. Per visą laikotarpį pajamos iš mokesčių sumenko maždaug 1 procentiniu punktu, o bendros nacionalinio biudžeto pajamos projektuojama, kad padidės apie 4 proc. 2007 – 2008 m. Lietuvos ekonomiką veikė skolinimosi ažiotažas, kas sukėlė vidaus vartojimo šuolį ir suaktyvino rinką, dėl ko susidarė geros sąlygos kainų kilimui, šie procesai teigiamai atsiliepė ir valstybės pajamų augimui, todėl 2008 m. mokestinės pajamos buvo didžiausios per visą laikotarpį. 2008 – 2010 m. Lietuvos ekonomika pateko į

gilią recesiją, todėl buvo ryškus pajamų iš mokesčių sumažėjimas. 2009 m. pajamos sumažėjo apie 22 proc. lyginant su 2008 m., o 2010 m. dar apie 5 proc. lyginant su praėjusiais metais. 2010 m. stabilizavosi ekonomikos situacija, todėl tiek 2011 m., tiek 2012 m. tikimasi mokestinių pajamų augimo nacionaliniame biudžete atitinkamai 12 ir 4 procentiniais punktais lyginant su ankstesniais metais.

- Laikotarpiu nuo 2007 iki 2012 metų pajamos iš gyventojų pajamų mokesčio projektuojama, kad sumažės beveik 20 proc. Daugiausiai pajamų iš gyventojų pajamų mokesčio buvo surinkta 2008 m., o mažiausiai – 2010 m. Nuo 2009 m. taip ženkliai sumažėjusios gyventojų pajamų mokesčio įplaukos į nacionalinį biudžetą, buvo pasekmė naktinės mokesčių reformos, ženkliai šoktelėjusio nedarbo lygio bei vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio sumažėjimo.

- Pridėtinės vertės mokestis daugiausia pajamų į Lietuvos Respublikos nacionalinį biudžetą atnešantis mokestis per visą nagrinėjamą 2007 – 2012 m. laikotarpį. Pajamos iš šio mokesčio kiekvienais metais vis didėja lyginant su ankstesniais metais, išskyrus 2009 m., todėl bendra pajamų suma iš pridėtinės vertės mokesčio išaugo apie 12 proc. Pagrindinės priežastys, įtakojusios kasmet didesnę pajamų surinkimą iš PVM, buvo augančios namų ūkio vartojimo išlaidos bei didėjančios prekių ir paslaugų kainos.

- Pelno mokestis yra cikliškas t.y. pelno mokesčio pajamos koreliuoja su ekonominiais ciklais, kas tiesiogiai atsispindi nacionalinio biudžeto pajamose iš pelno mokesčio. Pajamos iš pelno mokesčio per visą analizuojamą 2007 – 2012 m. laikotarpį planuojam, kad sumažės apie 40 proc., daugiausia pajamų iš pelno mokesčio į biudžetą buvo surinkta 2008 m., o mažiausiai – 2010 m. Pagrindiniai veiksniai lėmę tokį pajamų iš pelno mokesčio surinkimą buvo mažėjantis įmonių pelningumas, blogėjanti įmonių finansinė padėtis bei pelno mokesčio tarifo pasikeitimai.

- Pajamų suma iš akcizo mokesčio tiriamu laikotarpiu projektuojama, kad padidės apie 19 procentinių punktų. Kadangi akcizai yra labiausiai harmonizuojamas mokestis Europos Sąjungoje, tai minimalius akcizų tarifus reglamentuoja ES. Iš visų akcizais apmokestinamų prekių didžiausią pajamų dalį apie 55 proc. sudaro akcizai už kurą, atitinkamai akcizų už etilo alkoholį ir alkoholinius gėrimus – 28 proc. bei už apdorotą tabaką – 19 proc.

- 2007 – 2012 m. bendroje Lietuvos Respublikos biudžeto visų pajamų struktūroje, didžiausią dalį apie 45 proc. sudaro pridėtinės vertės mokestis, apie 23 proc. – pajamos iš gyventojų pajamų mokesčio, apie 18 proc. – pajamos iš akcizų ir apie 10 proc. – pajamos iš pelno mokesčio.

- Patyrusios ekonominį nuosmukį, Lietuva, Latvija ir Estija nesivadovavo Keinsio išlaidų didinimo politika, Baltijos valstybės pasiryžo vidinei devalvacijai t.y. viešųjų išlaidų mažinimui bei ėmėsi griežtos fiskalinės drausmės.

- Baltijos šalys iš ekonominės krizės kopė panašia trajektorija, tačiau visos šalys naudojo skirtingas strategijas: Estija rėmėsi sukauptais rezervais, Latvija kreipėsi pagalbos į Tarptautinį

valiutos fondą, o Lietuva – priėmė mokesčių pasikeitimo paketą, norėdama atgauti pasitikėjimą finansų rinkomis.

- Prasidėjus ekonominiam sunkmečiui Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje buvo pakeisti pagrindinių mokesčių tarifai. Visose šalyse nuo 18 proc. buvo padidintas pridėtinės vertės mokesčio tarifas: Estijoje iki 20 proc., Latvijoje iki 22 proc. ir Lietuvoje iki 21 proc. Per analizuojamą laikotarpį 2008 – 2011 m. gyventojų pajamų mokestis keitėsi tik Latvijoje ir Lietuvoje, o pelno mokestis tik Lietuvoje. Visose šalyse buvo padidinti akcizai, akcizais apmokestinamoms prekėms.

- Atlikus ekspertinės analizės vertinimą, paaiškėjo, kad ekonominio sunkmečio metu vykdyta mokesčių politika yra vertinama labiau teigiamai, nei neigiamai, dėl to, kad vyriausybė sugebėjo stabilizuoti viešuosius finansus, imdamasi visuomenei nepopuliarių ir nepriimtinių sprendimų, tokių kaip vidinė devalvacija ir radikali mokesčių sistemos reforma.

- Ekspertų teigimu pagrindiniai trūkumai vyriausybės vykdomoje politikoje buvo nepakankamai greitos struktūrinės reformos, smulkaus verslo žlugdymas ir neapgalvotas gyventojų pajamų mokesčio tarifo sumažinimas bei pelno mokesčio tarifo didinimas ir vėl mažinimas.

- Nekilnojamojo turto, automobilių ir prabangos mokesčiai – tai mokesčiai, kurie pasak ekspertų būtų naudingi Lietuvos ekonomikai, galbūt ne kaip reikšmingas biudžeto pajamų šaltinis, bet kaip socialinio teisingumo įrankis.

Atsižvelgiant į atliktą analitinį darbą ir pateiktas išvadas, galima formuluoti tokias rekomendacijas:

- Vyriausybės prioritetas turėtų būti struktūriškai subalansuoti viešuosius finansus, kaupiant finansinius rezervus, kartu atrandant tas viešojo sektoriaus sritis, kuriose lėšos naudojamos neatsakingai, neskaidriai ir neefektyviai.

- Parengti ilgalaikio pobūdžio mokesčių keitimo strateginį paketą, pagrįstą nuodugnių priimamų sprendimų pasekmių modeliavimu, tiek įplaukų prasme, tiek dėl poreikio atskiroms verslo grupėms.

- Mažinti darbo jėgos apmokestinimą, norint pristabdyti emigraciją ir išlaikyti konkurencingumą. Mažesnis darbo jėgos apmokestinimas taip pat padidintų paskatas dirbti bei pradėti verslą

- Įvesti turto mokesčius, ne tik dėl papildomų pajamų nacionaliniame biudžete ar socialinės atskirties mažinimo, bet ir dėl bendros mokesčių sistemos visumos. Tačiau šių mokesčių įvedimas neturi būti skubotas ir gerai neapmąstytas. Šie mokesčiai turi turėti tam tikrą neapmokestinamą ribą ir progresyvumą

- Visų Baltijos valstybių – Lietuvos, Latvijos ir Estijos tikslas turėtų būti ilgalaikis fiskalinis tvarumas ir drausmė, kuris būtų paremtas valstybės išdo atsargų kaupimu bei antiinfliacinės biudžeto politikos vykdymu.

LITERATŪRA

Monografijos:

- 1) **Rakauskienė O. G.** Valstybės ekonominė politika (fiskalinė, užsienio prekybos ir socialinė politika): monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006. – 215 – 325 p. – ISBN 9955-19-032-9
- 2) **Rimas J., Stačiokas R.** Mokesčiai: teorija ir praktika: monografija. – Kaunas: Technologija, 2004. – 196 p. – ISBN 9955-09-624-1

Mokomoji literatūra:

- 3) **Aleknevičienė V.** Finansai ir kreditas. – Vilnius: Enciklopedija, 2005. – 87 – 133 p. – ISBN 9986-433-35-5
- 4) **Buškevičiūtė E.** Mokesčių sistema. – Kaunas: Technologija, 2005. – 8 – 225 p. – ISBN 9955-09-815-5
- 5) **Buškevičiūtė E.** Viešieji finansai. – Kaunas: Technologija, 2008. – 151 – 277 p. – ISBN – 9955-25-016-X
- 6) **Davulis G.** Ekonomikos teorija. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2009. – 430 p. – ISBN 978-9955-19-112-4
- 7) **Meidūnas V., Puzinauskas P.** Finansai. – Vilnius :VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. – 130 p. – ISBN-9955-557-9
- 8) **Meidūnas V., Puzinauskas P.** Mokesčiai: teorija, vaidmuo, raida. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001. – 63 p. – ISBN 9986-452-79-1
- 9) **Šapalienė L.** Lietuvos mokesčių sistema: teoriniai ir praktiniai pagrindai. – Vilnius: UAB „RDI grupė“, 2010. – 166 p. – ISBN 978-609-8042-02-3
- 10) **Tidikis R.** Socialinių mokslų tyrimo metodologija. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003. – 626 p. – ISBN 9955-563-26-5

Moksliniai žurnalai

- 11) **Bikas E., Raškauskas J.** Value added tax dimension: the case of Lithuania // *Ekonomika: mokslo darbai.* – Vilnius: Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetas, 2011, Nr. 90(1), p. 22 – 38. – ISSN 2392-1258
- 12) **Davulis G.** Analysis of a situation on local taxes in Lithuania // *Intelektinė ekonomika: mokslo darbai.* – Vilnius: MRU Leidybos centras, 2009, Nr. 1(5), p. 21 – 29. – ISSN 1822-8011

- 13) **Klyvienė V., Rasmussen L. T.** Causes of financial crisis: the case of Latvia // *Ekonomika: mokslo darbai*. – Vilnius: Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetas, 2010, Nr. 89(2), p. 7 – 27. – ISSN 1392-1258
- 14) **Kuokštis V.** Kodėl Baltijos šalys nedevalvavo valiutos: politinis požiūris // *Politologija: mokslo darbai*. – Vilnius: VU leidykla, 2011, Nr. 63, p. 57 – 86. – ISSN 1392-1681
- 15) **Rakauskienė O. G., Krinickienė E.** The anatomy of a global financial crisis. // *Intelektinė ekonomika: mokslo darbai*. – Vilnius: MRU Leidybos centras, 2009, Nr. 2(6), p. 116 – 128. – ISSN 1822-8011
- 16) **Stačiokas R. ir kt.** Mokesčių sistemos poveikis verslui ir jo vertinimo tendencijos // *Ekonomika: mokslo darbai*. – Vilnius: Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetas, 2010, Nr. 67(2), p. 105 – 116. – ISSN 1392-1258
- 17) **Visokavičienė B.** Monetary policy creates macroeconomic stability // *Ekonomika: mokslo darbai*. – Vilnius: Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetas, 2010, Nr. 89(3), p. 55 – 68. – ISSN 1392-1258

Įstatymai, vyriausybės nutarimai, norminiai aktai, programos

- 18) **2012 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo projektas.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=413356&p_query=&p_tr2=2 [žiūrėta 2011-12-06]
- 19) **Lietuvos Respublikos Akcizų įstatymas.** 2001 m. spalio 30 d. Nr. IX-569, Vilnius: Valstybės žinios, 2001, Nr. 98-3482.
- 20) **Lietuvos Respublikos Biudžeto sandaros įstatymas.** 2003 m. gruodžio 23 d. Nr. IX-1946, Vilnius: Valstybės žinios, 2004, Nr. 4-47.
- 21) **Lietuvos Respublikos Gyventojų pajamų mokesčio įstatymas.** 2002 m. liepos 2 d. Nr. IX-1007. Vilnius: Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3085.
- 22) **Lietuvos Respublikos Mokesčių administravimo įstatymas.** 2004 m. balandžio 13 d. Nr. IX-2112. Vilnius: Valstybės žinios, 2004, Nr. 63-2243.
- 23) **Lietuvos Respublikos Pelno mokesčio įstatymas.** 2001 m. gruodžio 20 d. Nr. IX-675. Vilnius: Valstybės žinios, 2001, Nr. 110-3992.
- 24) **Lietuvos Respublikos Pridėtinės vertės mokesčio įstatymas.** 2002 m. kovo 5 d. Nr. IX-751. Vilnius: Valstybės žinios: 2002, Nr. 35-1271.

Analitinės apžvalgos, straipsniai, įvairūs pranešimai

- 25) **Anskaitytė R.** Gyventojų pajamų mokesčio analizė. – Lietuvos žemės ūkio universitetas. http://www.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2007/finansai/Anskaityte_Renata.pdf [žiūrėta 2011-12-01]
- 26) **Darbo mokesčių lyginamoji analizė: tarifai, tendencijos, perspektyvos.** – Laisvosios rinkos institutas, 2004. – p. 17. <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Mokest/ESpajamos.pdf> [žiūrėta 2011-12-01]
- 27) **Economic Crisis in Europe: causes, consequences and responses.** – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009, p. 108. – ISBN 978-92-79-11368-0 http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15887_en.pdf [žiūrėta 2011-10-15]
- 28) **Erixon F.** Baltic economic reforms: A Crisis Review of Baltic Economic Policy. – Brussels: European centre for international political economy, 2010, p. 60. <http://www.ecipe.org/publications/ecipe-working-papers/baltic-economic-reforms-a-crisis-review-of-baltic-economic-policy/PDF> [žiūrėta 2011-10-15]
- 29) **European Economic Forecast - Autumn 2011.** – Brussels: European Commission, 2011, p. 248.- ISBN 978-92-79-19317-0 http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2011/pdf/ee-2011-6_en.pdf [žiūrėta 2011-12-05]
- 30) **Excise duty tables (Alcoholic Beverages).** - Brussels: European Commission, 2011, p. 24. http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/excise_duties/alcoholic_beverages/rates/excise_duties-part_I_alcohol-en.pdf [žiūrėta 2011-12-08]
- 31) **Excise duty tables (Energy products and Electricity) -** Brussels: European Commission, 2011, p. 64. http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/excise_duties/energy_products/rates/excise_duties-part_ii_energy_products_en.pdf [žiūrėta 2011-12-08]
- 32) **Excise duty tables (Manufactured Tobacco).** – Brussels: European Commission, 2011, p. 14. http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/excise_duties/tobacco_products/rates/excise_duties-part_iii_tobacco_en.pdf [žiūrėta 2011-12-08]
- 33) **Gvozdaitė L.** Dvi nevykėlės ir Estija. <http://finansai.eversus.lt/naujienos/1136> [žiūrėta 2011-12-03]

- 34) **Kuodis R.** Tvaringose valstybėse mokesčių reforma nevykdoma taip, kaip Lietuvoje.
<http://verslas.delfi.lt/business/rkuodis-rezervas-biudzeto-skylems-kamsyti-seseline-ekonomika.d?id=52916561> [žiūrėta 2011-12-14]
- 35) **Kuokštis V., Vilpišauskas R.** Economic Adjustment to the crisis in the Baltic States in comparative perspective. – Vilnius: Institute of International Relation and Political Science, 2010.
<http://stockholm.sgir.eu/uploads/Economic%20Adjustment%20to%20the%20Crisis%20in%20the%20Baltic%20States%20in%20Comparative%20Perspective.pdf> [žiūrėta 2011-10-15]
- 36) **Leontjeva K.** Mokesčių cunamis užlies visus.
http://www.lrinka.lt/index.php/meniu/ziniasklaidai/straipsniai_ir_komentarai/mokesciu_cunamis_uzlie_s_visus/6464;from_topic_id;19 [žiūrėta 2011-12-16]
- 37) **Lietuvos Respublikos finansų ministerija.** Nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo operatyviniai duomenys (2008 m. sausio – gruodžio mėn.)
http://www.finmin.lt/finmin.lt/failai/nacionalinio_biudzeto_surinkimas/ketv/2008_12_men_LT.pdf
[žiūrėta 2011-11-26]
- 38) **Lietuvos Respublikos finansų ministerija.** Nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo operatyviniai duomenys (2009 m. sausio – gruodžio mėn.)
http://www.finmin.lt/finmin.lt/failai/nacionalinio_biudzeto_surinkimas/ketv/nb_2009_m_surinkimas.pdf
[žiūrėta 2011-11-26]
- 39) **Lietuvos Respublikos finansų ministerija.** Nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo operatyviniai duomenys (2010 m. sausio – gruodžio mėn.)
http://www.finmin.lt/finmin.lt/failai/nacionalinio_biudzeto_surinkimas/ketv/2010_12_men_LT.pdf
[žiūrėta 2011-11-26]
- 40) **Lietuvos Respublikos finansų ministerija.** Nacionalinio biudžeto pajamų surinkimo operatyviniai duomenys (2011 m. sausio – rugsėjo mėn.)
http://www.finmin.lt/finmin.lt/failai/nacionalinio_biudzeto_surinkimas/ketv/2011_9_men_LT.pdf
[žiūrėta 2011-11-26]
- 41) **Lietuvos Respublikos finansų ministerija.** Nacionalinio biudžeto pajamų struktūra.
http://www.finmin.lt/finmin.lt/failai/veiklos_kryptys_biudzetas/2012_biudzetas/Visas_2012_projektas/1_kng/7_sk.pdf [žiūrėta 2011-11-26]
- 42) **M. Collier.** Baltijos šalys: atgal iš prarajos. // Veidas, 2011, lapkričio 11 d.
- 43) **Makroekonomikos apžvalga – „Swedbank“.** Baltijos šalių apžvalga. – Vilnius, 2009, p. 10.
http://www.swedbank.lt/lt/previews/get/903/1249910414_Baltijos_saliu_apzvalga_%282009_m_liepos_men.%29.pdf [žiūrėta 2011-12-02]

- 44) **Mauricas Ž.** Mokesčių sistema: aukso vidurio beiėškant. // Valstybė, 2011, birėelis, Nr. 6 (50), p. 36-41
- 45) **Miller T., Holmes K. R.** 2011 Index of Economic Freedom. – Washington: The Heritage Foundation, 2011, p. 474. – ISBN 978-89195-282-9
http://www.heritage.org/index/PDF/2011/Index2011_highlights.pdf [ėiūrėta 2011-11-16]
- 46) **Mokesčių pakeitimai po „naktinė“ mokesčių reformos 2008 m.** // Verslo žinios, 2011, sausio 19 d., Nr. 13, p. 15 [ėiūrėta 2011-11-29]
- 47) **Purfield C., Rosenberg C. B.** Adjustment under a currency peg: Estonia, Latvia and Lithuania during the global financial crisis 2008-09. – Washington: International Monetary Fund, 2010, p. 35. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10213.pdf> [ėiūrėta 2011-10-15]
- 48) **Republic of Lithuania: Selected Issues.** – Washington: International Monetary Fund, 2010. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr10202.pdf> [ėiūrėta 2011-10-16]
- 49) **Rojaka J. ir kt.** Baltijos šalių ekonomikos perspektyvos, 2011. – Vilnius: AB DnB bankas, 2011, p. 32. http://www.dnb.lt/files/Apzvalgos/bre_growth/dnb_bre2011_lt.pdf [ėiūrėta 2011-11-24]
- 50) **Rudzkis R. ir kt.** Baltic Rim Economies: growth and and constraints, 2010. - Vilnius: AB DnB Nord bankas, 2009, p 90. http://www.dnb.lt/files/Apzvalgos/bre_growth/bre_2010_en.pdf [ėiūrėta 2011-11-24]
- Tax reforms in EU Member States 2011.** – Brussels: European Union, 2011, p. 139. – ISBN 978-92-79-19316-3 http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2011/pdf/ee-2011-5_en.pdf [ėiūrėta 2011-11-19]
- 51) **Tax revenue statistics.**
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Tax_revenue_statistics [ėiūrėta 2011-12-08]
- 52) **Taxation trends in the European Union. Focus on the crisis: the main impacts on EU tax systems.** – Brussels: European Union, 2011, p. 44. – ISBN 978-92-79-19645-4
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EU-11-001/EN/KS-EU-11-001-EN.PDF [ėiūrėta 2011-10-18]
- 53) **Taxation trends in the European Union: Data for the EU Member States, Iceland and Norway.** – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011, p. 428. – ISBN 978-92-79-19644-7 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-DU-11-001/EN/KS-DU-11-001-EN.PDF [ėiūrėta 2011-10-18]
- 54) **The economic and financial crisis. Impact on local and regional authorities.** – Briuselis: Council of European Municipalities and Regions, 2009.
<http://urbact.eu/fileadmin/corporate/doc/News/CEMR%20CCRE.pdf> [ėiūrėta 2011-11-19]

55) **Titarenko V. ir kt.** Baltic Rim Economies: growth and and constraints. – Vilnius: AB DnB Nord bankas, 2008, p. 88. http://www.dnb.lt/files/Apzvalgos/bre_growth/bre_2008_lt.pdf [žiūrėta 2011-11-24]

56) **Vainienė R.** Iš mokesčių aibės – į mokesčių sistemą. Proliberalios mokesčių sistemos kūrimas. – Laisvosios rinkos institutas, 1998.
http://www.lrinka.lt/index.php/meniu/spaudai/straipsniai_ir_komentarai/is_mokesciu_aibes_i_mokesciu_sistema_proliberalios_mokesciu_sistemos_kurimas/2082 [žiūrėta 2011-12-01]

Internetiniai informacijos šaltiniai:

57) **Europos šalių ekonominiai ir finansiniai rodikliai.**
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home> [nuolat darbo rengimo metu]

58) **Lietuvos ekonomikos ir finansų duomenys.** <http://www.lb.lt/lit/statistics/nsdplt.htm>
[nuolat darbo rengimo metu]

59) **Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos.**
http://www.finmin.lt/web/finmin/aktualus_duomenys/makroekonomika [žiūrėta 2011 12 01]

60) **Ūkio ir finansų (makroekonominiai) Lietuvos statistiniai duomenys.**
<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [nuolat darbo rengimo metu]

ANOTACIJA

Barysaitė G. Lietuvos mokesčių sistemos pokyčių vertinimas ir įtaka nacionalinio biudžeto pajamoms / Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. R. Dužinskas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2011. – 72 p.

Magistro baigiamajame darbe išnagrinėta Lietuvos mokesčių politikos teorija ir praktika bei įvertinta, kaip konkretūs mokestiniai, socialiniai ir ekonominiai pasikeitimai įtakoja nacionalinio biudžeto pajamas. Pirmoje darbo dalyje išanalizuota Lietuvos mokesčių sistemos esmė, išskirta pagrindinės mokesčių funkcijos bei rūšys, aptarta apmokestinimo principai bei instrumentarijus. Antroje darbo dalyje išsamiai apibūdinta Lietuvos Respublikos mokesčių sistema bei pagrindiniai mokesčiai. Trečioje dalyje atlikta praktinė pagrindinių šalies mokesčių (pridėtinės vertės mokesčio, gyventojų pajamų mokesčio, akcizų bei pelno mokesčio), kaip biudžeto pajamų šaltinio analizė, kartu įvertinant ir kitose Baltijos valstybėse – Latvijoje ir Estijoje vykdomą mokesčių politiką ekonominės recesijos kontekste. Ketvirtoje dalyje įvertinti ir aptarti ekspertinės apklausos rezultatai.

Pagrindiniai žodžiai: mokesčių politika, pridėtinės vertės mokestis, gyventojų pajamų mokestis, pelno mokestis, akcizai, Lietuvos Respublikos nacionalinis biudžetas, mokestinės pajamos.

ANOTATION

Barysaitė G. The Evaluation of the Change of Lithuanian Tax System and its Influence on National Budget Income / Master's Degree Final Project of Finance Management. Supervisor assoc. prof. dr. R. Dužinskas. Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Economics and Finance Management, 2011. – 72 p.

In the final project the Lithuanian tax politics theory and practice are analysed and specific taxation, social and economic changes that influence the national budget income are evaluated. In the first part of the project the essence of the Lithuanian tax system is analysed; the main functions and kinds of taxes are singled out; the principles of taxation and instrumentation are discussed. In the second part of the project the tax system and main taxes of the Republic of Lithuania are characterized. In the third part, the practical side of the main taxes (value added tax, personal income tax, , profit tax, excise duties) of the country are presented, as the analysis of the source of the budget income; within the evaluation of the tax politics in the other Baltic States, Latvia and Estonia, in the context of the economic recession.

Key Words: tax politics, value added tax, personal income tax, profit tax, excise duties, national budget of the Republic of Lithuania, tax revenue.

SANTRAUKA

Barysaitė G. Lietuvos mokesčių sistemos pokyčių vertinimas ir įtaka nacionalinio biudžeto pajamoms / Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. R. Dužinskas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2011. – 72 p.

Finansų valdymo magistro baigiamojo darbo tema yra aktuali ekonominės recesijos kontekste, kai Lietuva atsidūrė ypač sudėtingoje ekonominėje situacijoje. Tada vyriausybė ėmėsi radikalių veiksnių mokesčių politikos srityje, kad užkirstų kelią galimam šalies finansų bankrotui. Tuo metu padidinti pridėtinės vertės, pelno bei akcizo mokesčio tarifai, iš esmės pakeista gyventojų pajamų mokesčio skaičiavimo sistema, šiandien vadinama „naktine mokesčių reforma“. Tada visuomenės reakcija buvo daugiau nei kritiška, tačiau dabar į tai žvelgiama, kaip į veiksnių visumą, galbūt padėjusią stabilizuoti šalies finansus.

Darbo metu buvo taikyta dokumentų ir mokslinės literatūros analizė, nagrinėjant Lietuvos mokesčių sistemą ir ją sudarančius pagrindinius mokesčius – pridėtinės vertės, gyventojų pajamų, akcizų bei pelno. Praktiniu aspektu, taikant statistinių rodiklių skaičiavimą, buvo atlikta visų pagrindinių šalies mokesčių analizė 2007 – 2012 m., išskiriant mokestinių pajamų pasikeitimo tendencijas, kartu aptariant ir ekonominius bei socialinius reiškinius, įtakojusius mokesčių surinkimą. Taip pat buvo atlikta lyginamoji Baltijos valstybių vykdomos fiskalinės politikos analizė, ekonominio nuosmukio metu.

Atlikus ekspertinės analizės vertinimą, paaiškėjo, kad ekonominio sunkmečio metu vykdyta mokesčių politika yra vertinama labiau teigiamai, nei neigiamai, dėl to, kad vyriausybė sugebėjo stabilizuoti viešuosius finansus, imdamasi visuomenei nepopuliarių ir nepriimtinių sprendimų, tokių kaip vidinė devalvacija ir radikali mokesčių sistemos reforma. Tačiau ekspertai mato ir nemažai trūkumų, susijusių su vykdoma mokesčių politika tiek praityje, tiek netolimoje perspektyvoje.

Darbo analitinė ir praktinė dalis parodė, kad ilgalaikis viešųjų finansų tvarumas bei fiskalinė drausmė yra vertybė, kurios turėtų siekti kiekviena valstybė.

SUMMARY

Barysaitė G. The Evaluation of the Change of Lithuanian Tax System and its Influence on National Budget Income / Master's Degree Final Project of Finance Management. Supervisor assoc. prof. dr. R. Dužinskas. Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Economics and Finance Management, 2011. – 72 p.

Master degree's final project's theme is actual in the context of economic recession, when Lithuania occurred in the rather complex economic situation. At the time, in order to prevent possible financial bankruptcy of the country, the government undertook some radical actions in the sphere of tax politics. At that time value added tax, profit tax, excise duties were increased, the personal income tax calculation system was virtually changed; nowadays the phenomenon is called "night tax reform". At that time the reaction of the society was more than critical, although now the phenomenon is viewed as the whole of actions which most probably contributed to the stabilization of the country's tax system.

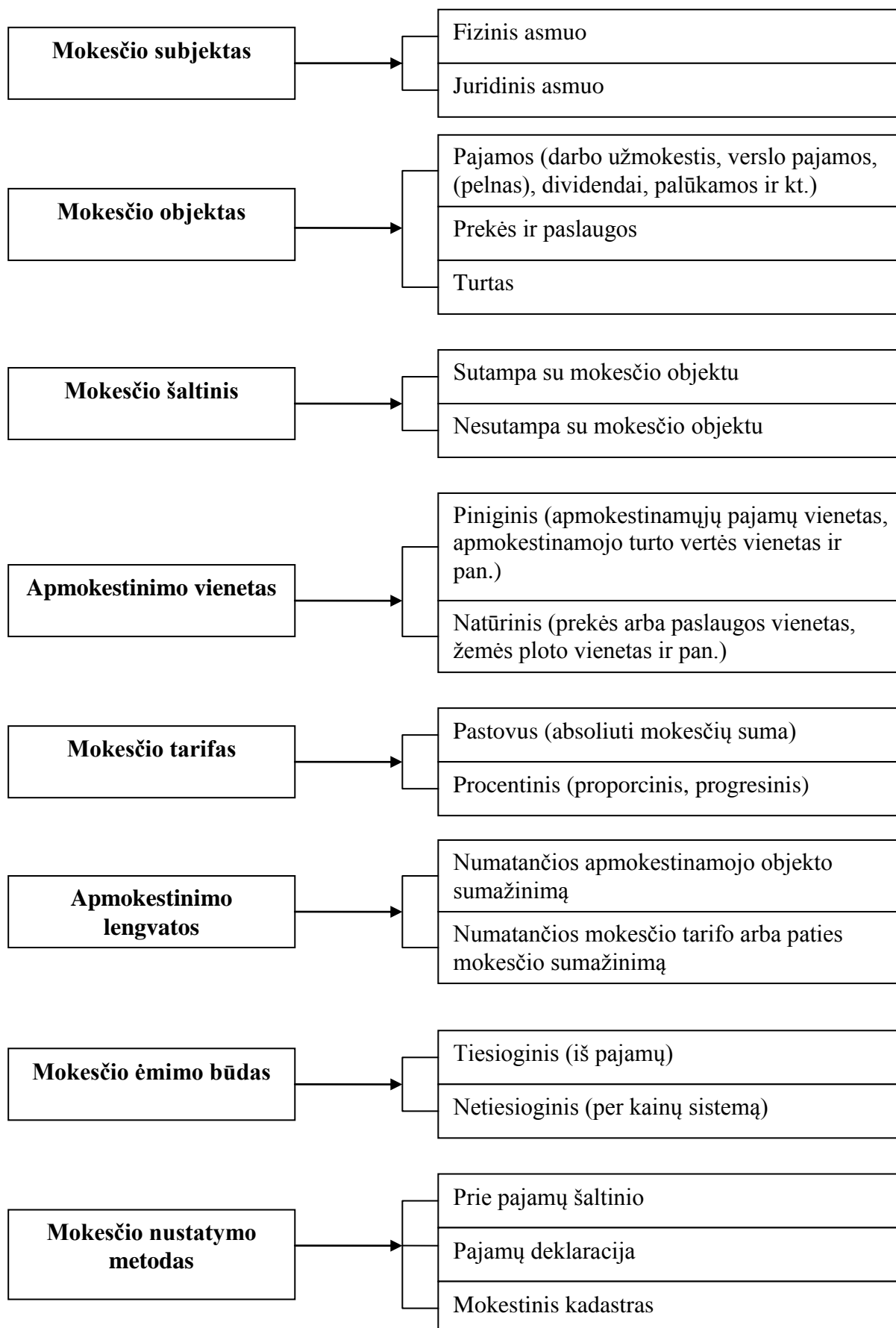
While writing the project, particularly analysing Lithuanian tax system and its taxes (value added tax, personal income tax, profit tax, excise duties), document and academic literature analysis was applied. In the practical part of the project, while applying calculation of the statistical indicators, the main taxes of the years 2007-2012, emphasizing the tendencies of tax revenue change, were analysed; they were simultaneously discussed with economic and social features that could have influenced tax collection. In addition, the comparative analysis of the fiscal politics in the Baltic States was carried out.

After the evaluation of the expert analysis, it was proved that tax politics implemented during the economic decline was evaluated more positively than negatively, because of the fact that the government was able to stabilize public finance, while undertaking non-popular or non-acceptable decisions in the society like internal devaluation and radical reform of tax system. Nevertheless, experts notice several disadvantages related to practiced tax politics both, in the past and in the near future.

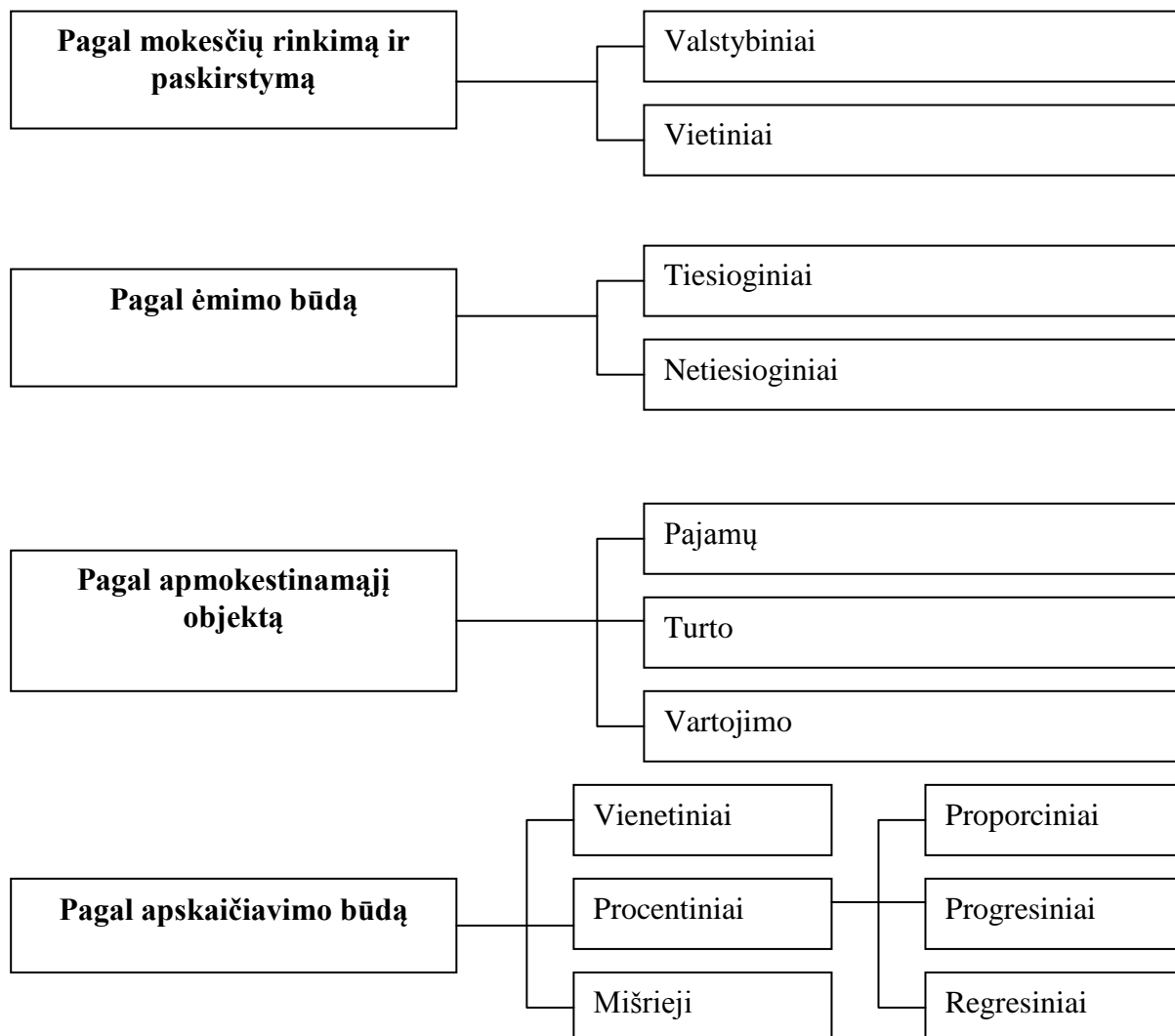
The analytical and practical parts showed that long-term sustainability of the public finance and fiscal order is a value that must be striven for by any country.

PRIEDAI

Apmokestinimo instrumentarijus

Šaltinis: Buškevičiūtė, E. Viešieji finansai. Kaunas: Technologija, 2006.

Mokesčių klasifikavimas

Šaltinis: Aleknevičienė, V. Finansai ir kreditas. Vilnius: Enciklopedija, 2005

3 PRIEDAS.

Gyventojų pajamų apmokestinimo tvarka nuo 2011 metų sausio 1 dienos

Mokesčiai		GPM ⁽⁴⁾	PSD įmokos ⁽⁵⁾	VSDįmokos ⁽⁶⁾	PVM ⁽⁷⁾
Subjektai					
Darbo santykiai	Darbuotojas	15%	6%	3%	Ne PVM mokėtojas
	Darbdavys	A klasė ⁽⁸⁾	3%	27,8 proc. + soc. draudimo įmokos nelaimingų atsitikimų draudimui (I grupė - 0,9 proc.; II grupė - 0,38 proc.; III grupė - 0,18 proc.). 4,5 proc*. + soc. draudimo įmokos nelaimingų atsitikimų draudimui (I grupė - 0,9 proc.; II grupė - 0,38 proc.; III grupė - 0,18 proc.).	
Autoriniai, sportininkų ar atlikėjų pajamos gautos iš to paties darbdavio	Autoriai, sportininkai, atlikėjai	15%	6%	3 %	21% (jeigu viršija 100 000)
	Darbdaviai	A klasė	3%	27,8 proc. + soc. draudimo įmokos nelaimingų atsitikimų draudimui (I grupė - 0,9 proc.; II grupė - 0,38 proc.; III grupė - 0,18 proc.).	
Autoriniai, sportininkų ar atlikėjų pajamos, gautos ne iš darbdavio (ne individuali veikla)	Autoriai	15%	6%	1% – 2009 m. 2% – 2010 m. 3 % – 2011 m.	21% (jeigu viršija 100 000)
	Autorinį išmokėjęs asmuo	A klasė	3%	<i>Pagal autorines sutartis</i> 26,7% <i>Sportininkų ir atlikėjų pajamos:</i> 25,5%	
Autoriniai, atlikėjų, sportininkų pajamos, advokatai, advokatų padėjėjai, notariai, antstoliai (individuali veikla)		15%	9% kiekvieną mėnesį nuo MMA ⁹ ;	28,5 proc. (iš jų: 26,3% pensijų soc. draudimui; 2,2% motinystės, tėvystės soc. draudimui)	21% (jeigu viršija 100 000)

⁴ Gyventojų pajamų mokestis

⁵ Privalomojo sveikatos draudimo įmokos

⁶ Valstybinio socialinio draudimo įmokos

⁷ Pridėtinės vertės mokestis

⁸ Pajamų mokestį išskaičiuoja ir sumoka išmokas išmokantis asmuo (darbdavys)

⁹ Minimali mėnesinė alga

Verslo liudijimai	Savivaldybių tarybų nustatyti dydžiai	kiekvieną mėnesį 9% nuo MMA	50% bazinės pensijos (180 Lt.)	21% (jeigu viršija 100 000)
--------------------------	---------------------------------------	-----------------------------	--------------------------------	-----------------------------

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis LR valstybinė mokesčių inspekcija prie LR Finansų ministerijos

Akcizų tarifai

Etilo alkoholis ir alkoholiniai gėrimai (už produkto hektolitrą)	
Alus	8,5 litai už 1% faktinės alkoholio koncentracijos;
Vynui iš šviežių vynuogių	Faktinė alkoholio koncentracija ne didesnė nei 8,5% tūrio – 53 litai. Kitiems – 198 litų.
Tarpiniai produktai	Faktinė tūrinė alkoholio koncentracija yra ne didesnė kaip 15% tūrio – 198. Faktinė tūrinė alkoholio koncentracija, išreikšta tūrio procentais, yra didesnė kaip 15% tūrio, – 304
Etilo alkoholis	Už gryno etilo alkoholio hektolitrą taikoma 4416 litų akcizo tarifas.
Apdorotas tabakas	
Cigaretėms	Specifinis elementas – 132 litai; Vertybinis elementas – 25%
Cigarams ir cigarilėms	38 litai už kilogramą produkto.
Rūkomajam tabakui	111 litų už kilogramą produkto
Energetiniams produktams (už 1000 litro produkto)	
Variklių benzinui	Bešviniam – 1500 litų. Turinčiam švino – 2000 litų.
Žibalui	1140 litų.
Gazoliams (dyzeliniams degalams)	1043 litai.
Šildymui skirtiems gazoliams	73 litai
Skystajam kurui (mazutams)	52 litai (už toną).
Naftos dujoms ir dujiniams angliavandeniliams	1050 litų (už toną).
Elektos energijai (už elektros energijos megavatvalandę)	
Naudojamai verslo reikmėms	1,8 lito
Kitai elektros energijai	3,5 lito.
Akmens angliai, koksui ir lignitui (už toną)	
Akmens angliai	Naudojamai verslo reikmėms – 13 litų. Kitai – 26 litai.
Koksui ir lignitui	Naudojamiems verslo reikmėms - 16 litų; Kitiems - 31 litas.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Finansų ministerijos duomenimis

Ekspertinė apklausa

Gerbiamasis (-oji),

Aš, Gintarė Barysaitė, esu Mykolo Romerio Universiteto, ekonomikos ir finansų valdymo fakulteto, finansų valdymo specialybės, II kurso studentė.

Rašau magistrinį darbą „Lietuvos mokesčių sistemos pokyčių vertinimas ir įtaka nacionalinio biudžeto pajamoms“, todėl atlieku ekspertų apklausą šia tema. Prašau Jūsų, išsamiai atsakyti į anketos klausimus. Man labai svarbi Jūsų ekspertinė nuomonė bei Jūsų patirtis.

Apklausos metu gauti duomenys bus skelbiami tik apibendrinta forma ir panaudoti tik mokslinio darbo tikslams, todėl užtikrinu Jūsų pateiktos informacijos konfidencialumą.

Iš anksto dėkoju.

Pagarbiai, Gintarė Barysaitė

1. A. Kubiliaus Vyriausybė ekonominės recesijos metu nusprendė vykdyti stabdančiąją fiskalinę politiką, kuomet didino mokesčių tarifus ir kiek įmanoma stengėsi mažinti išlaidas. Tačiau, jei pažiūrėsime į ekonomikos teoriją, turėjo elgtis priešingai – vykdyti skatinančią fiskalinę politiką. Kaip Jūs įvertintumėte tokį Vyriausybės sprendimą?

2. Kaip įvertintumėte dabar, praėjus beveik 3 metams, vadinamą naktinę mokesčių reformą? Kurie tada priimti sprendimai pasiteisino, o kurie tiesiog prisidėjo prie šešėlinės ekonomikos augimo šalyje? Kaip manote, galbūt vyriausybei pritrūko ryžto, priimant dar griežtesnius ekonominius sprendimus?

3. Lietuvoje vykdoma fiskalinė politika yra orientuota į biudžeto subalansavimą ar bent jau deficito mažinimą, o ne ekonomikos augimo ar visiško užimtumo skatinimą. Kaip manote, ar biudžeto deficitas yra didžiausia šalies problema? (Kai šiuo metu Lietuvoje nedarbo lygis siekia 14,8 proc. (2011 m. III ketv. duomenys), bei sparčiai auga emigracijos mastai (per 2011 m. III ketvirčius iš Lietuvos emigravo apie 45 tūkst. gyventojų).

4. Ką, Jūsų manymu, būtų galima keisti ir kokiomis priemonėmis papildyti jau vykdomą Vyriausybės fiskalinę politiką? Kaip manote, Tarptautinio valiutos fondo (TVF) siūlomi „nauji“ mokesčiai t.y. nekilnojamojo turto mokestis fiziniams asmenims bei „žaliojo mokestis“ (automobilių mokestis) – būtų sprendimas ar nauja problema?

5. Ar, Jūsų manymu, nebūtų prasminga nukreipti valstybės veiklą į išlaidų mažinimą, o galbūt priešingai, išlaidų mažinimo ribos jau yra pasiektos, kurių pasekmė gali būti valstybės nesugebėjimas vykdyti savo funkcijas?

6. Kaip vertinate 2012 metų valstybės biudžeto projektą, kuriame numatyta biudžeto deficitą sumažinti iki 2,8 proc. BVP, taip pat planuojamas tiek pajamų, tiek išlaidų didėjimas, lyginant su praėjusiais metais, atitinkamai, 11,1 proc. ir 1,2 proc. Ar, Jūsų nuomone, šie skaičiai yra pagrįsti ir pamatuoti?

7. Apibendrinant, Jūsų nuomone, kokie pagrindiniai darbai ir iššūkiai laukia Vyriausybės vykdant fiskalinę politiką ateinančiais 2012 metais?

8. Dešimt balų vertinimo skalėje (nuo 1 (labai blogai) iki 10 (puikiai)) įvertinkite A. Kubiliaus Vyriausybės vykdomą fiskalinę politiką ir trumpai argumentuoti savo vertinimą.